

І. В. ГОРОФ'ЯНЮК

*Хурсова та
кваліфікаційна
роботи
з проблем
лінійвистичного
краєзнавства*

Посібник для здобувачів
закладів вищої освіти

Вінниця
2024

друкарня-видавництво
 ТВОРИ
творюємо разом

ISBN 978-617-558-054-7

9 786175 580547

www.tvoru.com.ua

І. В. Г О Р О Ф' Я Н Ю К

**КУРСОВА ТА КВАЛІФІКАЦІЙНА
РОБОТИ З ПРОБЛЕМ
ЛІНГВІСТИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА:**

навчальний посібник для здобувачів
закладів вищої освіти

**Вінниця
2024**

УДК 811.161.2:378.091.27(075.8)

Г 70

Рекомендовано до друку навчально-методичною комісією
Факультету філології й журналістики імені Михайла Сельмаха
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
(протокол № 6 від 26.01.2024)

Рецензенти: **Г. І. Мартинова** – доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови і
прикладної лінгвістики (Черкаський національний
університет імені Богдана Хмельницького);
Н. О. Руснак – доктор філологічних наук,
професор кафедри сучасної української мови
(Чернівецький національний університет імені Юрія
Федьковича).

Г 70 **Гороф'янюк І. В.**

Курсова та кваліфікаційна роботи з проблем лінгвістичного
краєзнавства: навчальний посібник для здобувачів закладів вищої
освіти. Вінниця : ТВОРИ, 2024. 166 с.

ISBN 978-617-558-054-7

У посібнику представлено навчальний матеріал про порядок виконання курсової та кваліфікаційної роботи з діалектології, регіональної лексикології та етнолінгвістики, вимоги до їх структури, написання й оформлення, висвітлено методику збирання емпіричного матеріалу та засади його аналізу. Подано 21 тематичний питальник для збирання емпіричного матеріалу. У додатках читач знайде з-поміж іншого зразки оформлення суто діалектологічних форм представлення емпіричного матеріалу: діалектологічної матриці, тематичної текстотеки, тематичного словника.

Для здобувачів ступенів вищої освіти «бакалавр» та «магістр» філологічних факультетів університетів.

УДК 811.161.2:378.091.27(075.8)

ISBN 978-617-558-054-7

© Гороф'янюк І. В., 2024

© ТВОРИ, 2024

З М І С Т

Вступ	5
Розділ 1. Курсова і кваліфікаційна робота як різновиди наукової творчості здобувачів	7
1.1. Завдання курсової і кваліфікаційної роботи, загальні вимоги до них.....	7
1.2. Загальна схема наукового дослідження.....	11
1.2.1. Структура вступної частини.....	12
1.2.2. Написання основної частини.....	16
1.2.3. Вимоги до написання висновків.....	19
1.2.4. Вимоги до оформлення Списку використаної літератури.....	20
1.3. Цитування і покликання в науковому тексті.....	22
1.4. Оформлення курсової, кваліфікаційної роботи.....	23
Розділ 2. Методика збирання й оформлення емпіричного матеріалу	28
2.1. Методологічні засади запису діалектного матеріалу.....	28
2.2. Технічні правила записування та оформлення діалектного матеріалу.....	30
Розділ 3. Засади аналізу емпіричного матеріалу	32
3.1. Описовий аналіз.....	32
3.2. Лексикографічний аналіз.....	34
3.3. Лінгвогеографічний аналіз.....	35
3.4. Текстографічний аналіз.....	39
3.5. Етнолінгвістичний аналіз	40
Розділ 4. Тематичні питальники для збирання емпіричного матеріалу	43
I. Традиційний родильний обряд.....	43
II. Традиційний весільний обряд.....	52
III. Традиційний поховальний обряд.....	57
IV. Традиційний частковий поминальний обряд.....	64
V. Традиційні календарні поминальні обряди.....	67
VI. Традиційна народна медицина і лікувальна магія.....	70

VII. Традиційна кухня.....	76
VIII. Традиційні обряди та вірування, пов'язані з хлібом.....	77
IX. Традиційне будівництво.....	81
X. Традиційне ткацтво.....	84
XI. Народний календар.....	86
XII. Народна педагогіка.....	101
XIII. Вірування, прикмети та звичаї, пов'язані із споживанням їжі.....	108
XIV. Вірування, прикмети та звичаї, пов'язані з хлібом.....	112
XV. Вірування, прикмети та звичаї, пов'язані з водою.....	115
XVI. Вірування, прикмети та звичаї, пов'язані з рослинами.....	117
XVII. Вірування, прикмети та звичаї, пов'язані з тваринами....	122
XVIII. Вірування, прикмети та звичаї, пов'язані з будівництвом.....	127
XIX. Вірування, прикмети та звичаї, пов'язані з явищами природи.....	132
XX. Вірування і забобони, пов'язані з людиною, її діяльністю та заняттями.....	136
XXI. Вірування і забобони, пов'язані з предметами побуту....	138
Розділ 5. Рекомендована література.....	141
Додатки.....	149
Додаток А. Зразок титульної сторінки, змісту.....	149
Додаток Б. Правила укладання бібліографічного опису для Списку використаних джерел у дисертаціях з урахуванням нормативних положень ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання.....	152
Додаток В. Зразок оформлення діалектологічної матриці.....	158
Додаток Г. Зразок оформлення тематичної текстотеки.....	159
Додаток Д. Зразок оформлення тематичного словника.....	164

Діалект – це мовне відображення батьківщини.
(Лео Вайсгербер)

В С Т У П

Народні говори – це не тільки основа літературної мови, але й свідок її історії, джерело для подальшого її розвитку та збагачення. Специфічним у діалектичному дослідженні є вивчення мовних особливостей у їх територіальному вияві, пізнання духовної культури народу через діалектний текст. Саме народна лексика дозволяє глибше й повніше проникнути в історію народної культури, а будь-який діалектний словник становить істинну енциклопедію матеріальної і духовної культури народу. Отож українська діалектологія давно вже стала традиційним курсом на філологічних факультетах університетів. До сьогодні зберігається в підготовці вчителя-словесника чи філолога й діалектологічна практика.

Вивчення лексичного складу говорів залишається актуальним для українського мовознавства, оскільки досі відсутні Лексичний атлас української мови, Словник українських говорів, тематичні діалектні лексикографічні праці. Особливу цінність має докладне вивчення тієї частини словника українських діалектів, яка пов'язана з матеріальною й духовною культурою етносу як цілості чи його окремих етнографічних груп, оскільки це здебільшого архаїчний пласт лексики, а тому має підвищену діагностичну силу щодо діалектогенезу, вияву давніх міжетнічних і міжмовних впливів. Це спонукає дослідників до опису кожної тематичної групи лексики з максимальною повнотою складу її одиниць та системних відношень між ними в усіх українських діалектах. Та передовсім дослідник має володіти надійною емпіричною базою, укладання якої під силу кращим студентам-філологам, які прослухали курс «Української діалектології» й набули практичних навичок запису діалектного

матеріалу в польових умовах, пройшовши діалектологічну практику, з одного боку. З другого боку, історія розвитку наукової думки доводить, що нові ідеї започатковуються й поширюються в науковій спільноті задовго до того, як отримують систематичний виклад в узагальнювальних монографіях. Звичайні теоретичні викладки та ґрунтовні концепції здебільшого народжуються в університетських аудиторіях, і саме молоді належить розбудовувати різні сфери людської діяльності. Отож написання курсових і кваліфікаційних робіт здобувачами з проблем української діалектології, регіональної лексикології, етнолінгвістики – лінгвістичного краєзнавства – є перспективним способом набуття цінних професійних компетентностей здобувачами вищої освіти й водночас сприятиме системній фіксації автентичного говіркового матеріалу, введенню його у вітчизняний інформаційний простір.

Призначення пропонованого посібника – надати допомогу здобувачам в написанні курсової і кваліфікаційної робіт проблем з української діалектології, регіональної лексикології та етнолінгвістики. З огляду на специфіку емпірики такого типу робіт, у книзі представлено корпус тематичних питальників для збирання говіркового матеріалу, успішно апробованих здобувачами факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

РОЗДІЛ 1.

КУРСОВА І КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА ЯК РІЗНОВИДИ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ ЗДОБУВАЧІВ

1.1. Завдання курсової і кваліфікаційної роботи, загальні вимоги до них

Науковий пошук філолога-початківця характеризується різними рівнями глибини та складності. Основні завдання наукової роботи в професійній підготовці спеціаліста гуманітарного профілю:

- 1) розвивати самостійне наукове мислення здобувачів;
- 2) удосконалювати навички опрацювання науково-методичної літератури, її систематизації;
- 3) формувати навички творчого осмислення досліджуваної проблеми;
- 4) формувати дослідницькі вміння:
 - визначати актуальність теми, відповідність її сучасному стану мовознавчої галузі й перспективам розвитку, практичним завданням відповідної сфери;
 - з'ясувати предмет і об'єкт дослідження;
 - характеризувати мету дослідження;
 - визначати дослідницькі методи;
 - оперувати мовознавчими поняттями, здійснювати відповідний лінгвістичний коментар;
- 5) удосконалювати навички логічного й аргументованого висловлювання своєї думки;
- 6) розвивати вміння публічно захищати підготовлену роботу (здійснювати наукові повідомлення, відповідати на запитання, обстоювати свою думку тощо).

Одним із видів навчально-дослідної, наукової роботи здобувача, обов'язковою складовою навчального процесу у вищих навчальних закладах є **курслова робота**. Курсова робота – це самостійне навчально-наукове дослідження з якоїсь дисципліни або її розділу,

що синтезує аналіз напрацьованого матеріалу з проблеми, а також елементи творчого пошуку автора. Відповідно до Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України, курсова робота виконується з метою закріплення, поглиблення та узагальнення знань, одержаних здобувачами за час навчання, та їх застосування до комплексного розв'язання конкретного фахового завдання. Така форма професійної підготовки допомагає здобувачеві систематизувати набуті теоретичні знання з вивченої дисципліни, перевірити якість цих знань; критично оцінити використані джерела; оволодівати первинними навичками проведення сучасних досліджень.

З огляду на реалізацію особистісної ролі автора курсові роботи умовно поділяють на реферативні та дослідницькі. Реферативні курсові роботи покликані навчити здобувачів критично користуватися науковою літературою, правильно оцінювати її, глибоко осмислювати досліджувані проблеми, зіставляти позиції різних учених щодо одного і того ж питання, коментувати їх, мотивувати правильність або хибність окремих положень, робити теоретичні узагальнення. Дослідницькі курсові роботи вимагають від здобувача вміння спостерігати факти, самостійно досліджувати проблеми, аналізувати й відповідно тлумачити їх, робити відповідні висновки та узагальнення¹.

На цьому етапі науково-дослідницької роботи мета написання наукових робіт – навчити здобувачів застосовувати елементарні дослідницькі прийоми та методи, розуміти суть і принципи методології наукової праці як такої, чітко розмежувавши її з іншими сферами та формами інтелектуального самовираження.

Кваліфікаційна робота – це самостійне навчально-наукове дослідження, яке виконується для здобуття ОКР «магістр» і повинне засвідчити професійну зрілість випускника, виявити його загальнонаукову та спеціальну підготовку, довести вміння

¹ Докладніше див.: Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій. Київ, 2005. С. 110-111.

застосовувати здобуті знання для розв'язання конкретних наукових і практичних завдань.

Вимоги до її змісту, творчого характеру, теоретичної і практичної значущості результатів є значно вищими, ніж вимоги до курсової роботи. Виняткове значення має вибір теми роботи, який має враховувати тривалість пошуків у відповідній сфері знань, актуальність проблеми, досвід дослідника-початківця. Від попередньої курсової роботи кваліфікаційна відрізняється не лише більшим обсягом, але й поглибленою аналітичністю, складністю проблеми, свідомим застосуванням дослідницьких методів, ґрунтовним знанням наукової літератури з обраної проблематики.

До кваліфікаційних робіт висуваються такі основні вимоги:

- актуальність теми, відповідність її сучасному стану певної галузі науки та перспективам розвитку, практичним завданням відповідної сфери;
- вивчення та критичний аналіз монографічних і періодичних видань з теми;
- вивчення та характеристика історії досліджуваної проблеми та її сучасного стану, а також передового досвіду роботи у відповідній галузі;
- чітка характеристика предмета, мети і методів дослідження, опис та аналіз проведених автором експериментів;
- узагальнення результатів, обґрунтування їх, висновки та практичні рекомендації.²

Курсову роботу з певної дисципліни мовознавчого циклу здобувачі філологічних факультетів ЗВО виконують на третьому курсі. Здобувачі вже мають достатню теоретичну базу для написання мовознавчої наукової роботи, оскільки прослухали і засвоїли курси вступу до мовознавства, української діалектології, історії української літературної мови та кількох розділів сучасної української літературної мови. Кваліфікаційна робота є обов'язковою для

² Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. Київ, 2006. С. 128.

виконання здобувачем ступеня освіти «магістр». На кафедрах української мови ЗВО України широко практикується написання курсових, кваліфікаційних робіт з сучасної української літературної мови, лінгвостилістики, лінгводидактики, історії та культури мови, української діалектології. Провідною лінгвістичною дисципліною у фаховій підготовці вчителя української мови і літератури є курс «Сучасна українська літературна мова». Дисципліна спрямована на те, щоб майбутній словесник усвідомив взаємозв'язки і взаємовідношення мовних одиниць, закономірності творення й функціонування цих одиниць, системність мови, складність і багатоплановість її будови. Системне пізнання фонетичних, словотворчих, лексичних і граматичних особливостей сучасного українського літературного ідіому не можливе без паралельного опанування історії цих лінгвальних явищ, що є одним із завдань іншої дисципліни – „Української діалектології”. Саме в місцевих діалектах часто зберігаються такі мовні явища, які давно вже втрачені літературною мовою, тому в ряді випадків лише дані діалектної мови дають можливість докладніше простежити розвиток того чи того явища в історії нашої мови, відновити найвірогідніші шляхи його перебігу, а джерелами сучасних етимологічних студій усе частіше стають українські діалектні словники. Це дало підставу сучасним мовознавцям (С. П. Бевзенко, В. В. Німчук, П. Ю. Гриценко, Г. І. Мартинова, К. Д. Глуховцева, П. І. Білоусенко та ін.) розглядати діахронну діалектологію невід'ємною частиною історичної граматики української мови.

Виконання курсових, кваліфікаційних робіт із діалектології, регіональної лексикології, етнолінгвістики сприяє реалізації не лише навчальній, науковій складовій процесу підготовки філолога, але й забезпечує національне підґрунтя виховання майбутнього вчителя. Здобувачі щораз переконуються, що жителі їхнього регіону є носіями одного із багатьох самобутніх українських говорів, у структурі якого чітко проступає загальноукраїнська мовна основа, разом з тим кожному територіальному діалекту властиві самобутні регіональні риси, що чітко усвідомлюється носіями говірок і сприяє об'єднанню

їх в окрему етнічну спільноту з власними культурними, побутовими і мовними особливостями.

Таким чином, написання курсових і кваліфікаційних робіт з діалектології, регіональної лексикології, етнолінгвістики забезпечує реалізацію навчальних і виховних цілей підготовки учителя-словесника й успішно розв'язує такі взаємопов'язані завдання:

- навчальні – поглиблення й розширення знань з української мови;
- наукові – вироблення в здобувачів навичок науково-дослідницької роботи у процесі збирання й вивчення українського діалектного мовлення, взаємодії діалектів і літературної мови;
- професійні – формування в здобувачів навиків виявлення впливу діалектного оточення на усне й писемне мовлення школярів та ознайомлення їх з особливостями мови в умовах місцевої говірки;
- виховні – виховання в здобувачів любові до рідного краю, до мови, звичаїв, обрядів свого народу;
- прагматичні – збір науково-достовірних лексичних матеріалів для зведеного “Словника українських говорів”, “Лексичного атласу української мови” та регіонального словника, фонофонду та хрестоматії діалектних текстів говору.

Наукова цінність подільських регіональних лінгвістичних досліджень зумовлена можливістю практичного застосування фактичного матеріалу для системного аналізу подільського говору в Діалектологічному науковому центрі при Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського (факультет філології та журналістики імені Михайла Стельмаха) та Відділі діалектології (Інститут української мови НАН України).

1.2. Загальна схема наукового дослідження

Увесь процес наукового дослідження можна зобразити у вигляді такої схеми:

- 1) вибір теми та обґрунтування її актуальності;
- 2) постановка мети і конкретних завдань дослідження;
- 3) визначення об'єкта і предмета дослідження;

- 4) вибір методів проведення дослідження;
- 5) укладання емпіричної бази дослідження;
- 6) опис процесу дослідження;
- 7) формулювання висновків;
- 8) оформлення списку використаної літератури та додатків;
- 9) підготовка до захисту і захист роботи.

Здобувачі самостійно обирають тему курсової, кваліфікаційної роботи із запропонованого кафедрою переліку. Допускається внесення додаткових тем, ураховуючи пропозиції здобувачів, але в такому випадку здобувач має узгодити обрану тему з науковим керівником – викладачем кафедри. Назва роботи повинна бути, за можливості, короткою, відповідати напряму підготовки чи спеціальності, вказувати на мету дослідження і його завершеність. Основна вимога полягає в тому, щоб тема наукової роботи не збігалася з темами, висвітленими в навчальній літературі, та не повторювала тематики попередніх (уже захищених) кваліфікаційних робіт. Важливо зазначити, що тема наукової роботи може повторюватися через 5 років. У такий спосіб здобувач має змогу продемонструвати розуміння змін у поглядах науковців на те чи те явище, простежити динаміку лексичного складу як у літературній мові, так і в діалектному мовленні. Такий підхід зорієнтований на стимулювання самостійного творчого наукового дослідження.

1.2.1. Структура вступної частини

Вступ курсової, кваліфікаційної роботи розкриває сутність і стан наукової проблеми та її значущість, обґрунтовує необхідність дослідження.

Працюючи над вступом курсової чи кваліфікаційної роботи, здобувач має реалізувати такі завдання: 1) вибір теми та обґрунтування її актуальності; 2) постановка мети і конкретних завдань дослідження; 3) визначення об'єкта і предмета дослідження; 4) вибір методів проведення дослідження.

Передовсім необхідно окреслити **актуальність роботи**, тобто схарактеризувати стан проблеми, згадавши дослівників, які

працювали в цій царині, та вказати на той аспект проблеми, який на сьогодні мало висвітлений у науці.

При з'ясуванні **об'єкта, предмета і мети дослідження** необхідно зважати, що між ними та темою роботи є системні логічні зв'язки. Об'єктом дослідження є вся сукупність відношень різних аспектів теорії і практики науки, яка слугує джерелом необхідної для дослідника інформації. Предмет дослідження – це тільки ті суттєві зв'язки та відношення, які підлягають безпосередньому вивченню в цій роботі, є головними, визначальними для конкретного дослідження. Таким чином, предмет курсової, кваліфікаційної робіт є вужчим за об'єкт³. Наприклад, об'єктом дипломної роботи на тему *«Номінація вишивальних технік у говірках подільського діалекту»* є подільські говірки, предмет дослідження – склад, структура, мотиваційні зв'язки похідних номенів вишивальних технік у говірках Поділля.

Мета дослідження пов'язана з об'єктом і предметом дослідження, а також його кінцевим результатом і шляхом його досягнення. Реалізація задекларованої мети передбачає розв'язання низки завдань. Формулювання мети й завдань дослідження зазвичай робиться у формі перерахування: *вивчити..., описати..., встановити..., з'ясувати..., виявити..., проаналізувати...* і под.

Проілюструємо це прикладом із курсової роботи Оксани Мовчан на тему *«Термінологія обрядів і вірувань, пов'язаних з хлібом, у подільському діалектному просторі»* (Вінниця, 2014 р.).

Мета дослідження – опис обрядів і вірувань, пов'язаних з хлібом, та їх номінації в сучасних подільських говірках.

Визначена мета передбачає виконання таких завдань:

1. Проаналізувати загальні засади етнолінгвістики як розділу мовознавства.

³ Шейко В. М., Кушнарченко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник. Київ, 2006. С. 131.

2. Зафіксувати терміни на позначення обрядових хлібів у подільському діалектичному просторі та укласти відповідний словник.

4. Визначити принципи та засоби номінації українських обрядових хлібів.

5. Презентувати звичаї та вірування подолян, пов'язані з хлібом, у етнолінгвістичному аспекті.

6. Укласти тематичну текстотеку подільських говірок, зокрема с. Наддністрянське Мурованокуріловецького р-ну Вінницької обл. та с. Синьки Ульяновського р-ну Кіровоградської обл.

Обравши тему, окресливши мету й завдання роботи, здобувачеві необхідно приступити до складання **плану наукового дослідження**, який у процесі роботи може уточнюватися. Ще до початку роботи над текстом план обов'язково необхідно узгодити з науковим керівником. За необхідності, керівник допомагає складати план дослідження.

Курсова, кваліфікаційна робота має складний план, який включає вступ, як мінімум 2 основних частини із 3–4 підрозділів, висновки, список використаних джерел і додатки.

План допомагає ескізно представити досліджувану проблематику, викладену в логічному порядку питань, за якими надалі буде систематизуватися увесь зібраний фактичний матеріал. У творчому дослідженні план завжди має динамічний характер і може корегуватися в процесі вивчення здобувачем конкретної теми. Наукове дослідження не проводиться без плану. Тільки планове дослідження дає змогу глибоко пізнавати закономірності проблеми, що вивчається.

Дуже важливим етапом наукової роботи є вибір **методів дослідження** – інструменту отримання фактичного матеріалу і необхідної умови досягнення поставленої в роботі мети. У роботах із діалектології, регіональної лексикології, етнолінгвістики найчастіше застосовано

✓ описовий метод як основний для дослідження мовних одиниць;

✓ метод лінгвістичного спостереження – для поділу мовних

явищ на окремі групи на основі диференційних ознак;

✓ метод семантико-функціонального аналізу – для розкриття смислової самобутності мовних лексем та закономірностей їх використання;

✓ метод польових досліджень – для записування діалектного матеріалу й формування емпіричної бази роботи;

✓ метод моделювання – для аналізу структурної організації та семантичного діалектної лексики;

✓ метод контекстуального аналізу – для виявлення особливостей семантичної структури лексики;

✓ метод кількісних підрахунків – для встановлення кількісного співвідношення досліджуваних мовних одиниць;

✓ зіставний метод – для виявлення зв'язків аналізованих назв, етнолінгвістичних фактів певних говірок із відповідною групою лексики чи явищ сусідніх і віддалених ареалів, зокрема й слов'янських;

✓ прийоми порівняльно-історичного методу – для з'ясування генези лексичних одиниць;

✓ прийоми порівняльно-історичного методу для виявлення зв'язків регіональної лексики з іншими мовами;

✓ прийоми компонентного аналізу – для виявлення компонентів семантичної структури лексем;

✓ прийоми лінгвістичного картографування – для вивчення просторової поведінки лексем.

Обов'язковим елементом вступу є окреслення **емпіричної бази дослідження** – точної кількості номінативних одиниць, діалектних текстів, зафіксованих для подальшого лінгвістичного аналізу. Специфікою робіт із діалектології є обов'язкова вказівка та ареал дослідження – мережу населених пунктів, де був записаний говірковий матеріал. Наведемо приклад із курсової роботи Дарії Панченко на тему «Народний календар: особливості номінації в говірці смт Кирнасівка Тульчинського району Вінницької області» (Вінниця, 2021): Емпіричною базою роботи слугували власні аудіозаписи текстів про народний календар у говірці смт Кирнасівка

Тульчинського району Вінницької області від двох інформаторів (1.Пустомельник М. П. – 1939 р.н., освіта – 9 вечірніх класів; 2. Савлук О. І. – 1949 р.н., освіта – 10 класів) обсягом 5 год. 24 хв. 49 с.

Також у вступі зазначають **теоретичну цінність і практичне значення роботи**. Теоретичну цінність дослідження визначають за тим, наскільки авторові вдалося поглибити, доповнити мовознавчу теоретичну думку. Практичне значення роботи визначають за можливістю використання її результатів у наукових гуртках, на практичних заняттях, у навчальних посібниках, а також в укладанні регіональних словників, хрестоматій діалектних текстів.

Далі інформують про структуру роботи, зазначають обсяг основного тексту, кількість одиниць бібліографії, наявність додатків.

Оптимальний обсяг вступу – 2-4 сторінок (курсова робота), 4-6 сторінок (кваліфікаційна робота).

У вступі до кваліфікаційної роботи також зазначають **апробацію дослідження** – перелік наукових конференцій, науково-методичних семінарів, на яких здобувач доповідав з проблем свого дослідження.

1.2.2. Написання основної частини

Робота над курсовою, кваліфікаційною роботою починається з пошуку та опрацювання літератури, що стосується теми дослідження. Необхідно переглянути всі джерела, зміст яких пов'язаний з досліджуваною темою. До них належать матеріали, надруковані в різних вітчизняних і зарубіжних виданнях (підручники, посібники, монографії, наукові статті, періодичні видання). Основними завданнями огляду літератури є: ознайомлення з матеріалами за темою, вибір найцікавіших досліджень та найсуттєвіших результатів; виявлення напрямів дослідження та отримання вихідного матеріалу для написання роботи.

Пошук літератури слід розпочати з відділу каталогів та залу періодики. Підбираючи літературу для дослідження, варто переглядати такі періодичні видання: «Українська мова», «Мовознавство», «Українська мова і література в школі», «Вивчаємо

українську мову і літературу», «Дивослово» тощо, а також фахові збірники наукових праць: «Українське мовознавство», «Українська історична та діалектна лексика», «Мовознавчий вісник», «Філологічні студії», «Діалектологічні студії» тощо. Корисну інформацію можна знайти на офіційних сайтах Інституту української мови НАН України (<http://www1.nas.gov.ua/INSTITUTES/IUM/Pages/default.aspx>), Інституту мовознавства імені О. О. Потебні (<http://www.inmo.org.ua/>), Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (<http://www.inst-ukr.lviv.ua/>).

Вивчення та конспектування наукової літератури з теми роботи треба починати з праць, де проблема відображена в цілому, а потім перейти до вузких досліджень. Чим ширше і різноманітніше коло опрацьованих наукових джерел, які використовує здобувач, тим вищою є теоретична й практична цінність його дослідження. Читаючи видання, треба уважно стежити за ходом авторської думки, вміти відрізнити головні положення від доказів та ілюстративного матеріалу. Часто статті з наукових збірників складні для сприйняття здобувачеві, тому необхідно їх читати кілька разів, намагаючись виділити головну ідею. Натрапляючи на незрозумілі терміни, звертайтеся до енциклопедії «Українська мова», лінгвістичних термінологічних словників (див. Розділ 5. «Рекомендована література»). Конспектуючи матеріал, виписуйте необхідні цитати, вказуйте точні сторінки та опис джерела, де знайдено необхідний матеріал. Строго дотримуйтеся принципів академічної доброчесності: застосування так званих розлапкованих цитат, коли думки іншого автора видаються за власні, розглядається як грубе порушення наукової етики і кваліфікується як плагіат. У тексті роботи можливі такі формулювання: *за твердженням ...* (назвати ініціали та прізвище науковця), *на думку ...*, *як відзначає*, *наголошує ...*, *у такій-то роботі висловлена думка про ...*, *відомо, що ...* і под. Згадуючи в тексті прізвища учених-дослідників, треба пам'ятати, що ініціали, як правило, ставлять перед прізвищем (наприклад, *П. Ю. Гриценко*, а не *Гриценко П. Ю.*, як подають у списках використаної літератури).

Літературне оформлення наукової роботи – найважливіший елемент її виконання та один із багатьох чинників, на які зважає комісія, оцінюючи роботу на захисті. Передусім комісія звертає увагу на змістовий аспект викладу матеріалу (логічність і послідовність, повнота і репрезентативність, тобто широта використання наукових джерел, загальна грамотність та відповідність стандартам і загально-визнаним правилам), а також на текст роботи, покликання у ньому, список використаної літератури та додатки, на зовнішнє оформлення тощо.

Щоб уникнути повторних помилок, бажано текст прочитати вголос. Не треба боятися скорочувати написане – від цього текст тільки виграє. Редагуючи кожне речення, слід вибрати такі формулювання, які б просто і чітко, коротко й доступно передавали зміст викладених питань. Не варто послуговуватися складними синтаксичними конструкціями: вони не завжди зв'язані між собою логічно, містять двозначні тлумачення тощо.

У науковому тексті потрібно дотримуватися загальновизнаної термінології, позначень, умовних скорочень і символів, не бажано вживати слова і вирази-штампи, вести виклад від першої особи: «Я вважаю», «На мою думку», натомість варто послуговуватися граматичними формами І особи множини, як-от: «Ми отримуємо», «Ми спостерігаємо».

У кількох підрозділах першого розділу основної частини роботи необхідно: а) подати історіографію поставленої проблеми (здійснити огляд опрацьованої наукової літератури – окреслити основні етапи розвитку наукової думки в напрямі вирішення поставленої проблеми, провести їх аналіз, дати оцінку, зробити висновки щодо стану дослідження обраної теми, виявити нерозв'язані питання, визначивши таким чином місце своєї праці в розв'язанні проблеми, зіставити висловлення різних учених, коментувати їх, з'ясувати правильність або хибність окремих суджень, робити теоретичні узагальнення); б) подати опис структурної організації досліджуваної тематичної групи лексики або описати реалемний, акціональний та агентивний плани аналізованого культурного явища;

покласифікувати лексичний матеріал за дрібнішими лексико-семантичними групами або за лексичними підгрупами, що відповідають, напр., частинам сюжету культурного явища (обряду)⁴.

У наступних розділах із вичерпною повнотою викладаються результати власних досліджень автора з висвітленням того нового, що він вносить у розробку проблеми. На власному матеріалі та використанні попереднього досвіду відомих наукових досліджень здобувач повинен якомога повніше здійснити різнобічний аналіз регіональної лексики чи запропонувати етнолінгвістичний опис номінації явища традиційної народної духовної культури (див. Розділ 3).

Розділи можна поділяти на підрозділи та пункти. Пункти, якщо це необхідно, поділяють на підпункти. Кожний пункт і підпункт повинен містити закінчену інформацію, завершуватися логічними та чіткими висновками. Повні докази або подробиці дослідження можна розмістити у додатках. Кожен розділ роботи повинен завершуватися чіткими висновками, що містять коротку суть отриманих результатів.

1.2.3. Вимоги до написання висновків

Висновки – логічне завершення курсової, кваліфікаційної роботи. У цій частині роботи у вигляді лаконічних положень (із нумерацією чи без неї) викладають найбільш важливі результати самостійного дослідження.

У висновках важливо узагальнити результати різнобічного опису предмету дослідження, зокрема розповісти про особливості структури описуваного явища, про зумовленість плану вираження планом змісту, про взаємозумовленість невербальної частини культурного явища та його номінації, про типи номінації, про співвідношення груп лексики за різними ознаками (за ознакою належності до лексико-граматичних класів, за ознаками походження, функціонування тощо). Висновки мають бути зумовлені змістом

⁴ Конобродська В. Курсова і дипломна роботи з етнолінгвістики: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Житомир: «Полісся», 2003. С. 26-27.

курсної, кваліфікаційної роботи, виважені, обґрунтовані й переконливі. Як варіант можна створювати так звані дзеркальні висновки – викласти результати виконаного дослідження за кожним із задекларованих у вступі завдань. У висновках необхідно наголосити на якісних та кількісних показниках отриманих результатів, викласти рекомендації для їх наукового та практичного використання. Текст висновків можна поділяти на пункти. Доречними буде представлення кількісних характеристик аналізованого лінгвістичного явища, покликання на діаграми, схеми, які розміщені в додатках. Основна вимога до написання цієї частини – не повторювати змісту вступу, основної частини роботи і висновків у розділах.

Рекомендований обсяг висновків – 2-3 сторінки (курсозна робота), 3-5 сторінок (кваліфікаційна робота).

1.2.4. Вимоги до оформлення Списку використаної літератури

Список використаної літератури в роботі містить перелік джерел (загальномовні й діалектні словники української мови, лінгвогеографічні праці, енциклопедії) та наукових розвідок (монографії, дисертації, автореферати, статті, тези, інтернет-ресурси), опрацьованих здобувачем у процесі підготовки курсової, кваліфікаційної роботи. До Списку... вносять усі цитовані й аналізовані наукові джерела, дотичні до теми, незалежно від того, де вони надруковані: в окремому виданні, у збірнику, журналі, газеті тощо.

Список літератури свідчить про обсяг опрацьованих здобувачем наукових праць, рівень вивчення ним досліджуваної проблеми та навички роботи з мовознавчою літературою.

Укладаючи Список..., потрібно додержуватися вимог державного стандарту ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання (див. Додаток Б). Усі використані джерела нумерують і розміщують у списку в алфавітному порядку прізвищ авторів або заголовків. Праці,

написані латиницею, розташовують після праць, написаних кирилицею.

У тексті роботи покликання на літературне джерело оформлюють у квадратних дужках, де першою цифрою позначають номер цього джерела у списку, а другою – сторінку, з якої запозичено цитату, наприклад [25, с. 48].

1.3. Цитування і покликання в науковому тексті

Покликання – уривок із якого-небудь тексту, який цитують у викладі матеріалу, з точною назвою джерела і вказівкою на відповідну сторінку. Бібліографічні покликання – це сукупність бібліографічних відомостей про цитовану працю.

У процесі написання наукової роботи дослідник зобов'язаний оформлювати покликання на кожен цитату та приклад, що надасть змогу відшукати потрібне джерело й перевірити точність зазначених відомостей, з'ясувати інформацію, обставини, контекст.

Якщо в роботі відсутні покликання, тоді виникають підстави говорити про плагіат, а їхня наявність свідчить про вміння автора створити свій науковий текст та визначає етику дослідника. Науковий етикет вимагає точного відтворення цитованого тексту, адже найменше його скорочення може спотворити зміст, викладений автором.

Загальні вимоги до цитування:

а) текст цитати беруть у лапки, наводять у граматичній формі, у якій його подано в джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання;

б) цитування має бути повним, без довільного скорочення авторського тексту, без спотворення думки автора. Пропуск слів, речень, абзаців за цитуванням позначають трьома крапками (...) або крапками в кутових дужках <...>, якщо перед випущеним словом або за ним стояв розділовий знак, то його опускають;

в) кожен цитату обов'язково супроводжують покликанням на джерело;

г) за непрямого цитування слід максимально точно викладати думку автора, робити відповідні покликання на джерела.

Захоплюватися суцільним цитуванням не варто. Замість того, щоб переказувати написане дослідниками, необхідно подати своє бачення проблеми, зіставити думки різних науковців. Засилля цитат засвідчує безпорадність автора, ускладнює читання та сприйняття тексту, робить його досить строкатим стилістично й термінологічно (кожен цитований автор має свій стиль, свою термінологію).

Кожна цитата має бути виправданою:

- доцільно цитувати визначення (як для того, щоб погодитися з ним, так і для того, щоб його проаналізувати та запропонувати своє);
- найбільше цитат наводять у тій частині, де аналізують напрацювання в цьому напрямі інших учених (в історії проблеми);
- цитати потрібні під час полеміки: автор наводить точно слова опонента, для того щоб заперечити його погляди;
- в основній, власне дослідницькій, частині роботи автор викладає власні спостереження, напрацювання, експерименти; цитати тут вживані зрідка (цитатою можна закріпити своє спостереження; або ж своїми напрацюваннями можна полемізувати з іншими дослідниками);
- у висновках цитати не бажані⁵.

Покликання на наукову працю буває двох видів:

1) покликання на сторінку: після цитати у квадратних дужках записують порядковий номер цитованої праці у списку використаної літератури, який подано в кінці роботи, а тоді через кому записують сторінку, з якої запозичено цитату, наприклад: [17, с. 245];

2) покликання на наукове джерело, наприклад, подаючи огляд літератури з досліджуваної проблеми, можна вказати покликання на одне або декілька джерел, наприклад, [6]; *на думку І. М. Железняк* [10; 11]; *у працях дослідників* [1–5]. Покликання бажано робити на

⁵ Скорук І. Д. Курсова та дипломна роботи з ономастики. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. С. 46.

останні видання публікацій, на більш ранні видання – лише в тих випадках, коли праці не перевидавали.

1.4. Оформлення курсової, кваліфікаційної роботи

Курсову, кваліфікаційну роботу набирають на комп'ютері через 1,5 інтервали (29–30 рядків на сторінці, шрифт 14, Times New Roman), і друкують на принтері з одного боку аркуша білого паперу формату А4 (210x297 мм). Поля: верхнє – 20 мм, нижнє – 20 мм, ліве – 30 мм, праве – 15 мм. Шрифт друку повинен бути чітким, щільність тексту роботи має бути однаковою.

Рекомендований обсяг курсової роботи – 30 сторінок, кваліфікаційної роботи – 80–100 сторінок основного тексту (без списку використаних джерел і додатків), відповідно до Положення про кваліфікаційні роботи здобувачів вищої освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

В основному обсязі випускної кваліфікаційної роботи вступ та висновки займають не менше 10%, решту основного обсягу займає текст розділів.

Ілюстративні матеріали повинні відповідати форматові А 4, їх вносять до загальної нумерації сторінок роботи, якщо вони розміщуються по тексту роботи, або розміщують, як звичайно, у додатках.

Текст основної частини роботи поділяють на розділи, підрозділи, пункти та підпункти. Кожну структурну частину роботи починають з нової сторінки. Заголовки структурних частин роботи «ЗМІСТ», «ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ», «ДОДАТКИ» друкують великими літерами симетрично до тексту.

Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Після назви заголовка крапки не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою. Після заголовка (за винятком заголовка пункту)

та текстом пропускають один рядок. Кожну структурну частину роботи треба починати з нової сторінки (зміст, вступ, розділи, висновки, список використаної літератури).

Сторінки, розділи, параграфи, пункти, рисунки, таблиці нумерують арабськими цифрами без знака №.

Першою сторінкою роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок. На титульному аркуші номер сторінки не ставлять. Нумерацію починають зі сторінки «ВСТУП», на наступних сторінках номер проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки у кінці. Номер розділу ставлять після слова «РОЗДІЛ», після номера крапку не ставлять, потім з нового рядка друкують заголовок розділу.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Після номера підрозділу ставлять крапку, наприклад: «1.2.» (другий підрозділ першого розділу). Потім у тому ж рядку записують заголовок підрозділу. В окремих випадках у кваліфікаційних роботах підрозділи поділяють на пункти, які нумерують у межах кожного підрозділу. Наприклад: «1.3.2.» (другий пункт третього підрозділу першого розділу). Потім у тому ж рядку записують заголовок пункту.

Ілюстрації (схеми, графіки, карти, таблиці) і таблиці необхідно подавати в роботі безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Ілюстрації й таблиці, розміщені на окремих сторінках роботи, зараховують до загальної нумерації сторінок. Таблицю, рисунок, розміри яких більше формату А 4, враховують як одну сторінку і розміщують у відповідних місцях після згадування в тексті або в додатках.

Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують зверху і друкують симетрично до тексту. Таблиці нумерують послідовно (за винятком таблиць, поданих у додатках) у межах розділу. Схема побудови таблиці така:

Назва таблиці

№ п/п		Заголовк и граф			
		Підзаго- ловки			

Заголовки колонок записують з великої літери, підзаголовки – з малої, якщо вони складають одне речення із заголовком (якщо вони самостійні, тоді з великої). Таблицю з великою кількістю рядків можна переносити на наступний аркуш.

У текстовій частині роботи повинні бути покликання на всі таблиці, наприклад: «...у табл. 1.1» (першій таблиці першого розділу), «див. табл. 2.2» (другу таблицю другого розділу).

Наукові роботи здобувачів ступенів вищої освіти повинні мати палітурки. Курсові роботи допускається оправляти в м'які оправи (з'єднання спіраллю, термопалітурки тощо). Кваліфікаційні роботи подаються лише у твердій палітурці.

Основними елементами тексту курсової, кваліфікаційної роботи є: титульний аркуш; зміст; перелік умовних позначень, символів, одиниць скорочень (за необхідності); вступ; основна частина; висновки; список використаної літератури; додатки (за необхідності).

Титульний аркуш є першою сторінкою роботи (див. Додаток А).

З цього аркуша починається загальна нумерація сторінок роботи, але номер сторінки на ньому не вказується.

Зміст подають безпосередньо після титульного аркуша, починаючи з нової сторінки. До змісту включають структурні елементи в такому порядку: перелік умовних позначень, символів, одиниць скорочень і термінів (за необхідності); вступ; послідовно перелічені найменування всіх розділів, підрозділів і пунктів (якщо вони мають заголовки) роботи; висновки; список використаних

джерел; назви додатків і номери сторінок, які містять початок відповідного матеріалу (див. Додаток А).

Перелік умовних позначень складають за умови повторення таких позначень, як символи, аббревіатури, скорочення, що не є загальноприйнятими, більше трьох разів у тексті. Цей перелік розміщують безпосередньо після змісту, починаючи з нової сторінки. Інакше – розшифровку цих елементів наводять у тексті там, де вперше згадують, напр., *тематична група лексики (далі – ТГЛ)*. У випадку, коли в роботі використовується специфічна термінологія чи вживаються маловідомі скорочення, нові символи, позначення і таке інше, то їхній перелік може бути поданий у вигляді окремого списку, що розміщують перед вступом. Перелік друкують двома колонками, у них зліва за абеткою наводять скорочення, справа – детальне тлумачення.

Після вступу, розділів роботи, висновків і списку використаної літератури, за необхідності, подають додатки.

Додатки необхідно починати з нової сторінки. У додатках вміщують матеріал, який:

- є необхідним для повноти роботи, але включення його до основної частини роботи може змінити логічне та впорядковане уявлення про роботу;
- не може бути послідовно розміщений в основній частині роботи через великий обсяг або способи відтворення;
- може бути вилучений для широкого кола читачів, але є необхідним для фахівців.

У додатки, за необхідності, можна включити допоміжний матеріал, потрібний для повноти сприйняття дослідження, зокрема: діаграми, таблиці додаткових цифрових даних; авторські програми-питальники, текстотеку, тематичний словник, діалектологічну матрицю, лінгвістичні карти, ілюстрації допоміжного характеру.

Додатки розміщують у порядку появи посилань на них у тексті роботи. Кожний додаток починається з нової сторінки, повинен мати заголовок, що друкується вгорі малими літерами з першої великої

симетрично до тексту сторінки. Над заголовком посередині рядка друкується слово «Додаток» і велика літера, якою позначається цей додаток. Додатки позначають не цифрами, а великими літерами української абетки (А, Б, В і т. д.), за винятком літер Г, Ґ, Є, І, Ї, Й, О, Ч, Ї. Текст кожного додатка може бути поділений на розділи, що нумерують у його межах (напр., А. 1, А. 2).

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДИКА ЗБИРАННЯ Й ОФОРМЛЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Збираючи діалектний матеріал експедиційним методом, студент є архіватором народної мови, оскільки фіксує автентичний мовний, культурологічний матеріал у польових умовах, працює зі спеціальними програмами опитування. Усі ці записи становлять наукову цінність, евристика яких збільшується пропорційно з плином часу. Тому вибір інформаторів, досконала технічна фіксація їхнього мовлення, відповідальне транскрибування й чітка паспортизація записів – усе в комплексі забезпечує, з одного боку, надійну емпіричну базу курсової, кваліфікаційної роботи, а з другого боку, уможливорює використання цього діалектного матеріалу в системних, ґрунтових студіях діалекту як цілісного мовно-культурного феномену науковцями. На сторінках цієї книги представлено досвід експедиційної роботи, набутий на кафедрі української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

2.1. Методологічні засади запису діалектного матеріалу

1. Повнота матеріалу.

У полі зору дослідника має бути вся лексика говірки незалежно від її відношення до літературної мови. Системний підхід до регіональної лексики виключає поділ на діалектизми і загальномовну лексику, бо лексика говірки – окремої діалектної мікросистеми – незалежно від ареальних характеристик та взаємовідношень з лексикою літературної мови з функціонального погляду становить єдину систему⁶.

Перевагою систем опису діалектної лексики є можливість представити всю лексику, включаючи назви первинні і похідні,

⁶ Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики. Київ : Наук. думка, 1984. С. 5.

автохтонні і запозичені, прості і складні, специфічно діалектні і ті, які водночас входять до літературного різновиду національної мови, а не вибірково зупинятися на окремих лексемах.

2. Точність фіксації формальної і семантичної структури слова.

Слово є перетином фонетичних, акцентних і граматичних характеристик. Тому, транскрибуючи розповіді інформаторів, ми зобов'язані максимально точно відтворити звуковий образ слова з увагою до варіативності слова не лише в межах однієї говірки, але й у мовленні того самого інформатора, оскільки саме він і творить текст. А через сполучуваність фіксуємо всі граматичні, семантичні відмінності. Точно виявити семантику лексеми можна лише тоді, коли чітко уявляєш матеріальний бік процесів і явищ. Тому важливо відмовитися від опитування інформаторів у режимі «запитання – відповідь», а в режимі максимально докладних розповідей-сюжетів. Саме через контекстуальне оточення лексеми можна віднайти приховану сему.

Перед опитуванням варто перечитати питальник, сформулювати низку можливих допоміжних питань. Якщо інформатор замовк, поставити додаткове питання для уточнення ще не висвітленої інформації, перепитати про якісь цікаві щойно почуті факти, з'ясувати лексичне значення невідомих вам слів, почутих у розповіді інформатора.

3. Достовірність запису.

Працюючи із програмою опитування, здобувач зобов'язаний фіксувати інформацію, яка не викликає сумнівів та відповідає дійсності. З цією метою за одним питальником опитують не менше 3 інформаторів-носіїв однієї говірки. У такий спосіб підтверджується емпіричний матеріал, відсіваються явища ідіолекту мовця. Якщо на якесь питання відповіді не вдалося зафіксувати, то це також зазначається при розписуванні записів, при цьому не вносити ніяких правок для «покращення» зв'язності текстів, не вилучати ніяких повторів, вигуків, пауз, незв'язностей, які завжди є в спонтанному мовленні.

2.2. Технічні правила записування та оформлення діалектного матеріалу

Укладання емпіричної бази дослідження – запорука успішного написання курсової, кваліфікаційної роботи з української діалектології, регіональної лексикології, етнолінгвістики. Залежно від проблематики роботи збирання діалектного матеріалу може бути у режимі запису зв'язних текстів або ж фіксації лексики за спеціальним питальником.

Записуючи мовлення інформаторів, дотримуємося низки технічних правил.

1. Кожний аудіозапис має бути паспортизований: на диктофон здобувач озвучує інформацію за зразком: «Я, Войцехівська Аліна В'ячеславівна, здобувач ВДПУ ім. М.Коцюбинського, у травні 2023 р. роблю запис діалектної інформації в с. Поличинці Козятинського р-ну Вінницької області. Мій інформатор – Гуйванюк Дарина Петрівна, 1935 року народження, народилася і все життя прожила в с. Поличинці Козятинського р-ну Вінницької області, освіта – 7 класів».

2. Запис мовлення різних інформаторів здійснюється на різні файли, кожен із яких окремо паспортизується.

3. Розшифрувати записи, укладаючи тематичну текстотеку говірки: зафіксовані зв'язні тексти затранскрибувати відповідно до вимог та паспортизувати кожен текст (зразок оформлення тематичної текстотеки подано в Додатку Г).

Вимоги до фонетичної транскрипції

1. Слово або текст записується в [].

2. Вказується наголос знаком мінути (^ˈ) перед наголошеним складом, напр. [x^ˈл'іб].

3. Пом'якшення й напівпом'якшення приголосних позначаються апострофом (')

4. Позначається послаблена вимова голосних у ненаголошеній позиції: [и^е], [е^н], [о^у] .

5. Подовження звуків позначається двокрапкою, наприклад [т':].
6. Позначати нескладові приголосні. Звуки [в] та [й] є нескладовими [ў] та [ї] у позиціях:
 - у кінці слова після голосного;
 - на початку слова перед приголосним;
 - у середині слова після голосного перед приголосним.
7. Позначати всі асиміляційні зміни приголосних.
8. Недовга пауза в середині речення позначається 1 рисою (/), довга (наприкінці речення) – 2-ма (//).
9. Власні назви друкувати з великої літери.

РОЗДІЛ 3.

ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ЕМПІРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасний стан розвитку української діалектології характеризується посиленою увагою до лексичного складу говорів, що виражається в підготовці лексичних атласів, монографічних описів лексичних мікросистем говорів, а також у створенні діалектних словників. Повнота ж аналізу регіональної лексики забезпечується поєднанням прийомів лінгвогеографічного, лексикографічного та монографічного описів⁷.

3.1. Описовий аналіз

Сучасні описові (дескриптивні) дослідження – не обмежені щодо проблематики і прийомів представлення матеріалу – є найдокладнішим джерелом інформації про склад лексики говірки, особливості її семантики, системних зв'язків, формальної структури й функціонування слів. Теоретичною засадою більшості такої праці є аналіз лексики з погляду її системи.

Системне вивчення діалектної лексики передбачає:

1) вияв повного набору лексем і їх структурної організації в межах окремої мікропарадигми; аналіз семантики в межах лексичних мікросистем – тематичних і лексико-семантичних груп;

2) дослідження системних відношень (гіпонімічних, синонімічних, антонімічних) і синтагматичних, які виявляються в контексті; вияв взаємодетермінізму, взаємозумовленості зокрема, й епідигматичних (дериваційних, мотиваційних) зв'язків.

У лексиці системність виявляється в сукупності слів, об'єднаних у тематичні групи на підставі спільності означуваних словами предметів і понять. Лінгвістичні дискусії, що стосувалися виділення певних класів слів, підтвердили доцільність виділення тематичних

⁷ Гриценко П. Ю. Дослідження лексики українських говорів. *Мовознавство*. 1984. № 5. С. 22.

груп лексики та лексико-семантичних груп. Тематична організація лексики є вихідною, початковою. Групи слів, які означають поняття близькі чи безпосередньо пов'язані завдяки зв'язку названих об'єктів у реальній дійсності чи в людській свідомості, називають тематичними групами лексики. Важливе значення тут відіграють позамовні фактори, оскільки, “відбиваючи певні “відрізки дійсності”, слова пов'язані між собою так, як і ті явища дійсності, які вони відображають.

Тематична макросистема має складну ієрархічну будову. У її межах виформовуються лексико-семантичні групи – власне мовні об'єднання слів, які ґрунтуються на парадигматичних відношеннях. Подвійна назва групи “лексико-семантична” свідчить про те, що слово аналізоване як лексема, в усіх його формах і лексичних значеннях, і що об'єднання слів як одиниць словникового складу здійснюється за основною ознакою – за лексичним значенням слова. Багатоярусний ієрархічний поділ демонструє внутрішню складність лексики як системи.

Наприклад, у межах тематичної групи лексики «Назви рослин» виділяємо лексико-семантичні групи «Назви дерев», «Назви сільськогосподарських культур», «Назви дикорослих трав», «Назви декоративних рослин».

В україністиці відомі описові дослідження регіональної лексики різних тематичних груп. За повнотою охоплення лексики однієї тематичної групи вирізняються праці Т. В. Ястремської про скотарську лексику Карпат, Н. П. Дейниченко – про зоологічну, Є. О. Черепанової – про географічну лексику східнополіських говірок, М. В. Никончука – про лексику природи середньополіських говірок, В. В. Леснової – про назви рис людини в східнословобожанських говірках, Н. Хобзей – про міфологічну лексику гуцульського говору та багато інших праць.

Традиція опрацювання тематичних груп лексики передбачає запис матеріалу за питальником. В українському мовознавстві з середини ХХ ст. триває робота по збору матеріалу для Лексичного атласу української мови. Регіональна лексика для ЛАУМ збирається

за спеціальною програмою Й. О. Дзендзелівського. Вона охоплює 3611 питань 28 тематичних груп: 1) сільськогосподарські культури; 2) сільськогосподарські знаряддя; 3) рільництво та городництво; 4) тваринництво; 5) бджільництво; 6) рибальство; 7) транспорт і комунікація; 8) будівництво; 9) меблі та інші хатні речі; 10) їжа, напої; 11) посуд, кухонне начиння; 12) одяг, взуття, прикраси; 13) сім'я, спорідненість, свояцтво; 14) анатомічні назви; 15) людина і її риси; 16) медицина, ветеринарія, гігієна і санітарія; 17) ткацтво; 18) млинарство; 19) теслярство, ковальство, гончарство, шевство та різні види народних промислів; 20) рослини; 21) дикі тварини; 22) дикі птахи; 23) земноводні плазуни; 24) комахи; 25) рельєф; 26) метеорологія, астрономія; 27) звичаї, ігри, розваги, обряди, повір'я та ін.; 28) соціально-економічна лексика; 29) дієслова, прислівники та інша загальна лексика.

Усі дослідники регіональної лексики одностайні в думці, що особливо продуктивним є записування діалектного матеріалу за докладним питальником, яким передбачено виявлення не тільки загальних назв предметів чи явищ, а також їх різновидів.

3.2. Лексикографічний аналіз

Діалектні словники як найбільш раціональний спосіб опису діалектних мовних фактів приваблює діалектологів можливістю дуже економно і в зручній формі представити найважливішу й різнобічну інформацію про слово: про різні його властивості, системні зв'язки (синоніми, антоніми тощо), особливості і частотність вживання слова, вимову, його локалізацію.

Багатство діалектних словників полягає не тільки в їх кількості, але й у різноманітності типів, різних цілей та завдань, які виконуються в них, у багатоплановості опису лексичного матеріалу.

У кінці 50 – поч. 60-х рр. ХХ ст. у вітчизняній науці розгорнулася наукова дискусія навколо центральної проблеми діалектної лексикографії – про типи діалектних словників. У праці «Інструкція для укладання діалектних словників» (Львів, 1992) Я. В. Закревська пропонує таку класифікацію діалектних словників:

1. Повні і диференційні.

Повний діалектний словник – це словник, який охоплює всі слова, які вживаються в говорі – загальнонародні та територіально обмежену, тобто характерну тільки для відповідного говору.

Диференційний діалектний словник – це словник, який містить лексику, вживану в межах відповідного говору і не відому в літературній мові.

2. Зведені загальномовні, регіональні й словники говірки одного села.

Зведені загальномовні словники містять діалектну лексику всіх наріч, говорів окремої мови. Це фундаментальна праця, на жаль, відсутня наразі в україністиці.

Регіональні словники охоплюють діалектну лексику окремих діалектних масивів.

Словник одного села містить лексику, що функціонує в межах одного населеного пункту, переважно однієї говірки.

3. Тематичні й вузько проблемні.

Тематичні словники містять лексику окремої тематичної групи. Вони мають велику цінність, адже за широким питальником можна укласти вичерпно повний словник конкретного тематичного пласта лексики.

Таким чином, важливі питання регіональної лексикології – про слово, його матеріальну та семантичну межу, особливості діалектної семантики, її розвиток, про сполучуваність слів, експресивність, частотність уживання тощо – своїм виникненням і розв'язанням перш за все зобов'язані діалектній лексикографії.

У курсових і кваліфікаційних роботах здобувачів доволі часто додатки містять словники аналізованої лексики якоїсь тематичної групи (див. Додаток Д).

3.3. Лінгвогеографічний аналіз

Дослідження регіональної лексики в ареальному (територіальному) аспекті становить лінгвогеографічний напрям. Основним методом лінгвогеографії є картографування –

відображення даних про фонетичний, морфологічний, синтаксичний і семантичний склад говору на картах. Систематизоване зібрання таких карт, які відображають лінгвістичний ландшафт, тобто поширення тих чи інших мовних явищ на конкретній території, називається лінгвістичним атласом. Крім лінгвістичних карт, атласи містять різні коментарі, що охоплюють усе те, що з якихось причин не картографувалося. Ця інформація доповнює і уточнює зміст атласу.

Зародження лінгвогеографічного аспекту в україністиці пов'язане з часом створення перших класифікацій українських говорів і складання орієнтовних діалектологічних карт української мови. Першу діалектологічну карту української мови вміщено в праці К. П. Михальчука «Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины» (1872). Карта складена на основі матеріалу з 59 нас. пп. території української мови, записаними за спеціальною програмою І. П. Новицького.

Лінгвогеографічний аспект вивчення регіональної лексики виявляється у двох загальних напрямках:

- 1) у складанні лінгвістичних атласів;
- 2) у застосуванні даних лінгвістичного картографування, у теоретичних пошуках та узагальненнях при розв'язанні проблем мовознавчої науки.

Лінгвогеографія передбачає дослідження лексики не в одній говірці, а у взаємозв'язках з іншими говірками у межах діалектної мови або ряду мов, генетично споріднених і територіально близьких. Протиставлення лексики може відбуватися на рівні семантики: одне слово в різних говірках має різні значення (семантичне протиставлення), та на рівні лексичному: одне поняття в говірках позначається різними лексемами (лексичне протиставлення). На цьому ґрунті створюються лексичні та семантичні карти в сучасних атласах із явною перевагою карт лексичних.

Для мовних явищ, поширених на якій-небудь території, характерні диференційні й не диференційні риси. Диференційні – ті, які на досліджуваній території мають різноваріантні форми, наприклад, фонетичні варіанти – *a'кац'ійа*, *ва'кац'ійа*. Диференційні

мовні риси утворюють на досліджуваній території ареали, які розділені лініями ізоглос. Ареал – це зона поширення тих чи інших фонетичних, лексичних чи граматичних явищ окремої мови чи діалекту. Ізогласа – це лінія, нанесена на карту, якою на лінгвістичних картах позначають межі поширення якогось мовного явища. Ізогласи й ареали не є сталими, вони змінюються у просторі і часі. Недиференційними називають ті мовні явища, які на досліджуваній території мають одну форму (*дуб, небо, весна*), тому картографують тільки диференційні мовні явища.

Картографування мовних явищ створює широкі можливості нового підходу у вивченні діалектів: від констатації факту, що відображений на лінгвістичній карті, до відтворення шляхів розвитку конкретного мовного явища, виявлення етапів цього процесу, закономірної послідовності, зв'язку з іншими явищами. Таким чином збагачуються наші знання про об'єктивні закономірності розвитку особливостей регіональної лексики.

Застосування в діалектологічних студіях лінгвогеографічного методу дослідження з одного боку дозволяє одержати вичерпну інформацію про досліджуване діалектне явище, а з іншого – виявляти діалектні та інтердіалектні явища, які стали базою літературних норм. Розвиток лінгвокартографування розкриває нові аспекти у використанні свідчень діалектології у вирішенні проблем історії мови, зокрема у визначенні етапів і джерел становлення літературної мови. Водночас така лінгвальна інформація може бути цінною і у позамовних дослідженнях, зокрема, при оцінці історії поширення елементів матеріальної і духовної культури. Не випадково, відбиваючи риси діалектологічних диференціацій, збереженої як пережиток у сучасній мові, діалектологічні атласи прирівнюються до пам'яток мови.

У курсових і кваліфікаційних роботах здобувачів локалізація кожного аналізованого мовного факту є важливим елементом лінгвогеографічної характеристики явища, адже уможлиблює простежити його територіальну поведінку. Наприклад, у кваліфікаційній роботі на тему: «Назви їжі та напоїв у говірках

Поділля: структурна організація і варіативність» (Вінниця, 2015) здобувачка Павлишина М. Г. у такий спосіб ілюструвала граматичну варіативність назв їжі та напоїв, зумовлену хитанням у роді: *рошчин* (4, 19) – *рошчина* (1-2, 5, 7, 11, 13, 20-21) 'розчина, закваска для тіста', *рожчин* (12) – *рожчина* (8, 15-16, 18) 'розчина, закваска для тіста', *балабушка* (5, 16) – *балабушок* (18) 'невеликий хліб із залишків тіста на дні та стінках діжі, макітри', *шкварка* (1-7, 9-10, 12-15, 17, 19-20) – *шкварок* (11, 16, 20) 'шкварка, піджарений чи вижарений кусочок сала', *ол'їй* (5-11, 15-18) – *ол'їя* (1-5, 12-14, 16, 18, 20-21) 'олія, жир, вироблений з соняшникового насіння', *кул'астра* (11-12, 15, 19, 21) – *кул'астро* (18) 'молозиво, густе молоко корови та ін. перед пологами і в перші дні після пологів', *вара* (12) – *вар* (11) 'узвар, солодка рідка страва з сушених фруктів, ягід, зварених у воді, компот' *цукерка* (4-5, 20) – *цукерок* (2-3, 11, 16) 'цукерок (загальна назва)', *пл'іс'н'а* (6) – *пл'ісен'* (2, 16, 19) 'плісень (на застоюному молоці, різних квашеннях і т. ін.)', *самогонка* (5, 9-10, 17, 20) – *самогон* (1, 3, 13, 16) 'самогон'. При цьому в роботі обов'язково потрібно подавати Список умовних позначень населених пунктів, як-от:

1. с. Великі Пузирки Ізяславського р-ну Хмельницької обл.
2. м. Красилів Хмельницької обл.
3. с. Корделівка Калинівського р-ну Вінницької обл.
4. с. Кусиківці Літинського р-ну Вінницької обл.
5. с. Малинівка Літинського р-ну Вінницької обл.
6. с. Рожична Оратівського р-ну Вінницької обл.
7. смт. Вороновиці Вінницького р-ну Вінницької обл.
8. смт Сутиски Тиврівського р-ну Вінницької обл.
9. с. Заможне Барського р-ну Вінницької обл.
10. с. Пляцина Барського р-ну Вінницької обл.
11. с. Конишків Мурило-Куриловського р-ну Вінницької обл.
12. с. Копайгород Барського р-ну Вінницької обл.
13. с. Кацмазів Жмеринського р-ну Вінницької обл.
14. с. Мартинівка Жмеринського р-ну Вінницької обл.
15. с. Гриненки Немирівського р-ну Вінницької обл.

16. с. Мурафа Шаргородського р-ну Вінницької обл.
17. с. Пеньківка Шаргородського р-ну Вінницької обл.
18. с. Вазлуївка Чернівецького р-ну Вінницької обл.
19. с. Писарівка Ямпільського р-ну Вінницької обл.
20. с. Вербки Чечельницького р-ну Вінницької обл.
21. с. Студена Піщанського р-ну Вінницької обл.

3.4. Текстографічний аналіз.

Уся діалектна система з її лексико-семантичними та фонетико-граматичними особливостями найповніше реалізує себе в діалектних текстах. П. Ю. Гриценко слушно констатує, що «діалектний текст репрезентує реальне буття мови, складні функціональні мовні одиниці, динаміку і форми їх змісту; це реальність мови, не затиснена і не трансформована вузькими берегами нормативних приписів і обмежень, як у літературному різновиді мови»⁸. Евристичну цінність діалектних текстів складно перебільшити, адже записані розповіді від носіїв говірок і зібрані в спеціальні хрестоматії, – це ще й факти живих свідків різних подій, які у своїх дослідженнях можуть використати не тільки діалектологи, а й соціолінгвісти, фольклористи, етнографи, історики та ін. Сучасні технічні засоби дозволяють не лише друкувати діалектні тексти окремими книгами, але й додавати до них диски із аудіо- чи відеозаписами або ж розіщувати на сторінках книг QR-коди, за допомогою яких можна миттєво почути живий діалектний текст, затранскрибований на стрінках книги.

Сьогодні всі діалектологи-славісти одноставні в тому, що текстоцентризм є альфою і омегою дослідження народних говорів, хоча цінність діалектного тексту для пізнання синхронного стану діалектної мови українські мовознавці усвідомлювали це на початку минулого століття. Процитуємо С. Смаль-Стоцького, зокрема його тезу в розвідці 1928 р. «Найближчі завдання славістики і

⁸ Гриценко П. Ю. Тексти як джерело дослідження українських говірок Румунії // Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії. Діалектні тексти. Передмова. Едмонтон; Львів; Нью-Йорк; Торонто, 2003. С. 15.

україністики»: «Конечна потреба систематично і докладно перевести (у значенні провести, здійснити) діалектологічні дослідження усіх говорів української мови, щоб ми мали зовсім ясний образ української діалектології..., придбати багатство фактичного мовного матеріалу, більше зв'язних текстів...». Сьогодні українська діалектологія оперує десятками хрестоматій діалектних текстів різних говорів, але визнаємо, що слова С. Смаль-Стоцького не втрачають актуальності й через століття, тому вже стало неписаним правилом, що додатки до курсових, кваліфікаційних, дисертаційних робіт із діалектології повинні вміщувати зв'язні тексти, що стосуються теми дослідження. Зразки укладання діалектної текстотеки подано в Додатку Г.

3.5. Етнолінгвістичний аналіз

Особливо цінні ті результати спостережень над народним словом, які роблять над одним явищем із різних позицій – лінгвістичному, культурологічному, етнографічному. На стику цих галузей і розвинувся етнолінгвістичний аналіз, покликаний розкрити механізми збереження в мові і соціального досвіду народного буття, і пам'яті народу, і духовної самобутності етносу.

Етнолінгвістика в Україні сьогодні характеризується різноаспектністю досліджень. Найактуальнішими з них є:

1) дослідження тематичних груп діалектної лексики, де поєднуються лексична проблематика із проблемою культурної мотивації (Г. Гримашевич, М. Никончук, І. Ніколаєнко, Є. Турчин, М. Поістогова, Л. Пономар);

2) дослідження явищ традиційної культури (Г. Аркушин, М. Бігусяк, С. Богдан, К. Глуховцева, П. Гриценко, В. Дроботенко, В. Конобродська, І. Магрицька, П. Романюк, Н. Хобзей, М. Шарапа);

3) культурологічний аспект дослідження мотивології та діалектного словотворення (Г. Аркушин, Н. Данилюк, М. Жуйкова, В. Конобродська, М. Олійник);

4) проблеми реконструкції культурного тексту й етнолінгвістичного вивчення українських діалектно-культурних ареалів (В. Конобродська);

5) дослідження обрядової семантики, виявлення закономірностей лексико-семантичної типології, структурно-семіотичного і концептуального моделювання (О. Тищенко);

б) дослідження етнології тексту: етнокультурна, етнопсихологічна, етнофілософська основи мовних явищ із символічним значенням, проблема виникнення, функціонування, розвитку, мовного символу (М. Голянич, В. Жайворонок, В. Кононенко, О. Селіванова)⁹.

Застосування діалектного матеріалу до аналізу етнокультурних реалій, міфів, способів категоризації та концептуалізації світу є вагомими і для етнолінгвістики¹⁰.

У діалектному тексті відображена національно-культурна специфіка українців певного ареалу, репрезентовано особливості звичаїв, обрядів, ритуалів, вірувань і повір'їв вербальними засобами. Діалектний текст – один зі шляхів передачі культурної інформації з покоління в покоління, бо саме в тексті спостерігаємо збереження в пам'яті діалектоносіїв вірувань, традицій і обрядів. Діалектний текст репрезентує зв'язок діалектного мовлення, мислення та духовної культури, а також є свідченням історії народу крізь призму світобачення мовця¹¹.

У славістиці усталилася традиція аналізу діалектних текстів на обрядову тематику крізь призму культурних кодів обрядового тексту – це такий набір знаків, що слугують для вираження певного змісту: акціональний (обрядові дії), атрибутивний (обрядові предмети), агентивний (учасники обряду), вербальний (усталені словесні

⁹ Мельник Н. І. Етнічність у контексті вітчизняної та зарубіжної етнолінгвістики. URL: <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v32/18.pdf> (дата звернення: 09.12.2023).

¹⁰ Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. Полтава : Довкілля. К, 2008. С. 254.

¹¹ Гримашевич Г. Родильний обряд Житомирщини: структура, номінація, функціонування. *Наукові записки Вінницького педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство): зб. наук. праць.* Вип. 16. Вінниця, 2012. С. 284.

формули обряду), темпоральний (часові характеристики обряду), числовий (кількісний вияв обряду) та ін.

Наведемо фрагмент висновків до кваліфікаційної роботи В. В. Волинець на тему: «Лексика родинних обрядів у с. Рахни-Лісові Шаргородського району Вінницької області» (Вінниця, 2021), де застосовано етнолінгвістичний аналіз крізь призму кодів досліджуваних обрядових текстів. У зафіксованих обрядових текстах на теми «Весільна обрядовість», «Родильна обрядовість» та «Поховальна обрядовість» ми зафіксували функціонування таких етнокультурних кодів, як атрибутивний, акціональний, агентивний, числовий, темпоральний, локативний та вербальний. Кожний із зазначених кодів має формальне втілення у відповідних обрядових номінативних одиницях різного типу. Наприклад, агентивний код весільного обряду репрезентовано лексемами: *с¹тарша д¹ружба, с¹таршиї д¹ружба, бат¹ки, моло¹да, моло¹диї, тато, ¹мама, б¹рат, сест¹ричка, ¹родич¹і, ро¹дина, р¹ідн¹і, ¹вуйко, су¹с¹іди, му¹зики, ¹гост¹і, с¹тари¹і сва¹хи, с¹таршиї с¹тароста, ¹бат¹ушка, св¹ітилка*. Вербальний код обрядового тексту втілюється найчастіше в препозитивних номінативних одиницях, тобто реченнях, як-от: *на про¹шеї ласка¹веї/ ¹дес¹ ¹тут йе у¹ пан¹і моло¹дойї і ¹пана моло¹дого ¹т¹ітка Ма¹рїя і ¹д¹ад¹ко Іван запро¹шайемо/ полу¹ч¹іт коро¹вай//* (Липівська Г.М., 1935 р.н., освіта 7 кл.) – стала словесна формула, яка вживаються старшим старостою під час обряду перепною. Реалізацію того чи того коду в різних обрядових текстах засвідчує таблиця.

РОДИННА ОБРЯДОВІСТЬ							
Тематика обряду	Коди обрядового тексту						
	Агентивний	Акціональний	Атрибутивний	Темпоральний	Числовий	Вербальний	Локативний
Весільний обряд	+	+	+	+	+	+	+
Родильний обряд	+	+	+	+		+	+
Поховальний обряд	+	+	+		+	+	+

РОЗДІЛ 4.

ТЕМАТИЧНІ ПИТАЛЬНИКИ ДЛЯ ЗБИРАННЯ ЕМПІРИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

I. ТРАДИЦІЙНИЙ РОДИЛЬНИЙ ОБРЯД

Менструації

1. Як називали менструацію? Чи прийнято було про це розповідати стороннім / рідним (чоловікові, матері)? Як їм про це говорили?

2. У якому віці у дівчинки повинна починатися менструація? Який вік вважався занадто рано / пізнім? Які з цим пов'язані прикмети (про її долю, про заміжжя, про народження дітей)? Які існували заборони, пов'язані з першими місячними (не можна розповідати матері, інакше все життя місячні будуть рясні і хворобливі)?

3. Якими гігієнічними засобами користувалися жінки в ці дні? Що з ними робили потім (викидали, спалювали, закопували, щоб ніхто не побачив, прали і знову використовували тощо)? Що не можна було з ними робити (спалювати, викидати тощо). Чому? Куди треба було виливати воду, в якій прали білизну? Як сушити (так, щоб висіли вище голови)? Чи не помічали, як відпирається менструальна кров (погано – людина недовго буде жити, добре – навпаки)?

4. Що заборонялося робити в ці дні (ходити до церкви, торкатися до ікон, ходити по воду, виганяти корову (перший раз в році / кожен день), мити небіжчиків, бути присутнім на похоронах, спати з чоловіком, садити що-небудь в городі, відвідувати загальні свята, місця гулянь, бути присутнім на весіллі, похоронах, хрестинах, бути хрещеною, дружкою, свідком тощо)?

5. Чи використовувалася менструальна кров в ритуальних і магічних цілях (наприклад, в любовної магії – додавалася в вино, в чай, в їжу і т. п.)? Які були наслідки цих дій?

6. Як можна було зменшити біль і кількість виділень під час місячних?

7. Чи існувало вірування про «передачу» місячних від однієї жінки до іншої? Як це називалося? Яких заборон треба було дотримуватися, щоб цього не сталося (не ходити один з одним в баню, окремо прати білизну, не сидіти поруч або на тому ж стільці та ін.)?

Зачаття

1. Як можна вплинути на зачаття взагалі (тобто насіння будь-яких рослин (льон, боби, горох і т. п.), частини тіла яких-небудь тварин, риби)? Чи робили з цією метою що-небудь на весіллі (садили нареченій на коліна дитини (заміна), клали яйце за пазуху тощо)?

2. Як пояснювали дітям, звідки вони з'явилися (знайшли в капусті, купили в магазині, Бог дав, приніс лелека тощо)?

3. Як можна уникнути зачаття? Що і хто для цього робив (будівельники при закладці будинку, молоді на весіллі тощо)?

4. Що робили, щоб народжувалися діти бажаної статі (хлопчика саджали нареченій на коліна під час весілля, вагітну змушували пити молоко тощо, подружжя клали під ліжко сокиру, чоловік під час статевого акту одягав на голову шапку або пов'язував хустку, жінка поверталася на лівий або правий бік, оперізувались чоловічим поясом; під ліжко клали предмети – сокира, молоток, шапку; проводили статевий акт в тому місяці, коли зачали попередню дитину потрібної статі)? Вважалося, що якщо чоловік дружину більше любить, то народиться хлопчик, якщо дружина чоловіка – дівчинка?

5. Які дні вважаються сприятливим / несприятливим для зачаття (свята, пости, менструація, якийсь час доби, повний місяць тощо)? Як це відбивалося на житті і здоров'ї дітей? Чи володіли діти, зачаті в цей час, якимись особливими властивостями (могли заговорювати хвороби, наводити порчу)?

6. Як називали жінку, яка має багато дітей? Як до неї ставилися? Що є причиною цього?

7. Як називали жінку, яка не має дітей? Що є причиною безпліддя (гріх, псування, хвороба)? Чи можна було її запрошувати в хрещені, в

няньки, в повитухи, в свідки на весіллі тощо? Як можна було позбутися безпліддя? До кого зверталися? Кому молилися?

8. Небажана вагітність. Як можна було позбутися від неї? До кого зверталися? Вважалося чи позбавлення від неї гріхом? Яке покарання за це чекало жінку (на тому світі є рибники зі своїми загубленими дітьми)? Коли (після смерті, на тому світі, за життя)? Як називали жінку, яка зробила аборт?

9. Викидень. Чи є у нього душа? Де ховали (у дворі, в підпіллі, під порогом, на кладовищі тощо), у чому (в маленькій труні, в коробочці, в личаки)? Чи давали ім'я?

Вагітність

1. Як називали вагітну (*вагітна, в положенні, беремена, при надії, важка, черевата, груба*), вагітність?

2. Як називали жінку, яка завагітніла не від чоловіка? Як до неї ставилися? Як ставилися до батька її дитини?

3. Чи зверталися до вагітної жінки за допомогою у якихось справах?

4. Як дізнавалися про настання вагітності (по обличчю: гарнішає)? Як визначали термін пологів?

5. Перше ворушіння дитини. Коли має бути, які прикмети і ворожіння з ним пов'язані? Що треба робити жінці після, того, як вона це відчує (йти до церкви на сповідь, щоб були легкі пологи; подивитися у вікно, якщо хоче хлопчика, в дзеркало, якщо дівчинку)?

6. Чи треба було приховувати вагітність від чужих людей (від чоловіка, від рідних), чому (пологи будуть легшими / дитина буде більш спокійний)? Коли повідомляли їм про це, що говорили?

7. Як ворожили про стать майбутньої дитини (за формою живота, за кольором особи, зовнішнім виглядом вагітної, за її характером, примічали що вагітна їсть: огірки, яйця – хлопчик, капусту – дівчинка)? Хто (особливі люди, сама жінка, рідні)? Гадали чи з поведінки вагітної про характер, життя дитини?

8. Які були заборони в поведінці для вагітної, чим вони пояснювалися (ходити на похорони, на кладовищі (якщо цього не можна було уникнути, то які заходи приймалися – за пазуху клали

ложку, червону ганчірку тощо), підходити до небіжчика (важкі пологи, смерть дитини, блідість, холодність), сідати на камінь (плацента приросте до матки), на поріг (пологи будуть невдалими / наречений повернеться), співати (дитина буде крикливий), контактувати з тваринами (тримати на руках, бити, гладити, пропускати між ніг, вбивати), давати / брати що-небудь у борг, брати участь в обрядах і святкуваннях (весілля, похоронах, хрестинах, ходити на кашу), бути хрещеною, дружкою, свідком і т. п., в'язати, прясти, носити на шії будь-які предмети (дитина заплутається в пуповині), їсти гірке, солоне (дитина буде злою, у неї буде гірка доля), виходити з дому після заходу сонця, лаятися, бути присутнім при подіях (пожежа – у дитини будуть червоні родимі плями; епілептичний припадок і т. п.), в'язати, багато спати, особливо вдень, спати на спині, стригтися (силу у дитини відніме), пити багато води, працювати у свята, переступати через ніж (важкі пологи), лікувати і виривати зуби, фарбуватися і робити зачіски? Чи поширювалися заборони на чоловіка?

9. Як вагітну можна було захистити від пристриту і зурочення (носити на шії зубчик часнику, хрестик, шпильки в подолі сукні, пояс, одяг чоловіка тощо)?

10. Що робили, щоб пологи були легкими? Кому і як молилися (Богородиці, святій Варварі, Параскеві-П'ятниці, Миколі-Угоднику)? Чи були спеціальні ікони?

11. Ставлення до вагітної знайомих і близьких. Чи можна було лаяти вагітну, лаятися при ній? Чи можна було не виконати її бажання, чому (у дитини будуть родимі плями у формі не отриманих предметів, щось трапиться з речами, того, хто їй відмовив, миші з'їдять його одяг)? Як можна було уникнути цих неприємностей (кинути слідом вагітної вугіллячко тощо)?

12. Чи можна було під час вагітності готувати дитині пелюшки, одяг та ін.? Чому (дитина довго не житиме)?

13. Як називалися «примхи» і особливий стан вагітної (нудота, блювота)?

Пологи

1. У якому місці вважали за потрібне народжувати і на чому (на підлозі, на соломі, на ліжку)? Де можна було народжувати? Запишіть розповіді про пологи.

2. Хто міг / не міг бути присутнім (чоловік, чоловіки, сторонні, дівчата, не народжували, бездітні жінки)? Що вони робили (молилися, допомагали)? Чи потрібно було приховувати пологи?

3. Коли звали бабу-повитуху (на початку пологів, в кінці, на наступний день, тільки в разі важких пологів)?

4. Як полегшували пологи (розплітали волосся, розв'язували вузли, відчиняли вікна, двері, трубу, садили на тепле, знімали персні, прикраси, намагалися з кимось не бачитися (з матір'ю) перед пологами, читали замовляння (які?), хто читав, де, читали їх на якісь предмети, що робили з цими предметами, давали породіллі щось з'їсти, випити (масло, воду, сіль, хліб, яйце, щось противне), з чого (взуття, з рук), запалювали свічки, лампади, обмивали породіллю водою (якою – з ікони, з хреста, пропущеної через зуби, проточною водою з яйцем), водили через поріг, вулицю, навколо столу?

5. Чи прощалася породілля перед пологами з рідними і домашніми, чи просила вибачення у них (навпаки – вони в неї)?

6. Чи ворожили про життя дитини по тому, як вона народжувався (горілиць / вниз, ногами / головою вперед, із волоссям на голові, тілі, з нігтями)?

7. Що давали породіллі відразу після пологів (святої води, чаю (щоб молока було більше), хліба, солі, горілки)? Навіщо? Хто давав (повитуха, чоловік), що при цьому говорили (на добре здоров'я)?

Плацента

1. Як називали плаценту (місце, дитяче місце, послід)?

2. Що робили, якщо вона довго не виходила?

3. Куди її прибирали (закопували, викидали, спалювали) – під поріг, під піч, у коморі, на кладовищі, у городі, під родюче дерево? У чому (у ганчірці, рушнику, коробочці)? Як позначали місце, в яке прибрали / закопали її? Навіщо?

4. Що не можна було з ним робити, чого намагалися не допустити?

Оболонка плоду

1. Як називали оболонку плоду?

2. Чи вважалася особливою дитина, яка в ній народилася (щасливою)?

3. Як її називали?

4. Куди її прибирали після пологів? Чи зберігали? Навіщо?

5. Як можна було потім використовувати (брати з собою, вирушаючи в армію, на суд, лікувати безсоння, епілепсію)? Чи можна було передавати іншим людям. Що має статися в разі її втрати (щастя втратити)?

Пуповина

1. Хто перерізав і зав'язував пуповину (батько, повитуха, свекруха)?

2. Чим перерізали (ножем, ножицями, сокирою)? На чому перерізали хлопчикам / дівчаткам (прядка, сокира), чому? Чим зав'язували (матіркою чи плоскінню, ниткою, волосиною матері / повитухи)?

3. Чи ворожили з вигляду пуповини про життя дитини?

4. Де і до якого віку дитини зберігали засохлий шматочок пуповини (у скрині, під сволоком, біля ікон, зашивали в подушку дитині, в одяг)? Навіщо (від дитячої безсоння, від пристріту і псування), в шість-сім років давали дитині розв'язати пуповину?

Породілля

1. Як називали жінку, тільки що народила, як довго вона такою вважалася?

2. Чи можна було породіллі залишатися однією в кімнаті, у будинку? Що могло з нею статися? Що робили з метою її захистити (кляли під / в ліжко, на поріг сокиру, сіль, ножиці, ікону)? Чи дозволяли породіллі сидати разом з усіма за стіл, ходити до церкви, виходити з дому (вдень, вночі), ходити по воду?

3. Хто був породіллі небезпечний, чому? Як захищалися від пристріту, зурочення, нечистої сили? Які предмети треба було мати

при собі, у ліжку (іконки, хрестик, сокиру, ніж, ножиці, сіль, вугіллячко)?

4. Чи відбувалося через якийсь час обрядове очищення породіллі: обмивання (коли і як це робили, хто брав участь (повитуха, породілля, батько, дитина, всі, хто був у будинку під час пологів), оцерковлення (коли і як перший раз після пологів породіллю водили в церкву)?

Новонароджений

1. У що загортали вперше новонародженого (у пелюшку, сорочку батька / матері – стару, нову, поділ спідниці)? Навіщо (щоб батько любив, щоб спокійніше було, щоб добре спав)? Хто це робив (батько, мати, повитуха), навіщо? Хто перший брав на руки? Куди вперше клали новонародженого?

2. Коли перший раз купали дитину? Хто це робив (наприклад, батько, щоб дитина була спокійна, свекруха, баба), де, як? Яку воду брали для першої купелі (із джерела, криниці)? Що клали в воду (гроші, траву, ікону, хрестик, вугіллячко)? Що примовляли при купанні? Куди і як виливали цю воду (під плодове дерево, яке саме?, як можна вище на кут, на вулицю, заборона виливати ввечері)? Як це робили (мовчки, з примовками, якими?)?

3. Чи можна було залишати новонародженого одного в кімнаті, будинку? Чому? Як довго (до хрещення, весь час, поки годують грудьми)? Якщо треба було піти, як захищали немовляти (клали в / під колиска ніж, віник, материн одяг)? Чи відомо щось про підмінених нечистою силою дітях?

4. Чи можна було лаяти дитини, лаятися при ньому? Чому?

5. Чи можна було показувати його чужим, ходити з ним в ліс, тримати на світлі, переходити річку, ходити на цвинтар, на похорон, на весілля, хрестини; брати на руки, сидячи за столом під час їжі; брати руками в хлібному тісті? Як довго не можна (до 40 тижнів)? Чому?

6. Що значить задушити дитину? Від чого це трапляється (гріх матері)? Вважалося це гріхом? Що повинна потім робити мати, щоб

спокутувати провину (ходити до церкви, роздати різним дітям сорок хрестиків)?

7. Чи вважалося, що перша дитина повинна бути схожа на матір, якщо це хлопчик, і на батька, якщо дівчинка? Чому (щасливий буде)?

8. Як називається остання дитина в сім'ї (*мізинець, вишкребок*)? Чи брала вона участь у яких-небудь обрядових або магічних діях? Чому? Якими якостями, за народними уявленнями, вона володіла?

Святкування народження дитини

1. Як називали святкування народження дитини?

2. Хто приходив? Чи потрібно було спеціально запрошувати, чи приходили самі? Хто не мав права приходити (незаміжні, ті, що ще не народжували, бездітні, вагітні, чоловіки)? Чи запрошували повитуху?

3. Що приносили в подарунок породіллі і новонародженому. Як це називали (*на зубок, на здоров'я*)?

4. Як частували гостей? Що в цей день готували?

5. Батько. Чи не сміялися над ним, не змушували з'їсти / випити щось неприємне, пересолене (кашу)?

6. Чи показували гостям дитину? Як її називали?

7. Чи відрізнялося святкування народження дівчинки, хлопчика, первістка, двійні?

8. Що примовляли, коли дитина вперше спиналася на ноги?

9. Чи святкували перший постриг малюка? Як це свято називали? Опишіть процедуру.

Годування

1. Коли перший раз прикладали дитину до грудей (відразу після пологів, через шість тижнів, після хрещення дитини), чому? Хто годував весь цей час?

2. Як довго годували грудьми?

3. Коли не можна було годувати (в пости, післяпологовий період)? Чим годували в цих випадках?

4. Чи можна було годувати дитину при комусь, чому (поменшає молока), віддавати своє молоко іншій дитині, не годуючи його безпосередньо своїми грудьми, допускати, щоб молоко потрапило на вогонь, на гаряче?

5. Якщо молока було мало, що робили, щоб його стало більше?

6. Якщо молока було багато, що робили, щоб його стало менше (зціджували на гаряче / на плиту, суше, на розпарений віник, на камінь і т. д.)?

7. Якщо дитина помирала, що мати робила молоком (носила на могилу дитини, віддавала іншим дітям і т. п.)?

8. Коли і як відбувалось відлучення дитини від материнського молока? Чи можна було знову починати годувати дитину?

Хрестини

1. Коли вважали за необхідне хрестити дитину (відразу після народження, через шість тижнів, через три дні тощо)?

2. Хто хрестив (священик, повитуха, стара жінка), де (в церкві, вдома)?

3. Кого запрошували в хрещенні батьки? Як називали їх відносно батьків і дитини, хлопчика і дівчинку (*хресний, хресна, кум, кума*)? Чи можна відмовлятися бути хрещеним? Які були обов'язки хрещених батьків щодо хрещеників? Кого не можна було брати за кумів? Скільки пар кумів брали? Чи брали за кумів перших стрічних людей, з якою метою? Чи можна було відмовлятися від кумівства?

4. Хто був присутній при хрещенні (хрещенні, батько, мати, повитуха)? Хто ніс дитину до церкви і назад? Чи існували обряди, які супроводжують відправлення на хрещення, принесення дитини після хрещення (йти на хрещення натщесерце)? Кому не можна було бути присутнім (мати, батько)?

5. Що робили з водою, якою хрестили немовля (виливали у двір, на куток будинку)? Хто це робив, навіщо? Чи ворожили по ній?

6. Які були під час здійснення обряду хрещення ворожіння про майбутнє життя дитини?

7. Чи влаштовували свято з нагоди хрещення немовляти? Де? Як називали свято? Кого запрошували / не запрошували (повитуху, родичів, незаміжніх дівчат, що не родили жінок та ін.)? Хто що дарував дитині? Що готували, робили якісь дії з цією їжею? Чи обдаровували гостей («хрестинні квіточки», калачі)? Як віддячують бабі-повитусі («бабці на капці»)?

8. Хто купував / шив сорочку для хрещення, хрестик, оплачував хрестини?

II. ТРАДИЦІЙНИЙ ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД

Сватання

1. Як у місцевій говірці називається обряд, що має форму пропозиції чи прохання з боку молодого хлопця, зверненого до батьків молодої дівчини видати її за нього заміж? Хто в ньому бере участь? Як називаються учасники сватання з боку хлопця?

2. Як відбувається *сватання*? У які дні ходили свататися? Що несуть з собою свати? З якими словами звертаються свати до батьків дівчини? Що відповідають батьки дівчини? Яка участь дівчини у сватанні? Чи оглядають свати дівчину. Її придане та господарство? Подати детальний опис.

3. Яким способом батьки дівчини та вона сама висловлюють згоду на заміжжя? Подати детальний опис.

Заручини

1. Коли відбувається скріплення згоди на шлюб молодих людей? Як називається цей обряд? Як він відбувається? Як називається дівчина після цього обряду?

2. Як у місцевій говірці називається обряд вступу в шлюб молодих людей для створення сім'ї? Як називається поняття 'вийти заміж', 'одружитися', 'шлюб', 'заміжжя'.

3. Як у місцевій говірці називають наречених – молодих людей. Які вступають у шлюб?

Передвесільні дійства

1. Як і коли здійснюють запрошення на весілля? Хто це робить? Як це відбувається? З якими словами запрошують? Який хліб носить молода, запрошуючи на своє весілля? Кого запрошує молодий? Чи зустрічаються молода з друзками та молодий з боярами, запрошуючи на весілля? Подати детальний опис.

2. Як називається передшлюбна церемонія в будинку нареченої за один або декілька днів перед власне весіллям? Детально описати склад учасників обряду, коли і як відбувався обряд.

3. Які ще обряди відбувалися в цей час? Якими танцями, співами та ін. супроводжуються ці обряди?

3.1. випікання короваю;

3.2. виготовлення весільного деревця;

3.3. плетення вінків;

3.4. розплітання коси нареченої;

3.5. прощання нареченої з подружками, рідними, домівкою, із дівочтвом.

4. Як називається весільний коровай? Скільки коровайів випікали? Який вигляд мав весільний коровай? Чим його прикрашали? Де поміщали коровай, де він перебував протягом вінчання та всього весілля?

5. Хто випікав коровай і які якості повинні бути їм притаманні: їх вік, здоров'я, сімейний стан, щастя в подружньому житті, наявність дітей тощо. Описати детально обряд випікання короваю.

6. Який вид хлібних виробів печуть на весілля, крім короваю? Який вони мають вигляд і як називаються?

7. Як називається *весільне деревце*? Що воно становило собою? Чим було прикрашене весільне деревце? Куди його поміщали?

8. Чи прикрашали хату нареченого або нареченої? Чим саме?

9. Чи існував і який вигляд мав *весільний прапор*? Як він називається? Що з ним робили?

10. Описати детально обряд підготовки нареченої до шлюбу. Хто це робив, як це відбувалося, якими словами й піснями це супроводжувалося?

11. Детально описати традиційний одяг нареченої та нареченого.

Власне весілля

1. Скільки днів тривало весілля? Як називалися ці дні?

2. Чи приїжджає наречений за нареченою перед вінчанням? Хто його супроводжує? Чи відомий у місцевій культурній традиції звичай викупу молодої? Коли він відбувається?

3. Як відбувається вихід наречених та учасників обряду з хати і якими обрядовими діями він супроводжується: хто і в якому порядку виходить, що роблять батьки нареченої, як вирушають і рухаються до

вінця? Як називається ця процесія?

4. Як, у якому порядку і куди їдуть молоді після вінчання? Якими обрядовими діями та співами супроводжується весільна процесія? Чи відомий у місцевій культурній традиції звичай *переймати молодих*? Хто і для чого це робить, як відбувається цей обряд?

5. Хто, як і з чим зустрічає молодих після вінчання? Як відбувається цей обряд?

6. Як називаються учасники, виконавці весільного обряду, відомі в місцевій культурній традиції? Які з перерахованих нижче весільних титулів відомі в місцевій обрядовій традиції?

6.1. *Дружба*: скільки учасників весілля має таку назву? У яких родинних стосунках вони перебувають з нареченим або нареченою? Їх функції в обряді.

6.2. *Дружка*: скільки учасників весілля має таку назву? У яких родинних стосунках вони перебувають з нареченим або нареченою? Їх функції в обряді.

6.3. *Дядько*: скільки учасників весілля має таку назву? У яких родинних стосунках вони перебувають з нареченим або нареченою? Їх функції в обряді.

6.4. *Світилка*: скільки учасників весілля має таку назву? У яких родинних стосунках вони перебувають з нареченим або нареченою? Їх функції в обряді.

6.5. *Староста*: скільки учасників весілля має таку назву? У яких родинних стосунках вони перебувають з нареченим або нареченою? Їх функції в обряді.

6.6. *Князь*: скільки учасників весілля має таку назву? У яких родинних стосунках вони перебувають з нареченим або нареченою? Їх функції в обряді.

6.7. *Боярин*: скільки учасників весілля має таку назву? У яких родинних стосунках вони перебувають з нареченим або нареченою? Їх функції в обряді.

6.8. *Сват (сваха)*: скільки учасників весілля має таку назву? У яких родинних стосунках вони перебувають з нареченим або нареченою? Їх функції в обряді.

6.9. *Нанашка*: скільки учасників весілля має таку назву? У яких родинних стосунках вони перебувають з нареченим або нареченою? Їх функції в обряді.

7. Які функції виконує і як називається хрещений батько нареченого на весіллі?

8. Записати назви і функції інших учасників весільного обряду, відсутніх у питальнику, але відомих у місцевій весільнообрядовій традиції.

9. Записати назви, подати опис та функції в обряді обов'язкових прикрас, атрибутів, предметних символів учасників обряду.

10. Чи частують учасників обряду та інших гостей у домі нареченої? Які страви для цього готують і як їх подають? У якому порядку саджають гостей за весільний стіл? Як відбувається весільне застілля в молодії?

11. Де сидять молоді за весільним столом? Особливості місця, на яке саджають молодих за весільним столом.

12. Як відбувається весільне гуляння та забави?

13. Опишіть обряд покривання молодії. Хто знімає вінок та фату, пов'язує на голову хустку тощо? Описати детально.

14. Як персонально частують кожного гостя короваєм чи іншими речами молоді? Як називають цей обряд (*переній, частування, почесна*), як він відбувається?

15. Коли і як відбувається переміщення весільної церемонії в будинок нареченого? Хто і як зустрічає там молодих? Чи відбувається частування та забави в домі молодого? Як вони проходять?

16. Які подарунки приносять гості молодим, як і коли їх дарують, які привітання і побажання при цьому висловлюють? Описати детально.

17. Як виявлявся в минулому обряд першої шлюбної ночі? Яка участь учасників обряду в цій його частині? Чи не було в минулому звичаю проводити першу шлюбну ніч нареченої з дружною, старим братом нареченого чи ін.?

18. Які дії або предмети на весіллі вказували на цнотливість

нареченої чи її втрату до весілля? Чи існував звичай показувати шлюбну сорочку нареченої?

19. Чим відрізняється сватання та весілля

а) удівця / удови, розведеного / розведеної? Чи було прийнято свататися і грати весілля?

б) сироти? Чи не голосила чи сирота-наречена на могилі батьків?

Післявесільні дієства

1. Як називали останній день весілля? Які його відзначали?

2. Записати пісні, які виконували учасники весільного обряду протягом усього весілля, віднесені до кожної конкретної частини обряду.

3. Якими обрядовими діями закінчувалося весілля і починалося буденне подружнє життя молодих людей?

Заборони і передбачення на весіллі

1. Що означало, якщо під час весілля йшов дощ? Записати інші прикмети на весіллі.

2. Чи можливі шлюби між родичами? При якому ступені споріднення?

3. Чи можливий вступ в шлюб молодшого брата / сестри до старшого? Що говорили, якщо молодша сестра виходила заміж раніше старшої: *посадила старшу під корито*? Чи можна братам / сестрам / брату і сестрі грати весілля в один рік?

4. Чи були випадки викрадення нареченої? Хто, як і коли викрадав? Що робили батьки викраденої нареченої?

5. Чи відомі заборони: молодим наступати на поріг; проходити між молодими; ставити або прибирали зі столу сіль; дарувати дзеркала; виходити з весільного столу раніше за інших) і т. п.? Чи можна комусь міряти плаття / обручку нареченої?

6. Які дії і коли робили наречений і наречена, щоб бути головним у сім'ї?

III. ТРАДИЦІЙНИЙ ПОХОВАЛЬНИЙ ОБРЯД

1. Як називають безнадійно хворого чи умираючого або говорять про його стан (*однією ногою в могилі; при смерті; з нього нічого не буде*)?

2. Що відбувається під час агонії (*душа виходить*)? Як називається агонія (*кінчається, конає*)? Як називається агонія, що супроводжується муками, втратою свідомості, маренням (*бродить, покутує*)?

3. Які дії полегшують агонію (відчинити двері, вікна; розібрати стелю, дах; покласти умираючого на підлогу, до дверей, на соломку; накритим чим-небудь; запалити свічку, вкласти її в руки умираючому; забрати подушку з-під голови)? Як називається свічка, яку використовують для прискорення й полегшення агонії (*громниця, стриченна свічка*)?

4. Як називають поняття: 'умирати' (*конати, кінчатися*); 'смерть' (*кінець, кончина, смерть*); 'померлий' (*мрець, покійник, небіжчик*); 'повіситися' (*зачепитися*); 'той, що повісився' (*вішальник*)?

5. Чи буває, що іноді люди уникають уживати слова *умирати, смерть, мрець*, замінюючи їх іншими словами з тих чи інших причин (*покласти на лавку*)? Чому це роблять? З метою евфемізації (*лягти на лаву*), у прокляттях (*Щоб тебе на лавці поклали; Щоб тебе терли на лавці віхтями*), у божбі (*Щоб мене до вечора на лавці поклали, коли брешу*)? Чи існує зневажлива, іронічна назва цих понять (*здох, перекинувся, задер ноги, витріщив очі*)? Коли, у яких випадках вживають ці назви?

Покійник у хаті

1. На який день хоронили померлого?

2. Коли відбувається одягання і обмивання померлого (до настання смерті; після її настання)? Як називається ця дія (рядити, наряджати)? Хто обмиває і рядить покійника – жінку, чоловіка? Як називаються виконавці цих дій? Як проходить цей елемент обряду (звертаються до покійника з проханням допомогти його одягати – дати руки тощо)? Що одержує обмивальщик за роботу?

3. Як і де складають руки померлому? Як називається ця дія? Чим зв'язують руки, ноги, підборіддя? Де дівають потім ці предмети? Чи використовують їх у магії (для лікування; для чарів)?

8. Яким повинен бути одяг покійного: традиційний, чи той, у якому він заповідав ховати? Новий чи не обов'язково? Колір одягу (будь-який; переважно білий; не червоний). Особливості взуття (онучі, недоплетені постолі)? Готують його за життя чи шиють після настання смерті? Як називається одяг для обрядження померлого (одежа на смерть, наряд)? Особливості одягу померлих старих, дітей, жінок, неодружених (неодружених одягають, як наречених на весілля)? Чи зав'язують вузли, застібають гудзики?

9. Хто і коли виготовляє труну? Як називається майстер, який робить труну? Чим йому платять? Де дівають тріски і стружки? Чому? Чи заготовляють (колись заготовляли) дошки за життя? Чи існує якась особлива назва для дощок, призначених для труни (*мертвиці*)?

10. Як називається труна (*труна, домовина, гроб*)? Форма та оздоблення труни (замалювати). Як називається саме така форма труни? Як називається кришка (*віко*)? Як називаються деталі труни – дно, бокові стінки й торці?

11. Куди перекладають тіло після обмивання (*стіп, лавка*)? Як називається місце в хаті, де стоїть лавка, на яку кладуть покійника (*покуть*)? У якому положенні має бути тіло на лаві (*ногами до дверей*)? Чим застеляють лавку? Як називаються ці речі (кожна окремо і всі разом) (*постіль, рядно*)? Повір'я, пов'язані зі столом, лавкою, на якій кладуть померлого.

12. Чи можна при покійнику прибирати в хаті, працювати, заготовляти продукти, сіяти чи саджати рослини (родичам, сусідам)? Чому? Чи вішають у хаті на стіні спеціальний рушник (крім тих, що висіли раніше)? Для чого?

13. Як називається відбування церемонії виявлення почесностей померлому в його хаті (*похорон, мерлини*)? Хто приходить у хату, де є померлий? З якою метою (відвідати, побачити)? Що приносять із

собою відвідувачі (хліб, зерно, гроші, свічки)? Чи вітаються? Як? Якщо ні – то чому і що кажуть замість привітання?

14. Які дії повинні виконати відвідувачі, зайшовши в хату (перехреститися, поклонитися, признатися до покійника)? Як це робиться? Які існують обереги для відвідувачів чи способи запобігти негативному впливові на психіку (подивитися вперед на ноги, а потім на обличчя; торкнутися ноги чи руки померлого)?

15. Як потрібно себе поводити в хаті (*стримано, плакати, голосити*)? Як називається ця дія (*голосити, приказувати, вичитувати*), плач, примовляння (*вичит*)?

16. Чому плачуть за покійником (*від горя й жалю; щоб задобрити душу*)? Хто повинен плакати, голосити (рідня, всі присутні)? Записати зразки голосінь за матір'ю, батьком, чоловіком, сином, дочкою. Коли голосять найбільше (коли виносять, прощаються, опускають у яму)? Коли не можна плакати (уночі, після поховання)? Чому (бо йому буде мокро на тому світі; бо буде снитися чи приходити)? Чи можна плакати за дітьми? Чому не рекомендують?

17. Чи існує (колись існував) звичай наймати плачок? Хто і для чого це робив? Чи існували пародійні або сороміцькі голосіння? Хто і коли їх виконував? Записати зразки.

18. Скільки ночей ночує покійник і де (удома, в церкві)? Як називається поняття 'ночувати в своїй хаті' (про померлого) (*ночувати, гостювати*)?

19. Чи існує звичай нічного пильнування? Як називаються ночі при покійнику (*вартувати, пильнувати*)? Хто залишається уночі біля померлого? Хто приходить на нічне пильнування (родичі – чужі; старі – молоді; чоловіки – жінки)? Чи можна спати цієї ночі? Що роблять в першу і другу ночі в хаті покійного літні люди (розмовляють, читають псалтир, вечеряють).

20. Чи була звичаєм у віддаленому минулому присутність молоді на нічних пильнуваннях і які особливості поведінки молодих людей у цей час (проводили ніч в іграх і розвагах)? Як називалися ці розваги і в які ігри зокрема грала молодь? Ігри відбувалися з участю мерця чи без неї? У чому полягала участь мерця в іграх (насміхалися над

трупом; смикали чи лоскотали за п'яти; викрадали з труни; переховували в іншому місці, а на його місце клали живого)? Для чого це робили?

21. Якщо таких звичаїв не було, то чи траплялися окремі випадки якихось жартів молоді під час нічного пильнування (усі учасники пильнування заснули, а хлопці мерця поставили в кутку, підперши рогачами тощо)?

Підготовка до похорону

1. Хто і коли кладе покійника в труну? Як називається ця дія? Що роблять з місцем, де лежав покійник (посипають зерном; поливають водою; кладуть сокиру; забивають цвях тощо)? Мотиви цих дій. Що роблять з постілью, на якій лежав померлий (сідають на неї; швидко згортають і виносять з хати; палять)? Дія чого?

23. Що стелять на дно труни? Як називається ця постіль? Чим накривають покійника (покривалом)? Як називається дія 'накрити покійника' (*поденути, накрити руки*)?

24. Що кладуть у труну жінці, чоловікові, неодруженим, дитині, старому, музикантові, майстру, породіллі тощо (хрест, ікону, хліб, воду, головку маку, змінний одяг, горілку, інструменти, пелюшки, зілля)? Чи кладуть на живіт мертвому (чи просто в труну) серп, ніж, косу, голки, інші гострі металеві предмети? Для чого?

25. Що вкладають у руки мертвому (ікону, хрест, свічку)? Чи кладуть мертвому в труну (на лоб, на груди) який-небудь папірець? Де його беруть? Що в ньому написано? Для чого він потрібний мертвому? Як він називається (*вінець, прохідна*)?

26. Як прощаються з покійником перед виносом? Чи цілують його? Куди? Які дії ще виконують перед виносом (священик відправляє; священик або хтось із рідні просить простити покійного)? Як це відбувається?

27. Що робить родина при виносі труни (виходять з хати; дивляться у вікно; торкаються хліба; швидко зачиняють вікна і двері)? Чому? Як називається дія 'виносити померлого з хати' (*виводять*)?

28. Як виносять труну з хати (тіло – ногами вперед)? Чи опускають труну над порогами або стукають нею об поріг? Для чого? Виносять з подвір'я через ворота чи подають через паркан? Чому? Як виносять відьму, знахаря (головою вперед)? Чому?

29. Везуть чи несуть покійника на кладовище? На возі чи на санях? Чим мотивують необхідність того чи іншого транспорту? Чи були випадки, коли мертвого, незалежно від пори року, везли на кладовище на санях? Як називається віз (сани), на якому везуть покійника (*караван*)? Яких тварин запрягають у віз чи сани (*волів, коней*)? Чому?

30. Чи імітується весілля на похованні померлої дівчини, хлопця? Як це виявляється в поведінці рідних, близьких, присутніх чужих? Чи печуть коровай? Як його називають у такому випадку? Чи несуть прикрашену гілку? Як вона називається (*вільце, гільце, хоренча*)? Чи є *дружки, бояри, свати*, інші весільні титули, як на справжньому весіллі? Як це виявляється в співах, голосіннях?

31. Як називається поняття 'супроводжувати покійника на кладовище' (*проводжати*)? Як називається поховальна процесія (*провід*)? Що потрібно зробити, коли повз подвір'я проходить поховальна процесія? Чи можна спати, коли повз хату проходить поховальна процесія? Кому не можна (дорослим, дітям)? Що потрібно зробити, коли в цей час дитина спить (покласти ніж: під подушку; розбудити)?

32. Чи бере участь у похованні священник? Які дії він виконує на похороні? Чи заносять мерця в церкву? Для чого? Як називається поховальна панахида (*задушниця*)? Коли вона відбувається?

33. Де розміщене кладовище (поряд з селом; на відстані; в лісі; на горбі; поблизу річки)? Як воно називається (*цвинтар, могилки*)? Як орієнтований вхід на кладовище за сторонами світу? Як він називається? Чи можна заходити на кладовище не через ворота, а з іншого боку? Чому не можна? Чи є розп'яття або великий хрест біля воріт? Як він називається (*фігура*)? У яких ще місцях ставлять фігури (на могилах; на перехрестях доріг)?

34. Хто і коли копає могильну яму? Повір'я, пов'язані з приготуванням ями (не можна, щоб порожня ночувала тощо). Як називаються виконавці цих дій (*копачі*)? Чим їм платять? Як називається могильна яма (*ямка, діл*)? Що роблять, коли у викопаній ямі знаходять залишки старого поховання?

Похоронна процесія

1. Як називається поняття 'супроводжувати покійника на кладовище'? Як називається поховальна процесія?

2. Як везуть покійника на кладовище? На возі чи на санях? Чим мотивують необхідність того чи іншого транспорту? Чи були випадки, коли мертвого, незалежно від пори року, везли на кладовище на санях? Як називається віз (сани), на якому везуть покійника? Яких тварин запрягають у віз чи сани? Чому?

3. Як несуть покійника? Хто несе труну? Скільки людей (парне число)? У якому порядку йдуть на цвинтар? Якою дорогою (безпосередньо або в обхід)? Чи роблять зупинки? Де? Чи всі йдуть до кладовища або тільки близькі? Чи добре, якщо за процесією ув'язалася собака? У чому виражається траур учасників процесії? Чи кидають на землю гілки, квіти, коли йдуть на цвинтар? Хто це робить, навіщо? Як повертаються з кладовища (іншою дорогою, плутаючи сліди)?

4. Чи існує звичай жертвувати першому зустрічному? Що йому дають? Що потрібно зробити, зустрівши похоронну процесію (зупинитися, відійти в сторону, зняти шапку)? Що слід сказати?

5. Чи можна дивитися на похоронну процесію з вікна? Якщо ні, то чому? Що потрібно зробити, коли повз подвір'я проходить поховальна процесія? Чи можна спати, коли повз хату проходить поховальна процесія? Що потрібно зробити, коли в цей час дитина спить?

6. Повернення з кладовища. Що потрібно зробити перед тим, як увійти в будинок (помити руки, вмитися)? Робиться це тільки після похорону або завжди після повернення з кладовища? Що може статися, якщо не помити? Хто першим заходив до будинку після

похорону (господиня, найближчі родичі)? Що треба за традицією зробити в хаті?

7. Чи бере участь у похованні священник? Які дії він виконує на похороні? Чи заносять мерця в церкву? Для чого? Як називається поховальна панахида? Коли вона відбувається?

8. Де розміщене кладовище (поряд з селом; на відстані; в лісі; на горбі; поблизу річки)? Як воно називається? Чи можна заходити на кладовище не через ворота, а з іншого боку? Чому не можна? Чи є розп'яття або великий хрест біля воріт? Як він називається? У яких ще місцях ставлять фігури і з якою метою?

9. Чи відомий звичай *переймати покійника* представником родини, у якій був останній похорон у селі? Опишіть, хто які дії і з чим виконує.

Похорони на кладовищі

1. О котрій годині зазвичай ховають небіжчика? У які дні можна ховати?

2. Кому не можна було підходити до небіжчика, бути присутнім на похоронах (вагітній жінці, пастуху, матері на похоронах своєї дитини)? Чому? Що робити, щоб все-таки піти?

3. Що роблять перед тим, як закрити труну? Як прощаються з покійником? Чи цілують рідні небіжчика? Чи можна його цілувати в губи?

4. Чи кидають до опускання труни в яму стрічки, хустки, гроші, інші речі? Чи є назва цієї дії (*купувати місце*)? Чи передають щонебудь через викопану яму для раніше померлих? Інші способи, якими можна передати будь-які речі для раніше померлих.

36. Як опускають труну (дітей, дорослих, неодружених) (на рушниках; на полотні; на мотузках)? Як вони називаються? Як називається процес опускання труни в яму? Хто опускає? Чи були випадки, коли при опусканні труни в яму вона перекинулася? Що це означає (грішний, відьма)?

37. Чи існує звичай кидати в яму жменю землі? З якими словами це роблять? Як називається ця дія? Для чого це роблять? Які дії потрібно виконати перед тим, як загортати могилу? Чи роблять це з

участю священника? Як це відбувається? Як називається цей обряд (*печатувати, печатати могилу*)? Для чого це необхідно зробити? Як називається дія 'поховати, похоронити'?

38. Як оформляють могилу в день поховання? Як називається оформлення? Яка висота могильних насипів (нарівні з землею чи високо насипані)? Як називається могильний насип, власне, могила (*могила, гроб*)?

39. Що означає, коли під час поховання (після, перед) починає іти дощ (плаче за світом) або світить сонце (був добрий; не шкодує за світом)?

40. З якого матеріалу виготовляють хрест чи інші надмогильні споруди? Як називається традиційна надмогильна споруда? її форма, розмір, висота та інші ознаки (*дубові колоди; дерев'яні будиночки; камінні плити тощо*)? *Замалювати. Де вона стоїть (у головах чи в ногах)? Куди лицевим боком? Чому?*

41. Як і де раніше ховали нехрещених дітей, мертвонароджених, вішалників, самовбивць, п'яниць (без труни; поза кладовищем; у рову біля кладовища; біля огорожі; на перехрестях; у лісі; на подвір'ї; під порогом)? Чому? Чи ставили які-небудь знаки на могилах покійників, яких не можна ховати на кладовищі (кидали гілки, камінці, сміття)? Чи зв'язані з цими покійниками дорожні хрести?

10. Як після поховання повертаються з кладовища? З якої причини? Які існують прикмети при виході з кладовища, по дорозі додому?

ІV. ТРАДИЦІЙНИЙ ЧАСТКОВИЙ ПОМИНАЛЬНИЙ ОБРЯД

1. Чи буває частування на могилі після поховання? Як частують? Як називаються поминки на могилі? Що кладуть на могилу? Як називається цей звичай? Для чого це роблять? Чи поминають покійного роздаванням милостині? Як називається такий спосіб поминання? Інші способи поминання.

2. Як очищаються учасники поховальної процесії? Для чого? Як називаються ці дії?

3. Хто залишається вдома на час поховання? Чи замикають хату? Хто і коли прибирає в хаті? Чи існують особливі дії чи якісь застереження під час прибирання хати після вносу? Куди і коли викидають сміття? Чому?

4. Коли перший раз після поховання перуть? Чому? Які мотиви цих дій і застереження під час їх виконання відомі в місцевій культурній традиції? Скільки часу після поховання не рекомендовано білити стіни в хаті? Чому?

5. Як називається поминальний обід? Чи запрошують на поминальний обід чи туди приходять самі? Хто, де, коли і з якими словами? Хто приходить на поминальний обід? Чи приносять з собою гості? У якому порядку поминають сидять за столом (по старшинству, інакше)? Хто встає першим? Чи довго тривають поминки, чи можна швидко вставати з-за столу або повертатися, якщо один раз вийшов?

6. Хто готує поминальну їжу? Коли? Чи печуть у день смерті (поховання, на поминки, панахиду тощо) особливий хліб, пиріжки? Як він називається, який має вигляд, як його готують і як споживають?

7. Склад поминального столу: пісний чи скоромний; парна чи непарна кількість страв. Які страви мають бути обов'язково? Що роблять із залишками поминального обіду?

8. Як називається основна поминальна страва? З чого і як її готують? Коли і як подають? Як куштують? Кому заборонялося їсти кутю (дітям, вдовам)? Чому? Чи їдять кутю в інші дні (наприклад, на сороковини)?

9. Чи п'ють вино (горілку) на поминках? Чим пояснюється дозвіл, заборона чи обмеження у вживанні спиртного? Як це відбувається? Чи можна на поминках чокатися чарками? Співати? Скільки можна пити чарок на поминках (парне число)?

10. Який порядок поминального обіду? З якими словами пригощають? Чи просить пробачення рідня у гостей від імені покійника під час поминального обіду?

11. Чи ставлять на стіл тарілку і ложку для померлого? Як і куди відкидають і відливають від поминальних страв? На початку обіду чи протягом усього обіду? Усі страви чи тільки поминальні?

12. Якими діями й словами закінчується поминальний обід?

13. Чи повинне вночі після поховання горіти світло? Чим пояснюється дозвіл чи заборона? Як називається ніч після поховання? Чому? Описати значення вогню, світла в народній традиції.

14. Чи закривають дзеркала в хаті під час і після похорону? Чому? Чи відомий звичай зупиняти годинник у хаті? Для чого?

15. Скільки часу душа перебуває в хаті чи поблизу неї? За якими ознаками можна дізнатися про її присутність? Чи посипають землю, вікна попелом, борошном? Для чого? Розповіді, пов'язані з цим.

16. Що залишають для померлого протягом цього часу (рушник, хліб, воду)? Де? Для чого? Де і коли дівають потім?

17. Чи є звичай на другий день ходити на могилу? Як називається цей звичай? Що там роблять? Що приносили із собою?

18. На які дні після смерті поминали небіжчика (3-9-12-20-40-пів року-рік, на його день народження)? Як називалися ці поминки? Хто збирався на поминки в ці дні (тільки близькі родичі, всі родичі і знайомі)? Де поминали (будинки, на кладовищі)? Що готували? Детально описати склад поминального стола та порядок поминального обіду. Чи ставили їжу для небіжчика?

19. У чому і як виявляється траур сім'ї? Як він називається? Хто повинен дотримуватися жалоби? Протягом якого часу? Який одяг вважається траурним; його колір, деталі? Чи можна танцювати, співати, святкувати в домі, де був покійник? Скільки часу не можна виходити заміж удові, одружуватися вдівцю, вступати в шлюб дітям? Чому?

20. Як називається поняття 'сумувати, тужити за померлим'? Через який проміжок часу після поховання не бажано побиватися за померлим? Чому?

21. Як називалися загальні для всіх померлих поминальні дні? Коли їх справляли і як називалися кожні з цих щорічних поминок окремо? Які з них головні?

22. Чи вірили, що можна бачити душу вмираючого або померлого? У якому образі (у вигляді повітря, тіні, диму, пари, клубка, стовпа; у вигляді птаха, миші, комахи і т.п.)? Запишіть бувальщини. Чи вважається, що душа померлого сорок ночей літає на місце своєї смерті?

23. Що робили, щоб не боятися небіжчика, щоб небіжчик не снівся (дивилися в трубу, клали за комір землю з могили, клали камінь на місце, де лежав небіжчик, чіпали небіжчика за ноги, обходили будинок, обсипали могилу, будинок маком, вбивали в могилу осиковий кілок, клали сокиру під подушку, вбивали сокиру в поріг, водили людини по дому із заплющеними очима, мили руки водою з землею з могили і т.д.)?

24. Що робили, якщо небіжчик сниться (роздавали його речі, ходили поминати)? Що це означає (поминки просить, неправильно похований)?

25. Як треба відлякувати небіжчика, якщо той почав з'являтися?

V. ТРАДИЦІЙНІ КАЛЕНДАРНІ ПОМИНАЛЬНІ ОБРЯДИ

1. Як називають усіх померлих родичів (*душі, діди, предки*)?

2. Чи існують (колись існували) дні загального поминання усіх померлих? Скільки їх на рік і як вони розподілені протягом року?

3. До яких днів чи календарних свят віднесені осінні і зимові поминальні дні (*Дмитра, Параски, Різдва* тощо)? Як називаються кожні з цих поминок? Особливості святкування кожних поминок (описати детально кожні з них).

4. Скільки днів тривають поминки? У які дні тижня їх справляють? Як називаються перший і другий поминальні дні (*Баби і Діди*)?

5. Чи можна працювати в поминальні дні? Чим пояснюється дозвіл чи заборона?

6. Де і як святкують кожен із поминальних днів (*вдома; на кладовищі; у церкві*)?

7. Чи запрошують померлих на осінні й зимові поминки? Як це робиться? Чи є традиційні слова запрошення?

8. Чи йдуть на кладовище в поминальний день перед частуванням?

9. Чи відчиняють ворота кладовища в поминальний день? Для чого? Що буде, коли їх не відчинити?

10. Особливості поминального столу (*пісний, скоромний*)? Які страви готують на перший і другий день? Чи обов'язково повинна бути поминальна страва? Яка і як вона називається?

11. Порядок поминальної трапези, особливості поведінки її учасників, атмосфера, в якій вона проходить (*мовчання, тривога, страх*).

12. У чому виявляється участь душі в частуванні (ставлять на стіл посуд для померлих; відкидають і відливають у цей посуд чи на стіл страви; звертаються до померлих з якимись словами або якимось коментують процес частування померлих тощо)? Чи залишають після вечері все частування на столі на ніч? Для чого?

13. Чи можна підходити вночі до цього стола, брати з нього будь-що? Чому не можна? Що буде, коли порушити заборону? Що роблять із залишками поминального обіду?

14. Хто може бачити померлих на поминках (чиста безгрішна людина; дитина, знахар; відьма; той, хто незабаром помре)?

15. Чи проводжають душі після обіду? Як відбуваються ці проводи (вимітають хату; спускають з вікон рушники; проводжають до порога; до кладовища)? Чим можна пояснити такі дії? Як вони називаються? Чи стелять постіль для померлих в ніч календарних поминок? Де?

16. Чи можна в поминальний день ворожити про майбутній урожай, про життя і смерть господаря та членів його сім'ї? Як саме?

17. Повір'я, пов'язані зі святкуванням поминальних днів осінньо-зимового циклу. Що буде, якщо не справляти поминки?

18. Як у місцевій говірці називається поминальний день після Великодня? Коли його справляють?

19. Чи приходять прибирати могилу перед цим поминальним днем? Коли? Як називається цей день? Як його святкують? Які повір'я пов'язані з цим днем?

20. Як прикрашають могилу в великодні поминки? Чи залежить форма, розмір, колір від віку, статі покійного? Чи прикрашають квітами, гілками, вінками? Для чого? Чи саджають на могилі (біля могили) дерева, квіти, кущі? Які? Усім чи тільки дітям і дівчатам? Як називається дія ‘прибирати могилу’?

21. Де святкують Проводи? Хто і коли приходять на кладовище? Що кладуть на могили?

22. Що роблять на могилі в поминальний день? Чи можна пити багато? Чи частують жебраків, дітей, один другого? Чи розпалюють вогнища і готують їжу на вогнищах?

23. Яка загальна атмосфера святкування цього поминального дня була раніше – смуток чи веселощі?

24. Чи залишають на могилі їжу, горілку, ложку, склянку, тарілку? Для чого?

25. Чи продовжують святкування Проводів після повернення з кладовища? Де і як саме в минулому це відбувалося? Описати детально.

26. Чи справляють поминки на могилах самовбивць, вішальників? Якщо святкують, то коли?

27. Чи існують у місцевій культурній традиції календарні поминки, віднесені до Трійці? Як вони називаються? Кого поминають у ці свята? Де і як влаштовують поминки? Детально описати.

28. На які інші календарні свята поминають усіх померлих родичів, запрошують їх на обід, залишають на ніч вечерю для померлих? Яких іще міфічних персонажів запрошують на окремі календарні свята – Андрія, Різдво, Щедрий Вечір чи ін.? Як і для чого це роблять, що це означає?

29. У які ще дні і яким способом поминають усіх померлих родичів?

30. Чи існують (колись існували) святкові ігри в мерця, у яких один із учасників зображає померлого, решта його наряджають і оплакують? Як вони називаються? Коли їх влаштовували? Для чого? Як вони відбуваються? Чи присутні в них елементи еротичного

характеру? Хто бере в них участь? Хто виконує роль мерця, як він називається? Описати детально.

VI. ТРАДИЦІЙНА НАРОДНА МЕДИЦИНА І ЛІКУВАЛЬНА МАГІЯ

1. а) Які відомі причини появи хвороб: пристріт, зурочення, порча, вітер, випадкове зіткнення (*притча, причище*), застуда і т.д.? Через що хворобу можна наслати (через слід, слину, волосся, сіль, через якийсь предмет, за вітром)? Хто, як вважалося, міг наслати хворобу (людина з чорним оком, чаклун, люди похилого віку, єхидні, “важкі” люди), як відрізнити таку людину?

б) Як можна наврочити, обмовити і т.д. (мимоволі)? Чи можна хворобу *пустити за вітром*? Як? Як можна чаклувати (наговорити на попіл та щучі зуби, загорнути в ганчірку та підкласти в будинок)? Що від цього буде (скандал у сім'ї)?

в) Як визначити, хто *наврочив, зіпсував* (мити з вуглинок, з камінчиків), яким чином? Що від цього буде (скандал у сім'ї)? Які симптоми пристріту (людина позіхає, тягнеться, відчуває слабкість)?

г) Чи можна *слова* (наговорені предмети) переносити річкою? Чи можна самому ходити лікуватися за річку (так, але не повертатися, доки не подіяло)? Чи може *знахарка* сама ходити до хворого через річку (так, але не може переносити *слова*, які втрачають чинність)?

д) Чи всі хвороби були раніше? Які хвороби були раніше? Як їх лікували?

2. Хто міг лікувати (замовляти) - той, хто наслав; інший знахар; перша чи остання дитина у сім'ї; людина, у якої колір волосся такий самий (або не такий), як і у хворого. Чи повинні бути зуби у того, хто лікує? Що робити, якщо їх немає (покласти до рота срібну монету, стільки монет, скільки не вистачає зубів)? Чи можна замовляти себе? Чи може лікування піти на шкоду, чи не принести користі, чому? Що означає *замовляння не по крові* (смаглявий не може замовляти білого: *кров не підійде*)? Чи належало платити тим, хто замовляє? Чим?

3. Що робили, щоб не хворіти, як попереджали хворобу:

а) Читали щодня (коли?) молитви (які?), вішали на натільний хрестик шматочок часнику, клали під подушку трави (які?)? Вимовляли замовляння (коли, які, напр., в лазні: “Як з гусака вода, так з мене вся худоба, хворість”)? Напували дитину водою з вуглинками?

б) Чи дозволялося викидати старий одяг, взуття, нігті, волосся тощо? Якщо ні, то чому? Куди їх дівали (закопували, спалювали, волосся пряли)? Чи завжди можна було плюватися? Коли й куди не можна було плювати? Чому не можна викидати волосся (якщо птах гніздо зів’є або потрапить на дорогу - голова болітиме буде)?

в) Як черпати воду для лазні (не відбавляючи та не додаючи)? Що при цьому казати?

4. Як лікували епілепсію (*припадки, падуча*): накривали сорочкою, скатертиною (домотканою, вінчальною, тією скатертиною, якою покривали стіл під час великоднього хресного ходу – скатертиною з-під хрестів, христоської), прибивали під підлогу сорочку, мили хворого особливим чином, сідали на нього голим задом? Чи можна було дивитися на людину під час нападу (вважалося, що чим більше дивиться народу, тим йому важче)? Які є замовляння від падучої?

5. Що робили, щоб не хворіли зуби: їли хліб, з’їдений мишами, гризли якийсь предмет, принесений з цвинтаря, зверталися до місяця, до щелепи мертвої худоби, терли зуби часником, клали на порох і т.д.? На що намовляли для лікування зубів (хліб, сіль, горобиний сучок, цибулина)? Чи можна було з кимось розмовляти після того, як замовляли зуби? Що казали?

6. Як зводили бородавки: зав’язували нитку на пальці, перев’язували ниткою бородавку (якою ниткою – вовняною); мили бородавки водою з западини в камені, мили краплями з огорожі (забора); закопували в землю нитку з вузликами – скільки вузликів, стільки і бородавок тощо? Що при цьому казали?

7. Як називали веснянки? Добре це чи погано (людина з веснянками – щаслива; некрасиво, але саме проходить; тільки

навесні)? Як їх називали (*рябинки*)? Як їх зводили (жаб'ячим нерестом)?

8. Як називали ячмінь на очі (*песяк, псиний сосок, суча петля*)? Чому він з'являється (від застуди, з переляку, якщо глянеш як собака мочиться)? Як його лікували (плювали в око; обв'язували ниточку навколо безіменного і середнього пальців з боку, протилежної оку з ячменем; обводили псиний сосок сучком з примовлянням "як сохне сук ..."; приставляли до нього дулю із замовлянням "Дуля, дуля, що мені купиш..."; обводили шматком хліба із замовлянням "Псиний сосок, йди на шматок ..." і давали з'їсти собаці)? Що робили, щоб не було ячменю (побачивши собаку, казали: "Сци, сери собі під око ...")?

9. Нарив, прищ

а) Як називали (*веред, чиряк, болітон*)? Як лікували: водили навколо хворого місця сучком, вугіллям, безіменним пальцем (у яку сторону: за сонцем чи проти?), обв'язували ниткою (якою?), мазали сметаною, зверху подорожник? Що при цьому говорили)?

б) Чому буває прищ (лихоманка) на губі (якщо хтось слиною оббризкає)?

10. Як називали радикуліт (*качин, летючий вогонь*), як лікували: лягали на поріг, зверху постукували сокирою; використовували для лікування віник – яким чином: заколювали веретенами; терлися спиною об овину; ширяли в лазні березовим або кропив'яним віником; "заколювали" ножем, ножицями хрест-навхрест, мазали "мурашиним спиртом" і т.д.? Що при цьому казали?

11. Як зупиняли кров при порізі, при кровотечі з носа, при рані (каменем, змовою, сіллю, власною сечею, обв'язували палець при порізі заговореними нитками з нижньої сорочки хрест-навхрест)?

12. Ікота. Як називається хвороба, коли в людину вселяється біс і живе в ній (*гикавка, кіла*)? Які симптоми у цієї хвороби (людина кричить не своїм голосом, кукурікає, не контролює вчинки; у церкві стає гірше)? Чому вона відбувається (насилають – кидають – чаклуни)? Як її лікували?

13. Що робили при опіку: змащували його чимось (чим?), плювали на нього, обводили безіменним пальцем і т.д.? Чим

змащували (соняшникова олія, сіль, цукрова пудра, яєчний білок)?
Що при цьому казали?

14. Що робили, щоб вилікувати від пияцтва, від буйства (мити милом, напувати водою від миття покійника; прив'язати до одягу нитку із савану)?

15. Як лікували забій, вивих, пухлину, ломоту (вимовляли при падінні замовляння, водили навколо хворого місця ножем, гілочкою, клали в мішок запарену сінну потерть, прикладали до хворого місця (що прикладали ще?); обводили забій безіменним пальцем правої руки за сонцем, мазали забій яєчним білком, зверху клали подорожник, реп'ях і т.д.)? Що при цьому казали?

16. Укуси тварин

а) Що робили при укусі бджоли, змії, чим терли укушене місце (особливою травою, осиковою корою тощо)? Що при цьому говорили?

б) Як лікували укуси собаки (прикладали вістря коси, обкурювали собачою шерстю)?

в) Що робили, щоби комарі не кусали?

г) Як рятувалися від укусу змії?

17. Дитячі хвороби:

а) Як називали і як лікували дитяче безсоння, переляк, крик (*крикси, родимець, родимок, опівнічниця* і т.д.): мили дитину з дверної ручки (*скоби*), з кутів столу, з ложок, з ікони (якої?), з вуглинок, особливим чином мили в лазні, на третій від хиткої половиці, на підпільних дверях, ногами до дверей, і переступали зі словами (*“як ця половина спить...”*); кадили помелом над ліжком дитини; носили на зорю (як, з якими замовляннями: *“зоря-зоряниця, твоє дитя плаче - гуляти хоче...”*); просмикували через межу; клали вздовж підлоги та переступали через дитину; клали під подушку/вішали на шию камінчик з діркою – *“жорна”*; клали під подушку, під ліжко ножі, ножиці, іконку; клали в хистку маленьку сокирку, прялочку з тріски; мазали заговореною олією? Що при цьому казали?

б) Яку хворобу називають родимцем (параліч, грижу, родиму пляму)? Чому вона трапляється (мати звужує ноги під час пологів)? Як його лікували (скатертиною накривали)?

в) Що таке *щетинка* у дитини? Чому буває у дітей (вагітна мати штовхала собак, кішок)? Як лікували (мазали спинку тістом, змішаним на материнському молоці; обтирали намоченим м'ятним пряником. Розпарювали дитину в печі, обмотували атласною хусткою і потім віддирали її разом із щетинками)?

г) Як називається біль у паху у немовляти (*двиг*)? Чи використовували під час лікування двигу kota, якщо так, то як (кастрували)?

д) Чому буває грижа (неправильно був зав'язаний пупок від крику)? Як лікували грижу (*закушували*)? Яка буває грижа? Хто міг *закушувати грижу*: той, у кого цілі всі зуби, перша дитина в сім'ї тощо? Чи відома *грижна трава*, що з нею робили?

е) Як лікували від кашлюку (терли по грудях шіткою, кажучи слова – які?)?

ж) Як лікували від екземи?

з) Як лікували, якщо у дитини гнояться очі (бризкали материнським молоком)?

і) Як лікували діатез (материнським молоком)?

й) Як лікували лихоманку (у підполі закопували дитину – як?)?

к) Що робили, коли у дитини зуби ріжуться (мазали ясна вином)?

л) Як лікували хворі вуха (замовляли, вдягали золоті сережки, мили водою з прикрасами, обводили – “*заколювали*” – вуха овечими ножицями зі словами – якими), потім плювали через ліве плече тричі)?

м) Як лікували кістковий нарост (терли ложкою, вкраденою на поминках)?

н) Що робили з недоношеними дітьми (тримали в попелуї, кутали, тримали на/в грубці - “*парили*”)?

18. Інші хвороби

а) Які ще хвороби відомі, що це за хвороби, як вони виявлялися, як їх лікували: лихоманка, вушний біль, очний, ковтун, *собача*

старість (хвороба немовлят, у яких зморщене обличчя, як у людей похилого віку): для лікування викопували в межі дірку і туди на хлібній лопаті просовували дитину; *мавчина кістка* (твердий виступ на ступні ноги або кисті руки), жаба, кіла і т.д.?

б) Чи відомі випадки *перепікання дітей* (садження їх з якоюсь метою в піч), навіщо і як це робилося?

19. Як виводили солітера (олією, топленою олією, часником, цибулею, оселедцем)?

20. Волос (волосоподібний водяний черв'як). Що таке, як ще називається (*живий волос, кінський волос, в'юн*)? Чим небезпечний кінський волос (тягне під воду; обриває руки, ноги, голову; впивається в тіло, в кістку)? Як його позбавляються (вирізають)? Де він може вчепитися (у річці при купанні у заборонений час; якщо ходити босоніж)?

21. Чому буває грижа у дорослих (від підняття ваги)? Як її лікували (шилом гладили – “налагоджували” – живіт)?

22. Що таке погана кров, яка від неї шкода (голова болить), як її позбувалися (не зганяли оводів, щоб покусали; коли йшла кров носом - говорили, що це добре, голові легше буде)?

23. Чому буває колтун ("хазяїну" людина припала не до двору)? Що робити (просити господаря, щоби полюбив)?

24. Як лікують заїкання?

25. Гикавка. Чому людина гикає (згадує хтось, цигани насилають, якщо не подати їм милостині)? Як від цього уберегтися (перехреститись і плюнути через ліве плече, при собі носити шпильку)? Чи примовляли: *Ікота, ікота, перейди на Федота, з Федота на Якова, з Якова на всякого*? Чи вважалося, що коли гикаєш за столом – добром згадують?

26. Що таке стріли (болі по всьому тілу)? Чому вони бувають (зла людина порчу насилає)?

27. Імпотенція. Як називають (*нестаніха, нестоячка*)? Як лікують (вивішують чоловічі штани у хліві)?

28. Нетримання. Як називали і лікували нетримання сечі (мотузку від пічного сміття носили як пояс)?

VII. ТРАДИЦІЙНА КУХНЯ

Перші страви

1. Борщ: як варили колись борщ? Як варите його зараз? Які види борщу знаєте? Що ще називають *борщем*?

2. Куліш: як варили колись куліш? Як варите його зараз? Які види кулішу знаєте?

3. Суп: які види супів знаєте? З чого варили колись борщ? Як варите його зараз?

4. Юшка: з чого варили колись юшку? Як варите її зараз? Які види юшки знаєте?

5. Як варити капуста?

Каші

1. Гарбузяна каша: як варити кашу з гарбуза/кабака? Як її називали?

2. Каші з круп: з яких саме круп колись варили каші, як їх називали? Як варили?

3. Чи варили колись молочні каші? Які?

Страви з м'яса.

1. Що готували, коли зарізали свиню: кров'янку, домашню ковбасу, печеню, свіжину, холодець? Як готували кожну страву колись і зараз?

Страви з картоплі

1. Що готували з картоплі: картопляники (як ще їх називали?), запікали в лушпайках, товчену, чим заправляли? Як готували кожну страву колись і зараз?

Страви з молока

1. Що готували з молока: колотуха, молозиво (чи роздавали сусідам), налисники? Як готували кожну страву колись і зараз?

Страви з яєць

1. Що готували з яєць: як їх смажили, як називають смажені яйця? Чи додавали щось?

З'ясуйте лексичне значення таких назв

Бабка

Кислиця

Макарон

Пенцак

Лемішка

Галушки

Мандрики

Коржі з маком.

Обрядові страви

1. Що готували на Різдво, на Святвечір? Як готували кожную страву колись і зараз?

2. Що готували на Великдень? Як готували кожную страву колись і зараз?

3. Що готували на Зелені свята? Як готували кожную страву колись і зараз?

4. Що готували на весілля? Як готували кожную страву колись і зараз?

5. Що готували на похорон, поминки? Як готували кожную страву колись і зараз?

VIII. ТРАДИЦІЙНІ ОБРЯДИ ТА ВІРУВАННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ХЛІБОМ

1. Повсякденний хліб.

а) Як називався і як виглядав хліб, який пекли у будні для щоденного вживання (*буханець, хліб з разової муки* тощо)? Який він був форми? Чим відрізнявся від хліба, який пекли на свято?

б) З якого борошна, крім пшеничного, ще випікали хліб? Як його називали? Якої він був форми і коли його пекли? Чи пекли хліб на капустяному листі?

в) Як називався хліб із залишків тіста в діжі? Що з ним робили?

г) Чи пекли подвійні буханці? Що з ними робили: розламували над головою дитині, ламали та давали нареченим на весіллі тощо?

д) Як називався хліб, забутий у печі (*забутий хліб*)? Що з ним робили: використовували: для лікування, давали з'їсти, щоб не боятися небіжчика, забути коханого тощо?

е) Чи можна їсти горілий хліб (вчорашнє лихо забудеш, вовків боятися не будеш, зуби хворіти не будуть, не втопишся, живіт боліти не буде)?

ж) Чи можна їсти поцвілий хліб? Як казали, коли на хлібові з'являлася цвіль? Коли це найчастіше відбувається?

з) Як називали невдало спечений хліб? Який він був, опишіть. Кому його давали їсти? Що при цьому казали?

і) Якщо хліб нерівний, що про нього говорили?

й) Що робили із черствим хлібом (перепікали)? Як він називався?

к) Якщо хліб пригорить, що казали? Що з нього робили?

2. Розрізання буханки.

а) Що робили перед тим, як розрізати буханку хліба? Як треба, було ділити хліб – різати чи ламати? У яких випадках хліб можна було лише ламати (напр., на поминках)? Хто ріже хліб у сім'ї (господар)?

б) Як ріжуть хліб (притиснувши до грудей буханець, ведучи ножем до себе)? Чи ріжуть відрізані таким чином скибки навпіл? Як (поперек чи діагоналі)? Чи не кажуть, що не можна різати хліб косо (а то життя піде косо, що ріже буде поганим орачом)? Будь-який хліб ріжуть однаково (житній, житній тощо)? Чи не ріжуть по-особливому хліб на святах, весіллі, поминках? Як?

в) Як називали скибку, відрізану від непчатого краю хлібини (*горбушка, цілушка*)? Чому так називали? Кому її віддавали їсти, чи щось казали при цьому? Чи були назви для інших крайців хліба, зокрема останнього? Кому його віддавали?

3. Ворожіння з хлібом.

а) Які існували ворожіння з хлібом: пускали хліб по воді, виставляли собаці на вибір, клали під подушку, клали в колосся в полі, залишали на роздоріжжі доріг, на місці нового будинку і под.?

б) Чи використовується в обрядових цілях краєць хліба (дається дівчатам, вагітним – для чого)? Чи не помічали, якщо вагітна їсть скоринку, у неї народиться дівчинка?

4. Чи був звичай залишати хліб на перехрестях, у лісі, у полі, кидати у воду – в річку чи криницю? Навіщо це робили: для ворожіння, позбавлення хвороби, для наведення навроку і т.д.?

5. Чи відома легенда про хліб і домашніх тварин – кішку, собаку? Чи був звичай при випіканні першого хліба з нового врожаю годувати їм кішку та собаку?

6. Забобони та прикмети, пов'язані з хлібом.

а) Чи можна перевертати хліб подошвою вниз? Якщо ні, то чому (помре господар)?

б) Чи можна залишати недоїдений хліб? Що в таких випадках казали (залишаєш свою силу)?

в) Чи можна залишати хліб на ніч на столі (залишали той буханець, який розпочато)? Чому?

г) Чи можна починати новий буханець після заходу сонця?

д) Чи можна починати другий шматок хліба, не доївши першого? Що в таких випадках кажуть (у рідні хтось голодний)?

е) Чи можна залишати на столі крихти? Що з ними робили (годували худобі, клали в діжу)?

ж) Що означає крихта, що випала з рота під час їжі (сварка трапиться)?

з) Що робити, якщо хліб упав на підлогу? Чи можна його підняти? (Чи відома легенда про те, як Христос зліз із коня і крихту підняв).

и) Чи можна класти хліб на голий стіл (хліб запахне столом)?

к) Чи можна їсти хліб, погризений мишами (від зубного болю)?

л) Чи можна брати хліб у борг? Чи можна віддавати борг хлібом? Якщо ні, то чому? Чи можна віддавати першу буханку хліба чужим? Чому?

м) Чи можна сміятися з хліба? Якщо ні, то чому?

н) Чи можна красти хліб?

п) Чи можна їсти на ходу? Що при цьому говорять? Що це означає? Чи дають хліб із собою у дорогу?

7. Чи пекли хлібці у вигляді тварин чи птахів? З якою метою?

8. Приготування хліба.

а) Чи можна було пекти хліб щодня? У п'ятницю не заборонялося пекти хліб? Чому?

б) У який час доби печуть хліб?

в) Які були заборони, пов'язані із випіканням хліба? (відчиняти двері, входити стороннім)?

г) Що потрібно зробити, щоб хліб удався (перехрестити його)? Чи відомі приказки, які примовляли, саджаючи хліб у піч. Які ще є приказки про хліб відомі?

д) Чи залишали тісто в діжці? Навіщо? Як називали цю діжку? Чи існували якісь заборони, пов'язані з нею?

9. Чи пекли **якісь спеціальні хліба на свята**? Записати рецепт випічки. Коли саме печуть? Хто випікає? Скільки випікають?

а) На Святий вечір (*калач з душею, господар*)?

б) На Великдень? Записати рецепт традиційної паски. Заборони і повір'я, пов'язані з *паскою/бабкою*.

в) на Зелені свята?

г) на Маковея? (*коржі з маком, шулики*)

д) на хрестини?

е) на поминки?

ж) на весілля (*коровай, калачі, гуски, качки, лебеді*)?

10. З'ясувати, чи відомі такі різновиди обрядових хлібів:

а) *книш*;

б) *хазяїн*;

в) *калита*

г) *василь*

д) *жилники*

е) *жайворонки*;

ж) *баба/бабка*;

з) *шулики*;

и) *манзарі*;

к) *паляниця*;

л) *мандрики*;

м) *вертути*;

н) *балабушки*;

п) *помана*;

р) *жевни*.

ІХ. ТРАДИЦІЙНЕ БУДІВНИЦТВО

Будівництво стін

1. Яким чином закладалися стіни (зрубний чи каркасний тип)?
2. Які матеріали використовували для конструкції стін (дерев'яний каркас, хмиз, очерет, дошки, лати, глина)?
3. Як і з чого виготовляли вальки?
4. Чи відомо вам як робили саморобні глиняні цеглини (*самани*)?
5. Що стояло в основі кріплення хати?
6. З якої частини майбутньої хати починали закладати стіни?
7. Чим обробляли стіни зсередини (половою чи піском)?

Спорудження даху

1. Як і з чого будували дах?
2. Що означає «пошивати» хату?
3. Яке значення мали крокви?
4. Для чого викладали гребінь?

Конструювання призьби

1. Як споруджували призьбу?
2. Яке функціональне призначення призьби?

Фарбування хати

1. Як і чим «білили» стіни зовні/зсередини?
2. Якими кольорами фарбувались окремі частини хати (призьби, віконні рами)?
3. Що було характерно для техніки та символіки настінного розпису?

Інтер'єр і хатнє начиння

1. Де традиційно розміщувалися: піч, полиця з посудом, стіл, лави, відро з водою, скриня?
2. У якій частині кімнати знаходилось покутя? Які предмети мали місце на покуті?
3. Що вішали на стінах?
4. Чим застеляли лави, скриню, стіл?
5. Дайте назву місцю, на якому спали господарі. Опишіть його (Де розміщувалось? Чим застелялось і що на нього клалось?).
6. Де спало немовля? Структура цього місця.

7. Куди вішали верхній одяг та рушники? Де зберігався святковий одяг?

8. Якими за формою та розміром були вікна?

9. Який вигляд мала стеля? Її структурні елементи.

10. З чого і яким чином стелили долівку? Чим її застеляли в побуті?

11. Коли в побуті з'явився стіл? З якого матеріалу він був, чим застелявся?

Структура хати та господарського двору

1. Які кімнати включала в себе хата нового спорудження (віранда, ганок, комора, сіни, вітальня, спальня, кухня, комната, прихожа, коридор)?

2. У якій будівлі тримали велику рогату худобу (у хліві)? Коротко опишіть внутрішню структуру цього місця.

3. Назвіть та опишіть будівлю для коней (конюшня, стайня).

4. Яке мешкання було призначене для бджіл (вулик, довбня). Яка констукція цього житла?

5. У якому приміщенні тримали свиней (у кучі)?

6. Де жила домашня птиця (у курнику)? Що характерно для цього приміщення?

7. Яке було житло в господарстві для собак?

8. Де зберігали:

▪ продукти харчування: молоко, м'ясо, овочі, фрукти, консервацію (у погребі, льоху);

▪ снопи з зерном (у клуні, стодолі);

▪ обмолочене зерно (у коморі);

▪ сіно й солому (в обозі, сіннику, сіновалі, шалаші, на горищі);

▪ сільськогосподарський реманент: лопати, граблі, плуги, вила, борони, коси, вози (у сараї, взовні, гаражі)?

9. Як люди тягнули воду? Який вигляд мала криниця? Її структурні елементи.

10. Які огорожі мало господарство (тин, штахети, ворота, хвіртка)?

Звичай та обряди, пов'язані із забудовою нового житла

Обрання місця

1. Яких місць старалися уникнути для забудови нової хати?
2. Яким чином намічали місце майбутньої хати?
3. Які вам відомі способи перевірки обраного під забудову місця на благополучність?

Закладини

1. У яку частину дня найсприятливіше розпочинати закладини?
2. У які дні і чому заборонялося починати роботу? А які дні вважалися підходящими?
3. Який обряд проводили перед безпосереднім будівництвом?
4. Кому було належно закладати перший вальок?
5. Як проходила толока, хто був присутній на ній? Яка була платня за толоку?

Встановлення сволока

1. Як у вашій місцевості називають центральний брус, на якому тримається стеля оселі (сволок, балок, брус, трам)? З якого дерева його робили?
2. Що могли зазначати та малювати на сволоку?
3. Що вішали на сволоку?

Кінець забудови

1. Яким обрядом завершувалась забудова хати («квіткою»)?
2. Які рослини збирали до обрядової «квітки»?

Будівництво печі

1. Як ставились до печі та вогню? Їхнє обрядове значення.
2. Хто мав право бити піч?
3. Як замішували глину на піч? Що при цьому робили?
4. У яку пору дня починали бити піч? З чим це пов'язано?
5. Що промовляли по закінченню будівництва печі?

Новосілля (вхідчини)

1. У яку пору року найкраще заселятися в нову хату?
2. Як пов'язували час новосілля зі ступенем зрілості місяця?
3. Які тварини і як могли свідчити про благополучність нової хати?
4. Які предмети чи речі насамперед вносили в хату?

5. Що вносили окремі члени родини?

6. Як святкували вхідчини?

Освячення хати

1. Коли слід освячувати хату?

2. Які обрядові дії проводить священик?

3. Які найголовніші атрибути обряду освячення?

X. ТРАДИЦІЙНЕ ТКАЦТВО

Вирощування льону, конопель

1. Як вирощували коноплі / льон? Як поділяли рослини за видами? Як називали коноплину, яка росла окремо?

2. Коли сіяли коноплі / льон? Що робили в день посіву, щоб був хороший урожай льону і конопель?

2. Що робили протягом року, щоб льон (конопля) був "довгим", білим, чистим? Коли це робили: на Різдво, Купала, Трійцю тощо?

3. Що робили з коноплями / льоном після того, як їх виривали?

4. Як мочили і сушили коноплі / льон?

5. Що таке *терміття*? Що робили з терміттям: висипали в поле, на обори, на дорогу, де ходять корови, закопували у дворі, спалювали і т.д.? Навіщо це робили? Куди можна було викидати багаття і чому?

Прядіння

1. Коли дівчатка починали вчитися прясти? Хто вчив їх? Де? Чи робили дівчаткам особливу маленьку прядку?

2. Які інструменти використовували для розчісування кожної прядки волокна? Як сортували волокна за якістю?

3. Як називаються частини прядки: вертикальна (лопась) і горизонтальна (хвіст, зад), прикраси на прядки?

4. Що таке *гребінь*, *мотовило*, *веретено*?

5. Коли дівчині робили велику, дорослу прядку? Хто робив і як? Чи була у кожної жінки в родині своя прядка?

6. Чи прийнято було прясти на вечорницях? Хто брав у них участь (незаміжні дівчата, жінки, дівчата, хлопці)?

7. Як ворожили на вечорницях за допомогою куделі або прядки (підпалювали шматочок вовни та ін.)?

Заборони, обереги і звичаї, пов'язані з ткацтвом

1. Які існували заборони в поводженні з прядкою (кидати куди-небудь, класти на стіл тощо)? Чи потрібно класти її уздовж мостин і чому? Що очікується в разі порушення цих заборон?

2. Чи можна було давати чужим користуватися своєю прядкою і веретенем? Чому?

3. Чи можна було прясти при чужому? Чи міг він «зіпсувати роботу»? Що потрібно було робити, щоб цього не сталося?

4. Чи пряли особливі нитки? Коли (в Чистий четвер до сходу сонця)? Як вона називалася? З чого її пряли? Де і як її пряли: сидячи на порозі, мовчки, крутячи веретено в зворотну сторону, лівою рукою, без веретена тощо? Як вона використовувалася?

5. Як називали залишок куделі на прядці? Як називали залишок мички (волокна) на гребені?

6. Що буде, якщо залишити на прядці залишки на свято напр., Різдво? Чи був звичай спеціально залишати на прядці, гребені трохи волокна на якесь свято або на літо? Коли і навіщо це робили?

7. У які дні тижня, в які календарні періоди не можна було прясти? Чому?

Виготовлення полотна

1. Коли починали снування основи?

2. Що робила ткаля на початку ткання, щоб робота йшла добре? Навіщо вона це робила і що при цьому говорила? Що робили присутні?

3. Що робили при закінченні ткання? Що робили присутні при цьому?

4. Як ставилися до приходу стороннього під час снування, навівання, ткання? Що робили, щоб він не зіпсував роботу? Що повинен був сказати новоприбулий працюючим? Що йому відповідали?

5. Як оберігалися від пристріту, зурочення, які могли поспувати ткання?

6. Що робили при тканні, якщо не йшла робота, щоб зняти "навроки"?

7. Яким святим молилися про допомогу при тканні (Кузьмі і Дем'яну)? Запишіть тексти молитов.

8. Чи потрібно залишати нитку на човнику на літо? Для чого?

Заборони, пов'язані з виготовленням тканини

1. У які дні тижня, в які календарні періоди не можна було ткати? Чому?

2. Чи можна було передавати чужим людям атрибути ткання? Чи можна це було робити після заходу сонця? У якісь певні дні? Чому? Яких запобіжних заходів дотримувалися при винесенні з дому і передачі в інший будинок цих предметів? Яким чином і коли слід було повертати взяті в борг предмети? Чому?

3. Чи можна було залишати недоткане полотно на свято - Благовіщення, Великдень та ін.? Чому? Що робили, якщо доводилося їх залишати?

4. Що не можна було робити з основою? Чому?

5. Що робили з полотном, закрученим вихором: вішали на придорожні хрести, віддавали в церкву, закопували, спалювали, продавали іновірцеві тощо?

XI. НАРОДНИЙ КАЛЕНДАР

Повір'я та забобони, пов'язані з днями тижня

Понеділок

Чи вважають цей день важким для починання роботи? Якої саме? Що можна робити в цей день, а чого не слід? У понеділок не можна господарювати жінкам, чи й чоловікам також? Які повір'я, забобони, застереження пов'язані з цим днем?

Вівторок

Чи вважається цей день сприятливим для роботи? Якої саме? Що можна робити в цей день, а чого не слід? Які повір'я, забобони, застереження пов'язані з цим днем?

Середа

Що можна робити в цей день, а чого не слід? Чи можуть мити голову дівчата у цей день? Якщо ні, то чого не можна? Які ще повір'я, забобони, застереження пов'язані з цим днем?

Четвер

Що можна робити в цей день, а чого не слід? Чи можна саджати рослини в цей день? Якщо ні, то чому не можна (черви з'їдять, через якісь інші причини)? Які ще повір'я, забобони, застереження пов'язані з цим днем?

П'ятниця

Що можна робити в цей день, а чого не слід (прясти, мити посуд тощо)? Чи вважається цей день найлегшим для зачинання роботи, сприятливим для сватання? Чого? Які ще повір'я, забобони, застереження пов'язані з цим днем?

Субота

Що можна робити в цей день (зажинати: легші жнива будуть; купатися, перевдягатися у чистий одяг), а чого не слід? Чи вважається цей день важким для роботи? Якої саме? Які ще повір'я, забобони, застереження пов'язані з цим днем?

Неділя

Що бажано робити в цей день, а чого не слід (працювати взагалі, шити, рубати дрова) і чому? Які повір'я, забобони, застереження, прикмети пов'язані з цим днем?

Зимовий цикл свят

1. Як у місцевій говірці називається свято Андрія (*Андрея*)? Коли його святкують?

2. Чи ворожать дівчата в ніч перед святом Андрія з метою дізнатися про свою долю? Якими способами (печуть пампушки і, виклавши на долівці, впускають у хату пса: чию пампушку вхопить першою – та першою вийде заміж; бігають попід вікнами "слухати": якщо в родинній розмові почує слово "сядь" – сидітиме ще рік у дівках, якщо прозвучить "іди" – вийде вже в цьому році заміж, і под.).

3. Хто і де святкує Андрія (молодь, зібравшись в одній хаті)? Як святкують Андрія? Чи готують вечерю вскладчину? Чи печуть спеціальний хліб або корж? Як він називається (*калита*)? Чи влаштовують забави з калитою? Як вони відбуваються (Калиту підвішують до стелі, біля неї – один вартовий, інші – по черзі на коцюбі "їдуть" калиту кусати тощо)?

4. Чи відомі в місцевій культурній традиції нічні парубоцькі бешкетування? Що вони означають? Записати розповіді про них (розбирають воза; виносять на хату ворота; замикають господарів у хаті)?

5. Як у місцевій говірці називається свято Миколая? Яке походження цього свята? Як його традиційно святкують? Записати розповіді і легенди, пов'язані з цим святом.

6. Чи було звичаєм влаштовувати вечорниці і як вони називалися (*вечорниці, досвітки*)? Коли і з якою метою їх влаштовували? Де збиралася молодь? Як проходили ці зібрання (дівчата прядуть, шиють, вишивають; пізніше приходять хлопці, розповідають небилиці; вечеряють, співають, танцюють).

7. Як називається день чи вечір напередодні Різдва (*Свят-вечір, Коляда, Кутя, Вілія*)? Як до нього готувалися – з якою роботою потрібно було впоратися, скільки і яких страв приготувати (12 пісних страв з плодів землі)?

8. Яка страва мала особливе символічне значення (кутя)? Як і з чого її готували, як подавали і споживали?

9. Чи був звичай вносити увечері в хату сніп жита? Хто, як і з якими словами це робив (господар)? Як називається цей сніп (*коляда, дід, дідух*)? Де в хаті його поміщали і що з ним робили потім? Детально описати обряд.

10. Які ще предмети вносять у хату в цей вечір (солому, сіно, ярмо, ланцюг, леміш від плуга тощо)? Які магічні дії, з якими словами і з якою метою виконують члени родини в цей вечір?

11. Чи був звичай перед початком вечері нагодувати святковими стравами і кутею худобу?

12. Чи був звичай запрошувати на вечерю мороз, вовка, долю, душі померлих або інших міфічних персонажів? Коли, як і з якою метою це відбувалося? Записати формули запрошення і послідовність усього обряду.

13. Чи поминали померлих родичів у цей вечір? Як саме?

14. Чи міг ворожити господар (господиня) у Святий вечір про здоров'я, добробут, урожай? Якими способами (описати детально)?

Чи відбувалися дівочі ворожіння про заміжжя і долю увечері чи в ніч під Різдво? Описати способи ворожіння.

15. Які ворожіння відбувалися з кутею і ложками; коли і як саме? Що ще робили з кутею, із її залишками?

16. Як закінчувалася вечеря (дитячими забавами в "квочку")? Як вони відбувалися і яка магічна функція цих забав (плодючість у господарстві)?

17. Чи був звичай носити вечерю родичам, дідові й бабі, бідним? Хто це робив, коли і як це відбувалося?

18. Коли, за місцевим звичаєм, починали колядувати? Хто колядував (зранку і вдень – діти, увечері – доросла молодь) і як це відбувалося – чи питали дозволу в господарів, що зазвичай відповідали, що колядникам дарували, чим пригощали? Записати тексти традиційних колядок.

19. Що віщувала перша людина, яка прийшла в хату на Різдво – чоловік, жінка, хлопчик, дівчинка, жебрак, єврей, циган і т.д.?

20. Як святкували саме Різдво? Описати детально.

21. Як називається вечір напередодні Різдва – через тиждень після Різдва напередодні Нового року (*Багатий вечір, Щедрий вечір, Багата кутя, свято Меланки*)? Як його святкували? Які страви повинні бути на столі? Чи обов'язково повинна бути *кутя* на столі? Як її готували та подавали?

22. Чи відомий звичай *водити козу, водити Меланку*, щедрувати? Хто це робив, коли і як це відбувалося? Описати детально. Записати тексти щедрівок.

23. Чи був звичай дівочих ворожінь у Щедрий вечір про долю і як вони відбувалися (годували собаку пампушками; бігали попід вікна слухати; кидали чобіт через хату тощо)?

24. Чи відомий у місцевій культурній традиції звичай молодіжних бешкетувань у різдвяну чи новорічну ніч? Що вони означають? Записати розповіді про них (розбирають воза; виносять на хату ворота; висипають попелом стежки на снігу від парубка до дівки; замикають господарів у хаті)?

25. Коли і як святкували *Василя*? Чи був звичай посипати зранку на Новий рік? Яке зерно для цього використовували? Хто це робив і з якими словами? Описати детально звичай.

26. Чи був звичай ворожити про майбутнє або спостерігати всякі прикмети в цей день?

27. Чи перев'язують дерева сіном або соломою, яка лежала під скатертиною у Святий вечір, і з якою метою? Чи лякають фруктові дерева сокирою, щоб родили? Як це відбувається? Інші магичні дії.

28. Як називається вечір напередодні Водохреща (*Голодна кутя, другий Свят-вечір*)? Як його святкували (пісна вечеря – смажена риба, вареники з капустою, кутя та узвар)?

29. Чи відомий звичай після вечері проганяти кутю, палити дідуха? Як це відбувається? Детально описати обряд.

30. Чи ворожили увечері або вночі про життя і смерть за допомогою куті, ложок та ін.?

31. Чи відомий у місцевій обрядовій традиції звичай освячення води? Коли воно відбувається і як називається це свято (*Водохреща*)? Детальний опис усього обряду.

32. Записати відомі в місцевій фольклорній традиції прислів'я, приказки, прикмети, прогнози погоди, врожаю, здоров'я та ін., пов'язані з кожним святом зимового циклу.

Весняний цикл свят

1. Як у місцевій говірці називається свято Стрітєння (*Стричення, Громниці*)? Коли і як його святкувати? Які прикмети чи ворожіння в цей день відомі в місцевій культурній традиції (Якщо на Стрітєння півень під порогом води нап'ється, то до Юрія бик напасеться)?

2. Як називалася стрітенська свічка (*громниця*)? Які властивості притаманні цій свічці та освяченій на Стрітєння воді? Коли, з якою метою і як використовували свічку (під час грози; під час важкої агонії), воду (від пристріту)?

3. Як називається тиждень перед Великим постом (*Колодка*)? Що робили на цьому тижні? Як традиційно справляли Колодку? Які обрядові страви готували в ці дні (*вареники з сиром*)?

4. Чи відбувалися які-небудь обрядові дії з колодою, поліном і под.? Описати детально.

5. Якими обрядовими діями закінчувалася *Колодка* і починався Великий піст?

6. Чи святкують традиційно день Сорока святих? Як він називається? Коли і як за місцевим звичаєм його відзначали? Чи випікали печиво у вигляді пташок? Що з ним робили?

7. Як називається четвертий тиждень посту та середа на цьому тижні? Як його святкували? Як називається і який вигляд має хліб, який випікають у цей час? Що з ними робили (брали на сівбу, першу оранку, зажинки, перший вигін худоби)?

8. Як, за місцевим звичаєм, відзначають день Теплового Олексія? Як він називається? Повір'я, пов'язані з цим днем.

9. Як називається свято Благовіщення? Коли і як його святкували? Які повір'я, прикмети та звичаї пов'язані з цим днем (випускати птахів; топтати ряст)? Як це відбувається?

10. Чи був відомий звичай до дня Благовіщення (або іншого дня) вимітати подвір'я, спалювати сміття, віники та ін.? Для чого це робили?

11. Чи був відомий у минулому звичай зустрічати весну? З поверненням яких птахів пов'язувати її початок (лелеки, жайворонка)? Як саме зустрічали весну (закликали, хороводом і співами)? Описати обряди і записати тексти.

12. Як називається останній тиждень Великого посту та неділя на цьому тижні (*вербний тиждень, вербна неділя*)? Які роботи протягом цього тижня потрібно виконати, а які навпаки - не можна робити? Повір'я, пов'язані з цим тижнем.

13. У який день святили вербу? Як це відбувалося? Що робили з освяченою вербою (били один одного; виганяли перший раз худобу; саджали в полі чи на городі; затикали гілки за образ, за двері хліва)? З якими словами били зустрічних освяченою вербою? Які магичні властивості приписували освяченій вербі?

14. Як називається четвер останнього тижня Великого посту (*Чистий четвер*)? Що робили в цей день (купалися в річці;

обливалися водою; прибирали в хаті; замітали подвір'я; палили багаття)? З якими словами це робили? Як прибирали хату до Великодня?

15. Чи святили свічки в цей день? Як їх несли додому? Як називається освячена в Чистий четвер свічка (*страсна свічка*)? Які магичні властивості їй приписували і як її потім використовували?

16. Як у місцевій говірці називається день Воскресіння Христа (*Великдень*)? Як до нього готувалися (випікали спеціальний обрядовий хліб; готували святкові страви; фарбували варені яйця)? У який день потрібно було це зробити?

17. Як називається великодній обрядовий хліб (*паска, бабка*)? Як її випікали, святили, споживали? Які прикмети та повір'я, пов'язані з цими процесами, відомі в місцевій культурній традиції (якщо паска не підійде або трісне, це віщує нещастя)?

18. Як називаються великодні фарбовані й розписані яйця (*крашанка, писанка*)? Коли, скільки і як їх фарбували або розписували?

19. Як святкували Великдень? Детально описати весь обряд: які продукти, крім паски і крашанок, носили святити, з якими словами вітали один одного, що робили з освяченим після повернення з церкви, як сідали за святковий стіл, з чого починали святкову трапезу, як вона відбувалася, як і з якими словами стукалися крашанками, як їх їли, що робили з шкаралупками, з залишками свячених продуктів тощо?

20. Які ще великодні звичаї поширені в місцевій обрядовій традиції (відвідування батьків; поминання померлих; молодіжні розваги з гойдалкою тощо)? Чи були в минулому стійким звичаєм великодні ігри (чи віднесені до інших весняних свят), у яких виявляли почесні якомусь міфічному персонажу (*Коструб, Умрун*), який потім умирав чи його вбивали і після цього ховали?

21. Чи відомий звичай відвідувати родичів, близьких, сусідів, хрещених та ін. у Великодній понеділок? Як називається цей звичай? Як традиційно він відбувається?

22. Чи був відомий у минулому звичай обливати водою один одного, кидати у воду одягнутих людей чи символічні речі? Коли і з якою метою це влаштовували? Описати детально.

23. Як називається перший тиждень після Великодня (*провідний, поминальний*)? Що робили в цей час? Чого не можна було робити в цей час і чому?

24. Чи приходили прибирати могили і в які дні це робили (у четвер після Великодня)? Як прибирали могили? Які ще підготовчі роботи потрібно було виконати перед поминальним днем (напекти обрядового хліба; наготувати святкових страв; нафарбувати крашанок)?

25. Чи відомий у місцевій обрядовій традиції Великдень мертвих? Як він називається (*Навський Великдень*)? Коли його святкують (у четвер до Великодня чи у четвер після Великодня)? Що роблять у цей день, що не можна робити та чому (*бо виросте навська кістка*)? Які повір'я пов'язані з цим днем?

26. Як називається поминальний день після Великодня (*Проводи*)? Коли його відзначають у вашій місцевості (у першу після Великодня неділю, суботу)? Як і де святкують цей поминальний день (удома, на кладовищі)? Що приносять на кладовище, що там роблять?

27. Яка загальна атмосфера цього дня (смутку, веселощів)? Де продовжують святкування? Детальний опис усього обряду.

28. Як називався день Святого Юрія (*Юрій, Георгій*)? Що робили в цей день (до цього дня)? Описати відомі в місцевій культурній традиції обряди, віднесені до цього дня (обливати когось водою; збирати вранішню росу; влаштовувати родинні та молодіжні забави в полі; качатися в житі тощо)? Яка мета цих магічних дій?

29. Чи відомі в місцевій календарнообрядовій традиції святкування весни, які супроводжуються танцями, хороводами, співами, іграми і забавами молоді? Як і коли це відбувається? Подати детальний опис. Як називаються весняні обрядові співи (*веснянки, маївки*)? Записати тексти пісень.

30. Як у місцевій говірці називається і як святкують день Вознесіння Христа?

31. Записати відомі в місцевій фольклорній традиції прислів'я, приказки, прикмети, прогнози погоди, врожаю, здоров'я та ін., пов'язані з кожним святом весняного циклу.

Літній цикл свят

1. Як називається тиждень перед святом Трійці (*зелений, клечальний, русальний*)? Яка давніша місцева назва християнської назви Трійця (*Зелені свята*)?

2. Чи відомий звичай, за яким у четвер перед Зеленими святами дівчата ішли в поле чи в ліс завивати вінки? Як це відбувається і з якою метою влаштовують цей обряд? Описати детально.

3. Що роблять напередодні дня святої Трійці, в суботу (*збирають запашне зілля, прикрашають ним хату*)? Яким зіллям та гіллям прикрашають хату (*чебрець, любисток, полин, татарське зілля, липа, осика*)? Як у цілому називається зелень, якою прикрашають житло (*клечання, май*)? Як називається цей день (*клечальна субота*)? Для чого це роблять (як оберіг від нечистої сили, яка у цей час активізує свій вплив на людей)?

4. Чи ворожили в цей день про життя і смерть членів родини? Як це відбувалося?

5. Скільки днів тривають власне Зелені свята (три дні)? Як їх святкують? Описати детально.

6. Які народні повір'я, пов'язані з Зеленими святами, відомі в місцевій культурній традиції (про русалок)? Хто такі русалки, який мають вигляд (дівчата з довгим волоссям; маленькі дівчатка)? Де вони беруться (русалками стають померлі засватані дівчата; померлі нехрещені діти; утопленики)?

7. Де й коли можна побачити русалок (в русальський тиждень у житі, в полі, в лісі, біля річки)? Коли за місцевим повір'ям триває русальний тиждень? Записати розповіді про зустріч з русалкою.

8. Чим небезпечні русалки (можуть залоскотати)? Записати поширені в місцевій культурній традиції повір'я та звичаї, обереги та запобіжні заходи проти русалок чи інших міфічних істот, яких традиційно зараховують до нечистої сили (перехреститися; мати при собі рослинний оберіг – полин, часник).

9. Куди русалки йшли після русального тижня (у могилу, на той світ; у воду, у джерела; у ліс)? Чи був звичай проводити русалку або іншу міфічну істоту (березу, кущ)? Коли справляли цей обряд? Як він називається і як відбувався? Хто виконував роль русалки (дівчина, солом'яне опудало)? Детально описати весь обряд.

10. Чи існує звичай поминати померлих на Зелені свята? У який саме день це робили (у п'ятницю, в клечальну суботу)? Яких саме померлих поминали (померлих передчасно, самогубців)? Де і як це відбувалося? Описати детально звичай.

11. Чи був звичай похорону Ярила чи іншого персонажа, коли і як він відбувався (веселі забави, пускання на воду вінків тощо)? Описати детально обряд.

12. Як у місцевій говірці називаються дні Петрівського посту (*Петрівка*)? Коли починається Петрівка і скільки днів (тижнів) вона триває? Який день Петрівки вважається особливим? На який день календаря він припадає і як називається (*Петра*)? Як відзначаються ці дні у місцевій культурній традиції? Записати прислів'я, приказки та пісні, віднесені до Петрівки (*Захотів у Петрівку мерзлого; Погане поросля і в Петрівку мерзне; Мала нічка Петрівочка – не виспалась невісточка*)?

13. Як у місцевій говірці називається християнське свято Іоана Хрестителя (*Івана Купала, Івана Купайла*)? Як називається переддень цього свята (*Купала, Івана Купала*)? Що робили в цей день?

14. Хто і як святкує Івана Купала (вбирають купайло, молодь збирається на горі чи поблизу ріки, танцює, співає)? Описати весь обряд. Записати купальські пісні.

15. Чи веселяться, частуються і танцюють навколо багаття? Чим частуються учасники свята? Хто і як готує частування (дівчата приносять вскладчину)?

16. Чи розкладають багаття, святкуючи цей день? Чи стрибають через нього? Що це означає?

17. Чи був звичай кидати у вогонь і спалювати в ньому старе взуття (постоли), старі кошики, вінки, квіти, опудало відьми, ляльку,

прикрашене деревце, віники тощо? Що означають такі дії? Описати детально обряд.

18. Що було головним атрибутом свята (вербова, кленова чи вишнева гілка або деревце, солом'яне чи дерев'яне опудало тощо)? Хто, коли і як його прикрашав (дівчата перед початком святкування – вінками, квітами, "качанами" і "низками" з вишень, кропивою)? Як воно називається (*Купало, Купайло, Марена*)? Описати детально вигляд, матеріали, прикраси.

19. Що робили з Купалом у свято (*дівчата – співали, танцювали навколо нього, в кінці свята – зривали вінки і вишні, розламували і топили Купаю в річці; хлопці – намагалися викрасти, а викравши – так само розламували і топили*)! Якими словами, співами та діями це супроводжувалося? Записати тексти пісень.

20. Чи ворожили дівчата про свою долю в ніч на Івана Купала? Як саме (пускачи на воду вінки з прикріпленими до них свічками)? Як поводити себе хлопці під час цих ворожінь (намагалися зловити вінок, завойовуючи цим право поцілувати його власницю)?

21. Чи купалися в цю ніч або, навпаки, була заборона купатися? Чим пояснюється дозвіл чи заборона? Записати повір'я, легенди, перекази чи пісенні сюжети, пов'язані з водою (*Якщо купатися до Івана Купала, то в сраці верба виросте; Ой, купався Іван, та із кладки упав... тощо*).

22. Повір'я, пов'язані зі святом Івана Купала (про те, що дерева переходять з місця на місце, розмовляють між собою; про цвіт папороті, його чарівну силу, про можливість його знайти). Записати детально всі перекази.

23. Які обереги від нечистої сили та захист від відьом у ніч на Івана Купала поширені в місцевій культурній традиції (*затикали гілки дерев, кропиву за вікна, за двері хати, хліва; посипаїи дорогу або вигін маком, стеблами конопель, листям кропиви; калічичи тварин - жабу, кішку тощо*)?

24. Чи були поширені в купальську ніч бешкетування молоді, такі, як на Андрія чи на Новий рік? Що робили парубки для розваги (перетягували в інше місце вози, човни, бочки; перевертали їх;

виносили на дах; виводили худобу з хліва; замикали в хаті господарів)?

25. Як називається гра сонця (*сонце грає, купається, красується, змінюється, стрибає, танцює, гуляє*)? Який це має вигляд? Коли це можна бачити (на Івана Купала, на Великдень, на Петра тощо)?

26. Як називається свято *Маковія*? Чи освячують мак разом з букетиками квітів у цей день? Який вигляд мають ці букетики і які квіти в них кладуть? Що з ними роблять потім (затикають за образи; використовують як оберіг)?

27. Як називається свято Преображення Господнього (*Спаса*)? Чи святять у цей день яблука, мед, обжинкові вінки чи снопи? Як називаються ці вінки чи снопи і який вони мають вигляд?

28. Які повір'я, пов'язані з забороною їсти яблука до Спаса, відомі в місцевій міфологічній традиції (Якщо жінка, у якої вмерла маленька дитина, до Спаса їсть яблука, то коли на тому світі всім дітям на Спаса роздають по яблуку, її дитині яблучка не дістанеться; Мати Божа такій дитині скаже: "Твоє яблучко свиня з'їла")?

29. Чи поминають померлих у цей день? Як це відбувається? Описати детально. Які повір'я про один із трьох виходів померлих на цей світ – спасівський – відомі в місцевій фольклорній традиції?

30. Записати відомі в місцевій фольклорній традиції прислів'я, приказки, прикмети, прогнози погоди, врожаю, здоров'я та ін., пов'язані з кожним святом літнього циклу.

Осінній цикл свят

1. Коли і якими обрядами починаються (починалися в давнину) жнива? Описати детально. Що беруть із собою в поле на зажинки (*хліб, громничну свічку* тощо)? Як називається початок жнив?

2. Які обрядові дії виконують, жнучи перший сніп? Як він називається? Чи приносять його додому? Що з ним роблять (обмолочують окремо, святять з нього зерно, перед наступним засівом змішують із насінням)? Що роблять із соломною з першого снопа (дають їсти чи підстеляють худобі)?

3. Як називається біль, що виникає у м'язах руки чи спини від перевтоми (*гризь, увереда, ожменити*)? Які запобіжні заходи чи

засоби лікування вживають від болю в руках та у спині від перевтоми на жнивах (перев'язують руку шнурком з рук покійника, червоною ниткою; дитина топче ніжками спину)?

4. Особливості протікання жнив. Рекомендації, обереги, запобіжні заходи й обряди, які супроводжують цей процес.

5. Чи роблять *закрутки* на полі під час чи до зажинок? Як їх роблять? Як вони називаються? Що це означає (оберіг проти псування хліба чи навпаки – чари з метою заподіяти шкоду господарю поля)? Яку шкоду це могло заподіяти? Як знешкодити залом (висмикнути осиковим кілком, рукою, вимазаною у свинячому гною; перехрестити серпом та ін.)? Якими магічними словами повинен супроводжуватися цей акт?

6. Як називається пучок колосся, що при закінченні жнив залишали в полі незжатим (*коза, дід, борода, спасова борода, квітка*)? Хто, як і з якою метою виконував цей ритуал? Скільки колосся залишали? Як оформляли *бороду* (зв'язували червоною ниткою; надломлювали; заплітали в косу; обкладали жменями соломи чи камінням; обливали водою; клали всередину камінь, хліб, сіль та ін.)? Що робили з бородою після обряду (залишали в полі чи через певний час зжинати; приорювали чи навпаки – оборювали, намагаючись не зачепити тощо)?

7. Чи бавилися на полі по закінченні жнив? Як саме (тягали один одного за ноги, качалися, перекидалися через голову тощо)? З якими словами чи піснями виконували ці дії?

8. Чи обв'язували господаря перевеслом? Чи обставляли його снопами? З якими словами чи піснями виконували ці дії? Описати детально обряд.

9. Як називається спеціально оформлений пучок колосся, що був символом закінчення жнив (*баба, дідух, букет, квітка, вінок*)? З чого його робили (з останнього зжатого на полі жита; із зібраного після жнив на полі колосся)? Який він має вигляд, як його прикрашають (вінок чи букет з колосків та польових квітів; сніп, одягнутий у сорочку та з вінком тощо)? Що з ним роблять після закінчення жнив

(приносять додому, урочисто вручають господареві, заносять у стодола)? Детально описати весь обряд.

10. Де і скільки часу зберігають цей сніп? Що з ним роблять потім, де його дівають? Чи не має він спільного з різдвяним снопом – колядою, дідом?

11. Як господар частує женців? Які страви обов'язково мають бути на столі? Які пісні співають при цьому? Записати відомі в місцевій фольклорній традиції жнивні та обжинкові пісні.

12. Як називається свято Успіння Пресвятої Богородиці (*Перша Пречиста*)? Як святкують цей день, і яке його значення в річному господарському та обрядовому циклі? Чи розпочинає він підготовку до весільного сезону? Які повір'я, прикмети, приказки та прислів'я, пов'язані з цим днем, поширені в місцевому фольклорі (*Пречиста - носить сватів нечиста*)?

13. Як називається свято Різдва Пресвятої Богородиці (*Друга Пречиста*)? Як його святкують? Які повір'я та прикмети пов'язані з цим днем? Чи відомий звичай, за яким бездітні жінки наймають службу в церкві та запрошують людей на обід?

19. Які повір'я пов'язані з святом Воздвиження Хреста господнього (*Здвиження*)? Чи відомі повір'я про те, що в цей день змії збиваються в клубки і котяться по землі, тому в цей день небезпечно ходити в ліс та ін.? Записати розповіді. Інші повір'я, пов'язані з цим днем.

20. Як називається декілька погожих днів восени (*бабине літо*) і на який період осені вони припадають? Чому ці дні називають *бабине літо*? Чим характеризуються ці дні і яке їх значення в господарському календарному циклі?

21. Як називається свято Покрови Пресвятої Богородиці і коли його святкують (*Покрова*)? Які повір'я, прикмети, приказки та прислів'я, пов'язані з цим днем, поширені в місцевому фольклорі? Як святкують цей день і яке його значення в річному господарському та обрядовому циклі?

22. Як моляться Святій Покрові дівки, яких іще не засватали (*Свята Покрово, покрий мою голову хоч рядном, хоч ганчіркою, аби*

не залишитися дівкою)? Чи прогнозували господарі в цей день тривалість і характер зими тощо?

23. Як називається день *Дмитра* у вашій говірці? Як його відзначають? Які повір'я та прикмети, пов'язані з цим днем, відомі в місцевій культурній традиції?

24. Чи справляють поминки померлих родичів у Дмитрову суботу? Як вони називаються (*Поминальниці, Діди*)?

25. Де справляють поминки (удома)? Як вони відбуваються: що саме готують, як подають? Як виявляється участь померлих у частуванні (відкидають по ложці всяких страв у окрему посудину)? Що залишають на ніч для померлих (вечерю на столі, воду, рушник)? Що буде, якщо не влаштувати поминки (будуть померлі ображатися, снитися)?

26. Чи відзначають *День Параски (П'ятниці)*? Які повір'я, пов'язані з цим днем, відомі в місцевій культурній традиції?

27. Чи поминають померлих у найближчу до цього свята п'ятницю і суботу? Як називаються ці поминальні звичаї? Описати детально обряд і повір'я, пов'язані зі святкуванням.

28. До яких ще свят віднесені осінні поминальні обряди? Скільки раз протягом осені їх святкують? Як кожен із них називається і як їх справляють?

29. Як називається свято *Михайла*? Чи вважається Михайло, за місцевим повір'ям, покровителем мисливців? Записати пов'язані з цим повір'ям перекази, поширені в місцевій фольклорній традиції.

30. Як називається свято Введення в храм Пресвятої Богородиці (*Введення, Третя Пречиста*)? Коли і як святкують цей день? Яке його значення в річному господарському й обрядовому циклі?

31. Які ще свята, крім згаданих, поширені в місцевій культурі? До яких днів осіннього календаря віднесене кожне з них? Коли і як їх святкують?

32. Записати відомі в місцевій фольклорній та культурній традиції прислів'я, приказки, прикмети, прогнози погоди, врожаю, здоров'я та ін., пов'язані з кожним святом осіннього циклу.

ХІІ. НАРОДНА ПЕДАГОГІКА.

1. Дитина. Як її називали.

а) взагалі дитину? б) хлопчика/дівчинку? в) немовля (немовля, новонароджений)? До якого віку його так називали? г) дівчину, юнака (*дівка, хлопець*)? д) Як ласкаво зверталися до дитини (*кровинушка*)? е) Як називали єдину дитину в родині, єдину дівчинку/хлопчика (*одиначок*)?

2. Ім'я.

а) Коли давали (при хрещенні, одразу після народження тощо)? Чи можна було заздалегідь, до народження дитини придумувати імена? Хто давав ім'я (батько, священник, повитуха, свекруха, старші діти тощо)?

б) Яке давали ім'я? Брали ім'я батька, померлого родича тощо? Чи можна давати дитині ім'я ще живого/уже померлого (давно/недавно) родича? Чи називали дітей у сім'ї однаковим ім'ям? Чи можна було давати дитині ім'я попередньої померлої дитини? Якщо ні, то чому? Чи вважалося, що дітей до якогось віку (до якого?) не можна називати на ім'я? Чому? Чи добре мати два імені (наприклад, офіційне і церковне)?

в) Якщо дитина помирала під час пологів, то чи давали їй ім'я? Яке (Адам, Єва)? Якщо дитина помирала до хрещення, яке ім'я їй давали?

г) Якщо дитина була хвора, як давали їй ім'я (питали в першого зустрічного, називали неприємним на слух ім'ям)? Які імена можна було давати, які не можна (наприклад, не можна називати "важкими" на слух іменами)?

3. Сирота.

а) Як називали дитину, у якої немає матері, батька (якщо він помер, а не просто невідомий), обох батьків (*сирота, одинак, самотній, бідний*; якщо батько помер – *напівсирота*, мати померла – *сирота, зовсім сирота*)?

б) Ким він доводився своїм прийомним батькам (*пасинок, пасинка, падчерок, падчерка*)?

в) Ким йому доводилися його прийомні батьки (*мачуха, вітчим*), брати, сестри (*зведені*) ?

г) Що міг/не повинен був робити сирота (лікувати, брати участь у похоронному, весільному обряді тощо)?

д) Як у селі ставилися до сироти? Чи дозволялося його ображати, сміятися над ним? Як погрожували тому, хто ображав сироту (казали, що Бог покарає)? Що говорили про того, хто допомагав сироті, виховував його (говорили, що простяться гріхи)? Чи не казали, що Бог сироту береже?

е) Яке ім'я давали сироті?

4. Позашлюбні діти.

а) Як їх називали (*байстрюк, байстрючка, байстря, байстер, бахур, копил*)?

б) Що їм говорили про батька, як пояснювали його відсутність?

в) Хто і як його хрестив? Чи могло це принести хрещеним удачу/невдачу?

Чи можна було відмовитися хрестити таку дитину? Чи не хрестили таких дітей таємно?

г) Чи володів він особливими якостями (могли лікувати, передбачати, впливати на погоду тощо)?

е) Яке ім'я йому давали (незвичне, рідкісне ім'я, неприємне на слух, Богдан)?

ж) Яке по батькові йому давали (по-батькові матері, Богданович)?

з) Як ставилися в селі до позашлюбних дітей? Чи прийнято було сміятися над ними, дражнити їх? Чи не вважалося це гріхом?

и) Що говорили в селі про долю позашлюбних дітей? Чи не говорили, що вони особливо щасливі/нещасні тощо?

5. Діти хворі, з фізичними вадами.

а) Як їх називали (*потворний, убогий, хвора дитина, інвалід*)?

б) Що вважали причиною їхньої хвороби (гріхи батьків, матері, порушення матір'ю якихось заборон під час вагітності тощо)?

в) Кого запрошували до них у хресні? Чи вважалося це для них удачею/невдачею? Чи можна було відмовитися хрестити таку дитину?

6. Двійня.

а) Як називали близнюків, двійнят (*двійники, двійня*)?

б) Що вважалося причиною їхнього народження (вживання в їжу вагітною жінкою подвійних, зрощених плодів; підмітання підлоги віником, що складається з двох інших віників; те, що чоловік не один спав (зраджував дружині) та ін.)?

в) Чи вважалося, що близнюки і двійнята мають схожу долю (хворіють, помирають, одружуються одночасно)? Що в них/у одного з них не може бути дітей?

г) Чи вважалося народження двох дітей удачею/невдачею, поганою прикметою?

7. Перша дитина. Остання дитина.

а) Як їх називали першу (*первісток*), останню дитину в родині (*вишеребок*)? Чому їх так називали?

б) Чи володіли перші й останні діти особливими якостями (могли лікувати, заговорювати, передбачати долю)? Чи вважалася бажаною їхня участь у якихось обрядах (весільному, на початку жнив тощо)?

8. Годування. Відлучення від грудей.

а) Коли дитину вперше прикладали до грудей? Що робили, якщо дитина не брала грудей (годували через шнурок із натільним хрестом)?

б) Як довго годували дитину грудьми (кілька постів, до появи зубів тощо)? Як називалося відлучення дитини від грудей (*відставити, відсаджування*)? Як це робили (клали на груди під одяг гілки вересу (ялівцю – де і як зламані?), жмут вовни, шматок шкури, щітку, лякали бабаєм/вовком, мазали сажею, гірчицею)? Який день вважався сприятливим/несприятливим цього (день тижня, свято)?

в) Чи годували дитину грудьми в пости та пісні дні? З якого віку дітям не давали скоромного в пости? Як це пояснювали їм (*інакше піп вуха відріже*)?

г) Коли дитину садили за загальний стіл (у день, коли забирали груди, у день першої стрижки волосся)?

д) Якщо дитина погано їла за столом, не доїдала, що їй говорили (що вся сила в останній/- ньому ложці/шматочку), чим лякали (що без

батьків залишиться, силу залишить)? Що примовляли під час їжі, щоб він їв (*ложка за маму, за тата* тощо)?

9. Годувальниця.

а) Хто годував дитину, якщо в матері не було молока? Як називали цю жінку? Ким вона доводилася потім дитині, як вона її називала?

б) Як називалися діти, вигодувані однією жінкою (молочні брати)? Чи вважалися вони рідними?

10. Няня.

а) Кого наймали в няні (дітей (хлопчиків, дівчаток), старих, калік, спеціальних людей)? На який термін? Як називали її (няня, пестунка)?

б) Що входило в її обов'язки (годувати, заколисувати, гуляти, лікувати)?

в) Чим платили за роботу? Як це відбувалося?

11. Сон дитини, заколисування.

а) Як називалося заколисування дитини (*байкати, люлькати, водитися* тощо)? Як називалися колискові пісні?

б) Хто заколисував (няня, мати, бабуся, старші діти)?

в) Які пісні співали, укладаючи дитину спати? Чи відрізнялися пісні, якими заколисували немовля, і ті, які співали старшій дитині? Чи відрізнялися пісні для рідної дитини і дитини господарів, братів/сестер, сироти, хворої, позашлюбної дитини? Попросіть заспівати.

г) Ким лякали дитину, якщо вона не спала (бабаєм, дідом, циганом)? Як пояснювали дитині, хто це такі? Що вони могли заподіяти дитині? Чому вона їх боялася?

д) Чи були колискові, в яких дитині бажали смерті ("*...ой люлі, хоч сьогодні помри, завтра мороз, повеземо на цвинтар...*")? Що це означає?

ж) Як заколисували хвору дитину? Чи існували пісні, що зцілюють дитину від хвороб?

12. Перші емоції.

Чи помічали, чому і коли дитина вперше посміхнеться, засміється, посміхнеться уві сні? Як ворожили з цього про її життя?

13. Перші кроки.

а) Що говорили про дитину, яка почала вставати й ходити (встала на носочки, диб-диб; корівкою пішов)?

б) Що робили, побачивши, що дитина намагається самотійно робити

перші кроки (креслили на підлозі між її ніг/перед нею хрестики ножем/пальцем)? Навіщо це робили? Хто це робив? Як називали дитину, яка довго не ходить? Що робили, щоб вона швидше пішла (креслили на підлозі між її ніг/перед нею хрестики ножем/пальцем – сіяли перед ним коноплі, ячмінь, розтирали ноги в лазні)?

в) Як називали дитину, яка довго не ходить (*сидун, безногий, повзун, рахітик*)? Чому це буває? Чи вважалося, що дитина може стати сидуном, якщо за столом під час їжі залишається незайняте місце на лавці, вільний стілець? Чи не вважалося, що дитина, яка рано почала ходити, пізно заговорить? Як про неї говорили (*язик собі заступив*)?

14. Перші слова.

а) Коли дитина має почати говорити? Як називали дитину, яка почала говорити рано/пізно (*мовчун, без'язикий, німий, німко*)? Що могло бути причиною цього (хвороба, поведінка матері під час вагітності)?

б) Якщо дитина довго не говорила, як її лікували (поїли водою з дзвіночка, вчили матюкатися)?

в) Чи вважали, що дитина, яка довго не говорить, наділена особливими якостями (робити передбачення, лікувати, впливати на долю інших людей)?

15. Перші зуби (молочні/корінні).

а) Як називали перші зуби?

б) Хто (хресні батьки) і що (ложку) дарували на перший зуб? Як це називалося (*на зубок*)?

в) Молочні зуби, що випадали, викидали, зберігали, кидали в певне місце (за грубку)? Що примовляли, до кого зверталися при цьому (Мишка, мишка, на тобі молочний, дай мені кістяний)? Як викидали (спиною до печі)?

г) Як називали корінні зуби, коли вони мають з'являтися?

16. Стрижка.

а) До якого часу не можна було стригти дитину, чому (язик обстригати)? Коли перший раз її стригли? Як це називалося? Хто і чим це робив (батько, хрещений; ножем, ножицями, сокирою)?

б) Що робили і що не можна було робити з першим обстриженим волоссям (зберігали в конверті до весілля, зберігали разом із мідною монеткою), спалювали, викидали)?

в) На що саджали дитину під час першої стрижки (на шкуру, стіл, прядку, сокиру)?

г) Чи не було звичаю після цього саджати дитину за спільний стіл, вдягати їй сорочку?

17. Нігті.

а) Чи можна було стригти нігті немовляті, якщо ні, то чому (буде злодієм)? Що з ними робили (обкушували)?

б) Що робили з обкусаними/остриженими нігтями (викидали, спалювали, зберігали все життя, а потім клали в труну)?

18. Сповивання.

а) Як називали сповивання (*пеленання*)? Як це робили, що використовували (*пелюшки, старий одяг*)? Чи перев'язували дитину поясом зверху? Як він називався (*пеленальник, сповивальник*)? Хто його виготовляв? Як він був прикрашений? Чи писали/вишивали на ньому якісь слова, молитви? Як ним перев'язували дитину (хрестом)?

б) Як довго сповивали дитину? Навіщо це робили (щоб краще спала, щоб не боялася, щоб були прямі ноги)?

в) Де сушили мокрі пелюшки (тільки в хаті, біля печі)? Чи можна було їх сушити так, щоб бачили чужі люди або просто на вулиці (не можна показувати чужим – наврочать, не можна залишати на вітрові – сон вітром віднесуть)? Чому? Як довго дотримувалися цієї заборони (шість тижнів, до року)? Де можна/не можна було сушити пелюшки

(не можна на колисці), чому (дитина не буде спати)? Куди виливали воду?

г) Чи можна сповивати дитину на столі? Уздовж чи впоперек мостин це треба робити?

19. Колиска.

а) Як її називали (люлька, колиска)? Як вона виглядала, з чого складалася, як називалися її частини? З якого дерева була зроблена, які дерева можна/не можна було брати для виготовлення колиски (осику, березу, ялину)? Як прикрашали колиску? Що малювали на бічних стінках і на торцях (квіти, сюжетні сценки, хрест у головах)? Хто її робив, коли (до народження дитини, після)? Коли встановлювали? Коли в неї перший раз клали дитину? Хто це робив (свекруха)?

б) Що клали всередину колиски (солому, матрацик)? Які обереги мали там знаходитися (сіть, ніж, ножиці, веретено, віник, гребінь, часник, іконка, хрестик, пуповина, "сорочка", ведмежа лапа (щоб спав, як ведмідь), засушений кажан)?

в) Які існували заборони під час поводження із колискою (не можна гойдати порожню колиску, бо дитина буде погано спати/помре/скоро народиться інша дитина; не можна залишати неприбраною, коли там немає дитини; не можна заглядати в порожню колиску; не можна гойдати колиску удвох, а то народиться двійня; не можна сушити пелюшки на очіпку, а то дитина буде погано спати)? Що говорили дитині, яка гойдає або няньчить свою ляльку (що в матері скоро народиться ще одна дитина)? Як має бути розташована колиска відносно підлоги (уздовж)?

г) Чим і з якою метою закривали колиску (материним сарафаном, спідницею щоб не наврочили, не зіпсували, не підмінили)?

д) Чи були переносні колиски, які брали з собою на роботу, в поле?

20. Одяг.

а) Коли перший раз одягали дитині сорочку (під час хрещення)? Хто її купував, дарував?

б) Чи відрізнявся одяг маленьких хлопчиків і дівчаток? Коли дівчинка одягала сукню, а хлопчик – штани (коли ходити почне)?

21. Забавлянки, пестушки.

а) Що примовляли, коли сповивали, одягали, погладжували дитину, що їй наспівували ("*Люлі-люленьки, прилетіли гуленьки...*", "*Ладушки-ладушки...*")?

б) Як із нею гралися, агукали, що при цьому робили, де перебувала дитина (на колінах у дорослого, у ліжечку), ("*Сорока-ворона...*", "*Киця-мура*")? Що робили, вимовляючи ці тексти?

22. Смерть дитини.

а) Якщо дитина помирала під час пологів, то де її ховали?

б) Якщо дитина помирала до хрещення, чи хрестили мертво дитину? Де її ховали (на цвинтарі, за огорожею цвинтаря, під порогом, під підлогою тощо)?

в) Що клали в труну (молоко, пелюшки, дитячий, дорослий одяг, знаряддя праці)?

г) Хто ходив ховати немовля, чи ходила мати (ні; ні, якщо померла перша дитина)? Чому?

ХІІІ. ВІРУВАННЯ ПРИКМЕТИ ТА ЗВИЧАЇ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ СПОЖИВАННЯМ ЇЖІ

1. Скільки разів на день відбувалася трапеза? Коли?

2 Чи обов'язковою була присутність усіх членів сім'ї? Чому? Що робили, якщо хтось запізнювався? Чому?

3. Як називалися

а) сніданок (*сніданок*)?

б) обід (*обід, полудень, закуска*)?

в) вечеря (*підвечірок, вечеря*)?

Що їли і пили під час сніданку, обіду, вечері? Як відрізнявся склад їжі влітку і взимку? У розпал жнив? Який був порядок страв, що подавали на стіл першими, останніми (чай, кисіль, пряники)? Як називалася перша і остання (закуска і десерт) страва?

4. Постові трапези.

а) Скільки разів на день відбувалася трапеза під час посту? Коли? Чи відрізнялися їхні назви від повсякденних?

б) Як відрізнялися постові трапези для дорослих, старих, дітей? Чому?

в) У які дні допускалося послаблення посту і вживання скоромних страв? (напр., на Сорок святих, на Благовіщення, у Вербну неділю тощо). У яких ситуаціях допускалося послаблення посту? (напр., у дорозі, під час хвороби, для маленьких дітей та ін.)

г) Перерахувати страви "суворого посту". Чи можливі випадки "суворого посту" за обітницею?

5. Святкові застілля.

а) З'ясувати характерні для цієї місцевості типи святкових застіль та їхні назви (напр., *бенкети, бенкетування, столи, частування, баль* тощо).

б) На які свята влаштовувалися складчини? З'ясувати склад учасників. Чим і на що зазвичай складалися в даній місцевості? (напр., зерном для пива, брагою, грошима, внеском слугувало м'ясо общинного бика тощо)

в) Чи існували спеціальні чоловічі та жіночі застілля? (напр, могоричі, бабині каші тощо)

6. Громадські трапези.

а) У які дні та з якого приводу влаштовувалися громадські застілля: на храмові та річні свята, на Масляну, в перший або другий тиждень Великого посту (маленька масляна), у Великодню і Провідну неділю, при влаштуванні толоки і допомоги під час сінокосу (зажинки, обжинки) молотьби, вивезення гною, рубання капусти, обробки льону, молотьби, будівництві хати (капустки, литки) тощо? Як вони називалися? Як вони були організовані?

б) У які дні та з якого приводу влаштовувалися молодіжні банкети і застілля, особливості їх організації та відмінності від дорослих: при затримуванні посиденьок (з ячнею, з млинцями та ін.); на день Кузьми і Дем'яна (з курками); при завершенні осіннього циклу посиденьок; на святки (у т.ч. після обходу колядників або

щедрівників); на масляну (прощальний вечір); на Великдень; на Зелені свята і Трійцю (під час завивання вінків, проводів русалок тощо)? Як вони називалися? Як вони були організовані?

7. Чоловічі і жіночі застілля під час сімейно-громадських свят. Як вони називалися? Чи відрізнялися вони за складом напоїв і страв? Де проходили роздільні застілля і чи допускалася присутність на них осіб іншої статі? Як пояснюються заборони?

8. Молодіжні і дитячі банкети та застілля, особливості їхньої організації та відмінності від дорослих.

9. Якою є роль дітей у сімейно-громадських і родинних застіллях? Чи випрошували діти частування під час весілля, поминок, храмових свят? Куди саджали дітей і підлітків під час родинно-громадських свят?

Чим відрізнялося частування для дітей і для дорослих? Чи допускалося розпивання дітьми святкових напоїв? Яких?

10. Що обов'язково повинно бути на столі в різних випадках? (напр., хліб, сільничка, скатертина, великодні яйця, горщик із хрестинною або коливом, соломаха тощо). Чому?

11. Що потрібно залишати на столі після їжі і чого не можна залишати на столі (хліб, сіль, ніж, посуд)? Як залишали на столі ці предмети (накривали скатертиною, перевертали посуд)? Чи можна тримати на столі ніж (*два ножі*)? Чому?

12. Як слід брати сіль із сільнички? Чи можна в неї вмочати хліб чи іншу їжу, брати сіль пальцями? Чим пояснюються заборони (Юда вмочував у сіль пальці)? До чого розсипається сіль за столом (до сварки)? Що потрібно зробити, щоб не посваритися (посміятися, кинути сіль через плече, зібрати назад)? Коли не можна ставити сіль на стіл (на весіллі)?

13. Ставлення до столу. Чи ділиться стіл на частини? Як вони називаються? На якій частині столу краще ставити перші та другі страви тощо, саджати гостей чи господарів тощо?

14. Як прикрашається стіл і дім під час святкового застілля (скатертини, прикраси із соломинок, начиння)? Як мотивується необхідність святкового оздоблення?

15. Якими словами запрошували за стіл (ідіть за стіл, усі хрещені; вся честь на столі)? Як запрошували до столу сторонніх і родичів? Як подавали зі столу жебракам і духам тощо?

16. Місце за столом. Куди саджали під час застілля дорослих, старих, дітей? Як пояснювали встановлений порядок розсаджування? Де сідав господар? Чому? Чи сідала за стіл господиня?

17. Хто і як за столом ділив хліб, накладав страви, прибирав зі столу? Як його ділили (уздовж чи впоперек)? Що робили з недоїденим хлібом, хлібом, який впав?

18. Як подавалось приладдя на стіл (в одній посудині, кожному на його місце)? Чи могли ставити приладдя (ложки, миски) для відсутніх? Для потенційних гостей? Чи могли запрошувати до столу випадкових відвідувачів? Чи говорили, що якщо тарілки (не) облизувати після їжі – діти будуть (не) красиві;

19. Хто починав, закінчував трапезу (господар), що слугувало сигналом до початку, закінчення трапези? хто першим вставав з-за столу?

20. Чого не можна робити за столом дітям, дорослим (свистіти – висвистиш родича з дому, стукати, розмовляти, сміятися, не доїдати, у шапці сидіти – чоловік глухий буде, біситися – бідно жити будеш)? Чому?

21. а) Чи можна вставати і виходити з-за столу раніше за інших, не закінчивши трапези? Як про це говорили (*не ламай столів*)?

б) Чи можна виходити з-за столу не з того боку, з якого сідав, обходити навколо столу? Чому? (Буде велика родина).

22. Прибирання зі столу. Які заборони та прикмети існують у зв'язку з миттям посуду та прибиранням зі столу? Чи можна витирати стіл рукою, папером? Чи можна бризкати водою, коли миєш посуд? Чому?

23. Запишіть повір'я, легенди, анекдоти, бувальщини, приказки, пов'язані з частуванням сторонніх (напр., циганів, жебраків тощо), зятя, тещі (*Теща повертає сковорідку жирним кінцем до улюбленого зятя; Теща не дає зятеві ложки та ін.*). Що кажуть, якщо гість подавився (що господарі пошкодували частування)?

XIV. ВІРУВАННЯ ПРИКМЕТИ ТА ЗВИЧАЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З ХЛІБОМ

Повсякденний хліб

1. Як називався і як виглядав хліб, який пекли в будні для щоденного вживання?
2. Якої він був форми?
3. Як називався хліб у якого кірка відстає? Що при цьому кажуть? Як над господинею жартують, що такий хліб спекла?
4. Як називається перший відрізаний шматок цілого хліба?
5. Що робили з черствим хлібом?
6. Якщо хліб пригорить, що говорили? Що з нього потім робили?
7. Як треба було ділити хліб – різати або ламати? Хто ріже хліб у сім'ї?
8. Як ріжуть хліб?
9. Які існували ворожіння з хлібом?
10. Чи знаєте ви легенду про те, що перш колос починався від самої землі?

Народне ставлення до хліба

11. Чи можна залишати недоїдений хліб?
12. Чи можна починати другий шматок хліба, не доївши першого? Що в таких випадках говорять?
13. Чи можна залишати на столі крихти? Що з ними робили?
14. Що робити, якщо хліб впав на підлогу? Чи можна його підняти?
15. Чи можна класти хліб на голий стіл?
16. Чи можна брати хліб у позику? Чи можна віддавати борг хлібом?
17. Чи можна сміятися над хлібом?
18. Чи можна їсти хліб на ходу?
19. Чи дають хліб з собою в дорогу?
20. Які існують заборони при печення хліба?
21. В який час доби печуть хліб?
22. Що потрібно зробити, щоб хліб удався?

23. Чи залишали тісто в діжці?
24. Чи запікали в хліб якісь предмети?
25. Поки печеться хліб у печі, чи можна сваритися, лаятися, мести хату?
26. Під час похорону, куди кладуть хліб?
27. Що роблять з хлібом при освяченні нового будинку?
28. Чи корисно їсти окраєць?
29. Чому недобре доїдати чужі огризки хліба?
30. Що значить сон, коли печеш хліб?

Пирогои та млинці

31. Як називають відкриті пироги на шарі прісного тіста з начинкою?
32. Чи печуть невеликі пиріжки з сиром, кашею з загнутими краями?
33. Як називаються пироги з горохового борошна?
34. Чи пекли спеціальні хліби в свято?
35. Які робили млинці, з якого борошна? Як вони називалися?
36. Які пекли види пирогів?

Обрядові хліби до календарних свят

37. Як хліби, і на які свята печуть?
38. З яким калачем діти носили вечерю?
39. Які пиріжки печуть на Святий Вечір?
40. Які страви з тіста готують на Масницю?
41. Як називають коржі, що випікають у перший день Великого посту?
42. Чому великодню здобу називають *бабами*, *бабками*? Якого дня випікають паски? Скільки пасок печуть у кожній родині?
43. Чи випікають у вашій місцевості *манзарі*?
44. Яка страва є традиційною на Маковія у вашій місцевості?
45. Чи випікають спеціальні хліби на зажинки, обжинки, свято урожаю?
46. Чи є у вашому селі звичай випікати на празник велику кількість пиріжків?
47. Який вигляд має калита у вашому селі?

48. Чи випікали калиту на свято Андрія у кожній хаті чи лише в молодіжному

середовищі?

49. Як відбувалося кусання калити?

50. Чи кладуть у калиту начинку?

51. Якими візерунками прикрашають поверхню калити?

52. Чи пекли у вас балабушки на Андрія?

Обрядові хліби до родинних свят

53. Чи печуть у вас хрести?

54. Який хліб беруть на сватання? З якого борошна він повинен бути? Що з ним роблять?

55. Скажіть, які калачі використовуються для запрошення на весілля?

56. Чи залишають калач запрошеним, чи лише кладуть на столі, а потім забирають з собою?

57. Чи носить молода при собі протягом всього весілля калач чи якийсь інший хлібобулочний виріб?

58. Коли і як виготовляють весільні гуски?

59. Коли починають випікати коровай у молодого й молоді? Хто виробляє і пече коровай?

60. Скільки короваїв випікають у молоді й в молодого?

61. Чи печуть коровай хрещені батьки?

62. З якого тіста прикрашають коровай? Що символізують ці прикраси?

63. Чи відрізняється коровай молодого від короваю молоді?

64. Які обрядові дії виконують з короваєм під час весілля?

65. Короваєм молоді пригощають свою родину чи родину сватів?

66. Чи роблять у вашій місцевості прикраси до весільного короваю у вигляді гілочок, обплетених тістом, що втикають у коровай сторч?

67. Які хліби печуть на похорон та під час поминальних днів?

XV. ВІРУВАННЯ ПРИКМЕТИ ТА ЗВИЧАЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВОДОЮ

Народні вірування

1. Чи відомо Вам з чим асоціюється вода у давніх міфах? З чим асоціюються водянні бризки і краплі води?

2. Як із водою пов'язаний обряд вибору місця для закладання нової оселі?

3. Чи відомі Вам вислови «пускати по воді», «переправа через воду»?

4. Як із водою пов'язане поява райдуги? Що сповіщає це явище?

5. Яку небезпеку несе із собою вода у нічну пору?

6. Яку воду називають «непчатою»?

7. Що Вам відомо про «квіткову воду»?

8. Чи відомий вам вислів «Будь здоровий як вода»? Що він означає? Що таке «свіжа вода»?

9. Що робили із першим виробом того чи іншого ремесла аби добре йшла робота? Як це пов'язано із водою?

10. Що собою являє «стара» і «нова» вода? Що Вам відомо про мотив суперництва вогню і води?

11. Чи вірять люди, що не буде щастя, якщо перейде дорогу жінка з порожніми відрами? Чому? А чи тільки жінка? А як вберегтися від невдачі?

Освячення води

1. Коли у Вашому храмі відбувається освячення води? Із чим це пов'язано? Як називають воду, яка освячена (*свята, йорданська, богоявленська*)? Які вона має властивості? Як і де зберігають цю воду? В яких цілях використовують?

2. Чи є якісь застереження коли саме потрібно святити чи набирати освячену воду? Чи є якісь особливі дії чи ритуали, пов'язані із цим?

3. Як відбувається освячення нового будинку? Обливання водою людей і тварин? Обрядове умивання «новою водою»?

Весільна обрядовість

1. Як вода використовується під час весілля та яке місце їй відведено під час обряду «переймання молодих»?

2. Чому молодим ллють воду під ноги? Чим пояснюється цей обряд?

3. Чи використовується вода, коли наречена вперше заходить у дім до свого чоловіка?

Пологи та хрещення дитини

1. Яку роль відведено воді під час хрещення дитини? Під час пологів? Яку силу має вода? Чим служить для новонародженого?

2. Звідки брали воду для І купеля? Що з нею робили?

3. Як використовувалася вода для очищення породіллі? Хто це робив? Як? Коли?

Похоронна обрядовість

1. Чим небезпечна вода, якою обмивають небіжчика? Де її виливають?

2. Чому не можна використовувати воду, яка у момент смерті людини була у домі? Із чим це пов'язано?

3. Чому не можна іти із повним відром води, коли іде похоронна процесія? Що потрібно зробити із цією водою? Чому?

4. Чи існує зв'язок між проточною водою і померлими?

5. Чи дійсно вода є межею між «світом живих» і «світом мертвих»?

6. Чому не можна забирати із собою воду, яка була на цвинтарі?

Магія та замовляння

1. Як вода пов'язана із ворожінням, визначенням долі?

2. Чому не можна наступати на розливу воду?

3. Як проточна вода використовувалась у магії?

4. Чи має вода особливу магичну силу? Який зв'язок між водою та ворожінням? Як відбуваються ці обряди? Хто їх проводить? Із якою метою?

5. Як використовують воду у ритуалі викликання дощу?

XVI. ВІРУВАННЯ ПРИКМЕТИ ТА ЗВИЧАЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З РОСЛИНАМИ

1. Рослини-обереги. Які рослини використовувалися для захисту від нечистої сили, вроку, пороблення: звіробій, верес (ялівець), верба, пижма, осика, будяки, горобина, кропива, полин, часник, богородська трава і т.п.? Як їх застосовували: прикріплювали в будинку (над вхідними дверима, за дверима, над ліжком, клали біля ікони або за нею), у хліві; носили з собою (на одному шнурку з хрестом, у кишені); обкурювали приміщення (коли? що при цьому говорили?); клали в дійницю (верес)?

2. Які рослини і чому не можна було вносити в будинок: осика, очерет, куряча сліпота, горицвіт, лопух, берізка-мужегон і т.д.?

3. Деревя біля житла

а) Які дерева та рослини не можна було садити біля будинку і чому (ялина, сосна, калина, черемха, горобина, тополя, верба, вільха, бузок пустить коріння під будинок, домочадці помиратиму; дерева висмоктують вологу з дому)?

б) Які вважалося корисним мати поблизу житла та чому (береза, смородина, модрина, клен, горобина, черемха, калина, тополя, малина, верес (ялівець), липа, дуб, осика – від нечисті, осинове листя збирають)?

в) Де і які дерева було заборонено рубати (що ростуть на межі або завалі розділової смуги землі між полями, на могилі, біля будинку, дерево, яке посадив сам)? Чому?

4. Обрядова зелень. Гілками яких дерев (берези, верби, черемхи, вересу, клена, липи тощо) прикрашали будинок

а) у Вербну Неділю;

б) у Чистий Четвер,

в) на Трійцю?

Що з ними робили (ставили цілі деревця під вікнами, біля кутів будинку; вішали гілки над дверима в будинку, закладали за двері, у кути будинку (зовні чи зсередини), хліва; ставили до ікони або за ікону; втикали в могили; виганяли ними корів на пасовищі, ставили у капиці)? Для чого?

5. Як називаються подвійні (потрійні і т. п.) плоди: колосся, горіхи, картоплини тощо (*спорина, суперечка, ріжки, двійнята, близнюки, кумушки, пасинок, наречений-та-наречена, двійнята, двійники*)? Що з ними робили: клали за ікону, зберігали в будинку на щастя та на багатство, брали із собою у дорогу як талісман, давали з'їсти вівцям, клали під подушку для ворожіння про нареченого, що забороняли їсти жінкам і т.д.? Які прикмети з ними пов'язані (якщо знайдеш подвійний колосок, народиш двійню; будеш багатим; буде гарний урожай)? Які прикмети пов'язані зі стручком гороху з 9-ма горошинами.

6. Качан

а) Як називається качан капусти (*голівка, качан, клубок, балахон, вінок, кілок і т.д.*)?

б) Як називається качан капусти, який не зав'язався (*мошонка, росомаха, розтріпало, батоги, віник*)? Що ще означають ці слова?

7. Город

а) Що носили "на капусту" або затикали на капустяній грядці: обрядову та ін. зелень (яку саме: вересові, малинові, хвойні гілки), якісь залізні предмети (ніж), 40 осинових кілочків, камінь, горщик, полотно і т.д.? Навіщо це робили?

б) Які дії робили при посадці капусти: садили розсаду із заплющеними очима, сідали на грядку голими сідницями; валили один одного в борозну; кружляли, тримаючись руками за голову; встромляли кропиву; лаяли капусту, якщо качан не зав'язувався і т.д.? Що при цьому казали?

в) Що робили при посадці гарбуза, огірків, цибулі, редьки, буряків та ін. овочів, хмелю: садили розсаду із заплющеними очима (сліпком); мовчки; кричали ("*Редьку сажу!*"); сміялися; під час посадки заборонялося їсти; хрестили розсаду після посадки; клали ікону/монету в грядку; пускали kota погуляти по грядках; цілувалися через грядку; танцювали біля грядки; крали розсаду; не можна перевозити розсаду через річку тощо? Що при цьому казали? Для чого це робили (щоб редька, цибуля солодші були; щоб захистити від шкідливих комах, від зурочення, від злодіїв, щоб розсаду не клювали

курки)? Що означає начхати розсаду? Чому на неї плюють? Що при цьому примовляли (*Тьху, рости хоч не рости, хоч повік не рости; уроди на нас і на жебрака*)?

г) Коли рекомендується/не рекомендується садити овочі: у пісні дні, у свята (редьку садити на Івандень – Іванська редька); у певні дні тижня; у певний час доби (рано вранці чи пізно ввечері); редьку садити до або після цвітіння черемхи, щоб не йшла у колір; у чоловічі дні (назви чоловічого роду) садити овочі чоловічого роду і навпаки?

д) Чи садили якимось спеціальним чином цибулю (має садити чоловік, встромляли в грядку ніж, щоб гостріше був)?

8. Що означає бачити у сні гриби (збирати гриби, знайти гриб і т.д.), ягоди (червоні, чорні), картоплю?

9. Чисті і нечисті рослини.

а) Які рослини вважалися хорошими/поганими (верес, осика, ялина тощо), а які поганими (осина, горобина)? Чому? Запишіть легенду про те, як Христос ховався під вересом та осиною.

б) Як використовували верес: запарювали ним дійниці і бочки під соління, встромляли в грядку від шкідників, клали під підлогу від мишей і від щурів, обкурювали будинки, худобу, людей (навіщо)? Де не можна рвати верес: на дорозі, за річкою (не можна його переносити через річку)?

10. Як називається трава "Зозулині слізки" (*царські кучері, циганські кучері, Боже насіння, зозулин льон, котячі сльози, Божі, Богородиці сльози*), Які звичай з нею пов'язані (приносити її до будинку навіщо? кропити нею худобу, небіжчика тощо)?

11. Чи відомі прикмети, повір'я, пов'язані з калиною? Які саме (наприклад, чи не вважають, що якщо вирізати з калини сопілку, то в сім'ї з'явиться продовжувач роду – син)? У яких обрядах використовується калина?

12. Чи поширені у вашому селі прикмети, повір'я, пов'язані з вишнею? Які саме? У яких обрядах вона використовується?

13. Чи поширені у вашому селі прикмети, повір'я, пов'язані з яблунею? Які саме? У яких обрядах використовують її гілки, плоди?

14. Чи поширені у вашому селі прикмети, повір'я, пов'язані з грушею? Які саме? У яких обрядах використовують її гілки, плоди?

15. Чи відомі наступні міфічні рослини:

а) Трава, через яку ламаються коси/ якою можна відімкнути будь-який замок? Як вона називається, як виглядає, які вірування з нею пов'язані, як її шукають, використовують?

б) Плакун-верболистий. Який вигляд, які вірування з ним пов'язані, як його шукають, використовують?

в) Рослини, в назві яких використовуються імена біблійних та ін. персонажів (*св. Петра, св. Іллі, Адама, Христа, Богородиці та ін.*). Як вони називаються (*петрів хрест, адамова голова, богородицька трава, Іван та Марія*), як виглядають, які вірування з ними пов'язані, як їх шукають, використовують?

г) Одолінь-трава (*приказували "Одолінь-трава, здолай ворога..."*)? Коли приговори вимовляються?

д) Дворова/чаклунська трава/травина (з її допомогою шукають втрачені та вкрадені предмети, зниклу худобу, людей)?

16. Лікувальні рослини.

а) Які відомі: мати-й-мачуха, подорожник, звіробій, лопух, деревій, м'ята, ромашка, калина, материнка, Іван-чай, брусничний лист, малиновий лист, смородиновий лист, трава-хероставка (глід), пташиний горець. Як і від яких хвороб їх використали?

б) Коли краще збирати трави: до 1 серпня, з Івана до Ільї дня? Як це робили (мовчки, коріння на спадному місяці, квіти в повний місяць)?

в) Які дерева (горобину, осику, верес, черемху) використовують з лікувальною метою: прикладаються до дерева хворим місцем, щоб воно забрало біль, гризуть кору?

17. Чи поширені у вашому селі прикмети, повір'я, пов'язані з маком? Чи використовували цю рослину в обрядових діях, в побуті (робили коржі з маком)? Якими цілющими чи магічними властивостями його наділяли?

18. Чи поширені у вашому селі прикмети, повір'я, пов'язані з будяком? Якими цілющими чи магічними властивостями його наділяли?

19. Чи поширені у вашому селі прикмети, повір'я, пов'язані з кропивою? Якими цілющими чи магічними властивостями її наділяли?

20. Чи поширені у вашому селі прикмети, повір'я, пов'язані з полином? Чи не вважали, що ця рослина є надійним засобом відлякування русалок? Які ще магічні чи лікувальні властивості має ця рослина (допомагає від утоми тощо)?

21. Чи поширені у вашому селі прикмети, повір'я, пов'язані з часником? Чи не вважали, що ця рослина є надійним засобом від нечистої сили? Якої саме? Які ще магічні чи лікувальні властивості має часник?

22. Чи поширені у вашому селі прикмети, повір'я, пов'язані з рястом? Чи відомий у вашому селі звичай топтання рясту? Для чого це робили? Чи вважали, що таке топтання дає здоров'я? Які слова потрібно було говорити, виконуючи цей ритуал?

23. Чи поширені у вашому селі прикмети, повір'я, пов'язані з чебрецем? Які магічні чи лікувальні властивості має ця рослина?

24. Чи поширені у вашому селі прикмети, повір'я, пов'язані з аїром (лепехою, татарським зіллям)? Які магічні чи лікувальні властивості має ця рослина?

25. Чи поширені у вашому селі прикмети, повір'я, пов'язані з барвінком? Які магічні та лікувальні властивості йому приписують?

26. Гриби.

Чим відрізняються гриби рижиків (рижики призначаються для засолювання, а інші гриби для смаження та варіння)? Які гриби ще вам відомі?

27. Ягоди.

а) Які відомі прикмети, заборони, вірування, пов'язані з ягодами (збиратимеш нечисто з хвостиками (ляльками) наречений буде нечистий; не можна зривати ягоди черемхи тільки разом із гілками)?

Чи використовувалися ягоди в медицині (ляльки від морошки заварюють від кашлю)?

б) Чи відомі вам ворожіння перед збором ягід про те, скільки набереш (кидають в кошик перед собою і дивляться, як впаде: на дно, на бік, вгору дном. Що це означає?)?

в) Чи відома легенда про те, чому біля малини завжди росте кропива? Запишіть текст (Бог кожній рослині дав для охорони комаху, а малині забракло, Він дав їй кропиву).

XVII. ВІРУВАННЯ ПРИКМЕТИ ТА ЗВИЧАЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З ТВАРИНАМИ

1. Вовк.

а) Що робили і говорили під час зустрічі з вовком, щоб він не зачепив: проголошували прокльони (які: *"Камінь тобі в зуби!"*), ставали на коліна, промовляли імена померлих родичів тощо?

б) Чи є у вовків свій головний, ватажок? Як він називався і – виглядав (напр., білий вовк)?

в) Чи бувають вовки з гривами? Де і коли вони з'являються (перед війною, перед пожежею)? Чому вони так виглядають? Як їх називають: південні, північні?

г) Що таке вовче весілля?

2. Змії.

а) Коли змії йдуть на зиму та куди? Що вони роблять перед тим як піти? Заповзають на дерева (які?), слухають дзвін, сплітаються в клубки і т.д.? Що таке могильні змії?

б) Чи є у змії свій головний ватажок? Як він називався і як виглядає: великий, з ріжками, короною тощо?

в) Чи відомі розповіді про літаючих змії? Як вони виглядають? До кого прилітають: до вдів, чаклунів і т.д.? Що вони роблять: приносять гроші, повідомляють про скарби тощо?

г) Чи вважається, що змії можуть стрибати, повзати дуже швидко, можуть гнати коня, що скаче?

д) Як і де змії народжують (на дереві, щоб дитинчата їх не вжалили)? Чому змієнята можуть вбити (зажалити) матір?

е) Чи вважається, що змії бояться/люблять дзвін? Чому? Запишіть легенду про зміїв, що з'явилися/зникли після закриття церкви.

ж) Як можна вивести змій (затиснути в розщелину ціпок; вбити і нести навколо села)? Чи відома легенда про те, як якийсь святий зловив змій і вони зникли?

з) Чи можна вбивати змію? Чому (40 гріхів буде/зніметься)?

і) Що зробити, щоб змія не чіпала (примовляти: "*Гарячий камінь їй у зуби...*")? Чи відомі легенди про вигнання змій святим чи ким-небудь?

3. Жаба.

а) Що буде, якщо вб'єш жабу: бородавки на руці будуть, 40 гріхів буде/зніметься, мати помре, дощ піде і т.д.?

б) Чи помічають, коли і де вперше навесні побачиш жабу: на сухому/мокрому місці, воді, на соломі? Що це означає (до дощової/посушливої погоди)? Чи помічають за кольором жаби (червона до добра, чорна до поганого)?

в) Чи використовували засушену жабу як оберіг або для ворожіння?

4. Череп тварини. Чи був відомий звичай виставляти, вішати, садити на кілок і т.д. череп тварини: коня, вовка і т.д.? В яких випадках це робилося: при влаштуванні купальського багаття, на городі, на пасіці і т.д.? Для чого?

5. Смерть тварин.

а) Як говорять про смерть худоби (пасти, захолюнути, здохнути і т.д.)? Як кажуть про тварин (домашніх, диких, птахів, риб, гадів, комах)? Як ховали свійських тварин?

б) Про яких тварин, птахів, комах не можна говорити, що вони здохли, захолюли і т.д., а говорять як про людину «померли»: бджола, ластівки і т.д.?

6. Що означає бачити у сні:

а) вовка;

б) вужа, змію;

в) рибу (рибу взагалі, певні види риб, напр., окуня, в'юна, щуку, ловити чи зловити рибу; їсти рибу);

г) бджіл (бджолу, укус бджоли, рій бджіл, спіймати рій, рій сяде на тебе, скидається рій, рій перелетів з одного вулика до іншого і т.д.);

д) корову, бика (білої, червоної, чорної масті); коня, коня (білої, червоної, чорної масті)

е) кішку, собаку

7. Обереги. Які частини тіла якихось тварин (зуби, кігті ведмедя, рисі, зуби щуки, голова півня, засушений кажан) використовувалися як обереги? Як (встромляли в поріг; носили з собою на шиї, в кишені) та у яких випадках (завжди, на суд)?

8. Ласка. Які повір'я пов'язані з ласкою (заплітає коням коси в гриві, лоскоче тощо)? Як можна позбутися ласки (лаятися в хліві, завести козла)? Як вона виглядає?

9. Росомаха. Хто це? Чим вона небезпечна? Як вона виглядає? Чи називають росомахою людину? Кого і в яких випадках (розпатлана жінка)?

10. Мисливці і рибалки.

а) Чи були у мисливців і рибалок особливі звичаї та обряди, що допомагали їм на полюванні, риболовлі (вирушаючи з дому, пролазити між ніг дружини, посваритися з жінкою, йти мовчки, не оглядаючись; не вбивати/ловити зайвого; не стріляти двічі на одну мету, відпускати першу виловлену рибу, посікти її, поплювати на черв'яка; не говорити на воді; не голитися; з'їсти першу виловлену рибину живцем)? Як називалися обряди та заборони (відпустка, стаття, закон)? Запишіть змови, обрядові дії, розповіді про них. Чи приносили мисливці, рибалки жертви дідькові, водяникові (горілку, хліб, перший улов)? Як саме?

б) Які обряди існують при артільному лові риби (приказують: *"Ловись рибка велика і маленька"*; влаштовують спільну юшку з улову, за столом примовляють: *"Нам на столі, рибалкам на тоні"*)?

в) Коли не можна йти на полювання, риболовлю (п'ятницю, понеділок)? Чому?

12. Мисливський, риболовецький інвентар

а) Чи відомі випадки зурочення мисливських собак, зброї, рибальського інвентарю? Як (переступити через вудку)?

б) Чи існують обряди, пов'язані плетінням, ремонтом, з підготовкою невода до лову (обкурювати вересом, виносити разом з неводом сміття з хати тощо)?

в) Чи можна чіпати чужим вудку, рушницю? Що робити, якщо торкнулися?

13. Кішка.

а) Як вибирають кішку, чи потрібно брати кішку певного кольору? Як беруть кішку в будинок (платять господарям, у яких беруть, дають господарям голку, примовляють «Як голочка буде шити, так кішечка житиме»; просять домовика)? Чи може кіт бути непідходящим для двору, що це означає?

б) Чи можна вбивати/віддавати кошенят, поки худоба на пасовищі, чому?

в) Як помічали по коту: в яку сторону вмивається (гості прийдуть, звідки, які); сидить на столі; дивиться у вікно/лежить уздовж підлоги головою до порога (до небіжчика); лізе на піч (до холоду); катається по підлозі (до хорошої погоди); перебігає дорогу (якого кольору)? Чи вважається, що тришерсна кішка (біло-чорно-руда) приносить удачу? Чи вважається, що тришерсними бувають лише кішки (не коти)?

г) Чи використовували котів у медицині (кастрували для лікування пахвинної грижі тощо)?

д) Чи був звичай класти kota в колиску, перш ніж туди покладуть дитину, як це робилося?

е) Як шукають зниклого kota (звуть у пічну трубу)?

ж) Чи вважається, що кішка пов'язана з домовиком, що він може з'являтися у вигляді кішки?

14. Собака. Як вибирають собаку (по масті)? Як беруть собаку в будинок (платять господарям, у яких беруть; просять домовика)? Що помічають по собачому завиванню (до смерті, до пожежі)? Чи розрізняють, як і де собака виє (головою вниз/вгору, на ганку тощо)?

Що робити, щоб не вкусив собака (примовляти: «Дорога свята, собака свята», «Камінь тобі в зуби»)?

15. Миша, щур. Чи помічали, до чого в будинку з'являється багато мишей, щурів (до смерті)?

16. Ящірка. Які прикмети пов'язані з ящірками. Чи використовували засушену ящірку як оберіг? Чи можна вбивати ящірку (40 гріхів буде/зніметься; у рот заповзе)? Чи казали, що ящірка повертається за хвостом, що відпав?

17. Лісовий звір у селі. Чи помічали, до чого в селі з'являється заєць, білка (до пожежі, покійника, війни)?

18. Чи вважають у селі, що курка може заспівати півнем? Чого в такому разі слід чекати (чогось поганого, доброго)? Чого так гадають?

19. Чи вважають у селі, що якщо сорока кричить на хаті чи під хатою, то будуть гості? Чого так гадають?

20. Чи вважають у селі, що ворон кричить на нещастя, а ворона – на дощ? Чого так гадають?

21. Чи можна брати яйця із гнізда, коли зайде сонце? Якщо ні, то поясніть, чого не можна (кури будуть пити яйця чи через іншу причину)?

22. Чи вважають у селі, що якщо горобець б'ється в шибку, то буде погана звістка? Чого так гадають?

23. Чи вважають у селі, що там, де водяться голуби, хата не горить? Чого так гадають?

24. Чи вважають у вас, що якщо сова сміється, то котрась із дівчат у селі вийде заміж? Чого так гадають?

25. Чи вірять у вашому селі в те, що якщо ластівки залишають якусь місцевість, це погана ознака, там буде велике нещастя для всіх людей? Чого так гадають?

26. Чи вірять у вашому селі в те, що звиті ластівками гнізда віщують щастя сімейству, яке живе в тій оселі і через це гнізда не можна руйнувати, бо це обернеться великим нещастям для господарів? Чого так гадають?

27. Чи поширені у вашому селі повір'я, прикмети, вірування, пов'язані з лелеками? Які саме?

28. Чи поширені у вашому селі повір'я, прикмети, вірування, пов'язані із зозулею, її куванням? Які саме?

XVIII. ВІРУВАННЯ ПРИКМЕТИ ТА ЗВИЧАЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З БУДІВНИЦТВОМ.

1. Як вибирали місце для закладки будинку?

а) Залишали на цьому місці хліб на ніч і перевіряли його збереженість, виходили на передбачуване місце босоніж, спали на цьому місці і ворожили по сну і т.д.? На якому місці не можна було будувати будинок і чому (на згарищі, на місці, де раніше був цвинтар, лазня, дорога)

б) Як не можна розташовувати будинок (бічною стороною до дороги, річки)?

2. Чи вважалося небезпечним підходити до закладеного будинку?

Кому це було небезпечно (напр., жінкам) і чому (напр., народяться близнюки)?

3. Будівельники

а) Чи могли навести прокляття на дім чи людину і яким чином?

б) Як розраховувались з будівельниками, як передавали гроші (не голою рукою)? Як приймали будинок (зображували невдоволення)?

в) Запишіть небилиці про зіпсовані (не тільки будівельниками), прокляті будинки.

4. Як називалося свято, присвячене закладці

а) фундаменту, першого вінця (окладне)?

б) стельової балки, матиці?

в) ковзана чи князевої колоди (князеве)?

г) прорубування вікон або зведення стін до рівня вікон (підвіконне)?

д) закладки та першого пропалювання печі (окладне, димове)?

Які відбувалися в цей час дії будівельниками (стукали сокирою по ковзанах, сідали на матицю тощо) і господарем (ставив частування будівельникам – як)? Де святкували (в будинку, що будується)?

5. Новосілля

а) Як називається переїзд у новий будинок (переходини, новосілля тощо)? В який час переходили (вночі)? Що при цьому казали? Хто першим мав увійти до будинку (чоловік, сторонній)?

б) Яку тварину впускали до будинку, перш ніж до нього увійти: kota, півня тощо? Чому (кіт – багатство, півень – веселощі)? Коли впускали тварину в будинок, дивилися, яке вона вибирало собі місце? Чи не дряпали кішки кігтями поріг? Навіщо? Чи не давали коню подивитися на кішку перед переїздом?

в) Який предмет вносили в будинок першим: ікону, стіл, віник, чайник і т.п.?

г) Які предмети вносили для того, щоб будинок був благополучним: повне відро, хомут, помело, мітлу, тріски тощо? Чи не встромляли в поріг нового будинку голки перед заходом?

д) Чи був звичай спати першу ніч (кілька ночей) до переїзду в нову хату ще не вимитому після будівництва будинку? Білити грубку?

е) Чи звали гостей на новосілля. Що вони дарували (поліно)? Що при цьому говорилося (*Жити-богатіти*)?

ж) Коли вперше білили нову грубку? Хто це робив?

6. Що клали під кути будинку, що будується (монети, жито, мурашник і т. д.)? Навіщо?

7. Будівельний матеріал

а) Які дерева не можна використовувати для будівництва (завиті, що мають 2 серцевини, повалені ураганом, зламані блискавкою, що мають тріщину)? Чому?

б) Як рубають ліс на будівництво (у який бік має впасти, чи платять викуп)?

в) Які камені не можна використовувати як фундамент (лежачий камінь, жорнів, камінь від церкви)? Чому (лякатиме)?

г) Коли рубають ліс на дрова (повний місяць)?

8. Як запрошували домового в новий будинок ("*Господар-батюшка, ходімо з нами разом, хліб та сіль їсти*")?

Чи не перевозили його зі старого будинку в горщику з вугіллям, у лапті, разом зі сміттям, у спеціально зроблених маленьких санчатах? Як просилися у будинкового, що живе в будинку (просять "*звільнити пожити*").

9. Які існують обряди та вірування, пов'язані з будівництвом господарських приміщень:

а) лазні (у новій лазні мили першим kota, ляльку, чоловіка (навіщо?); заборонено тримати дзеркало, ікони)? Чи говорять, що при вході в нову лазню потрібно стукнутися (лівим) коліном про (лівий) одвірок? Чи можна хрестити у лазні дітей (ні, бо "нечисте" місце)? Чи можна гадати у лазні (ні, тому що "чисте" місце)?

б) хліва (приносили мурах, щоб плодилася худоба; покласти хліб-сіль під кути; повинно бути непарне число вінців; при ремонті не можна додавати вінці знизу)?

в) комори та ін.?

10. Влаштування будинку.

а) Яка кількість вінців має бути в будинку (непарне)?

б) В який бік мають бути повернені вікна (на південь, до дороги, до озера)? На якій висоті вони повинні розташовуватись (на рівні північної шістки)? Чому (відпотівати не будуть)? На яких колодах робили вікна (на непарному)?

в) В який бік повинні відкриватися двері до будинку? Чому (всередину, щоб жилося багато)?

г) Скільки має бути в будинку порогів (3; непарне число)?

д) Скільки має бути сходів у будинку на сходах (парне або непарне число)?

е) Хто забиває перший цвях у будинку (господар)?

ж) Чи можна підрубувати будинок/двір/лазню (тобто міняти нижні вінки, що згнили)?

з) Чи приносять у будинок (на горище) мурах? Навіщо (щоб було сухо)?

11. Прикрашення будинків.

Які деталі будинків прикрашають (вікна, кути будинку, дверні косяки, фронти, внутрішню частину даху, що нависає над будинком, коник даху)? Як? Чому? Хто (спеціальні майстри чи будівельники)? Що означають квіти, тварини, сонечки та ін. зображення на фронтонах, внутрішніх сторонах схилів дахів, дверних отворах, кутах та інших частинах будинків?

12. Інтер'єр будинку.

а) Як у будинку стелять підлогу (вздовж чи впоперек матиці)? Чому?

б) Як ставлять стіл, лавки?

в) Як розташований великий кут (з іконами) щодо сторін світла та щодо дверей та печі (праворуч або ліворуч від входу)?

г) Як слід ставити ліжко щодо підлоги (вздовж чи впоперек, залежно від статі людини), ікон? Як кладуть покійника щодо статі, ікон?

д) Чи можна стояти/сидіти на порозі, спотикатися про поріг? Чому? Чи вважається, що дівка, яка часто стоїть/сидить на порозі, буде гулящою?

е) Чи прийнято тримати пічну трубу, заслінку, коли піч не топиться, відкритою чи закритою? Чому? У яких випадках відкривають пічну трубу, заслінку?

ж) Які предмети-обереги тримають у будинку і де саме (верес, березові, вербні гілки, косу, ніж, щучі зуби, записані молитви, заливають ртуть діру в одвірку дверей тощо)?

з) Які предмети заборонено вносити в будинок (воду з лазні, встромляти в стіну сокиру)?

і) Як називається іній/приморозки, що з'являються всередині будинку по стінах (зайчик прийшов)?

13. Прибирання будинку.

а) Як часто і в які дні, в який час доби підмітають, миють підлогу (у суботу, до заходу сонця, не у свята, не в батьківські дні)? Коли не можна прибирати в будинку (коли хтось поїхав – як довго?; коли приїжджаєш здалеку; у свята; увечері)?

б) Хто і як миє, підмітає підлогу зазвичай: звідки починають (з великого кута, з місця в будинку за грубкою), якими рухами (вперед-назад), вздовж або впоперек? Коли миють, підмітають підлогу інакше (в одному напрямку від себе, по одній половинці, до дверей після виносу покійника)?

в) Які відомі прикмети та приказки з приводу миття будинку: залишаються калюжі – чоловік буде п'яниця; нечисто миєш поріг – женихи будуть нечисті; нечисто миєш поріг – залишаєш свекровчині зуби; миєш підлогу з передихом – чоловік битиме тебе, відпочине і продовжить; під лавкою/за піччю мити – що одружена/зі свекрухою жити; будеш підмитати підлогу пізно – наснитися погане; де пороги білі, там і дівки добрі; погано миєш – наречені будуть негарні; підлогу погано миєш – до невістки, невістка прийде, намиє?

г) Скільки разів на рік і коли миють стелю, стіни (1 раз перед Великоднем – коли саме?)? Чи вважалося, що якщо під час миття стелі увійде чорнява людина, то весь рік стеля буде чорною?

14. Назва. Як і чому називалися такі частини будинку:

а) перший вінець колод (*основа, основне*)?

б) кут будинку, де висять ікони (*великий, червоний, передній, серединний, добовий*)? Інші кути? Чи відома приказка «*Шукай п'ятий кут*»?

в) стельова балка (*матиця, грядка, воронець*)?

г) горище (*вежа, стеля*)?

д) горищне вікно (*слухове*)?

е) фронтон (*чоло*)?

ж) дошки з передньої частини будинку, прибиті до схилів даху (*причеліни*)?

з) прикраса, що звисає з гребеня даху на фасаді будинку (*рушник*)?

і) колоди або дошки, що закривають щілину між двома схилами даху (*коник*)?

й) верхня колода, що зв'язує крокви (під покрівлею), на яку припадає гребінь даху (*князівське*)?

к) пічна труба (*пічний стовп*)?

л) стовп біля печі (*пічний стовп, ковпак*)?

м) місце (рама, полиця), де висять ікони (*божниця, боженька, покуть*)?

15. Які обряди та вірування пов'язані з цими та ін. частинами будинку? Які предмети і для чого тримають у цих частинах (гілки рослин, гострі предмети (які?) на горищі, за дверним одвірком, у порозі; ніж за матицею; молитви, подвійний колос на божниці тощо)?

ХІХ. ВІРУВАННЯ ПРИКМЕТИ ТА ЗВИЧАЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З ЯВИЩАМИ ПРИРОДИ

1. Посуха. Чому буває посуха? Які дії здійснювалися насамперед під час посухи (або в інший час) з метою викликати дощ чи попередити посуху:

а) обхід села, полів хресною ходою (як і де: у святковому одязі, голими; навколо церкви, до святих хрестів, джерел, дерев?);

б) ткацтво повсякденного полотна;

в) магія біля колодязя, річки, джерела (служити молебень, стоячи у річці);

г) поливання водою один одного, вагітної жінки, пастуха, попа тощо, поливання полів, посівів, дерева, дороги, будинку, могили;

д) руйнування мурашника;

е) орання висохлого русла річки, орання дороги;

ж) вбивство вужа, жаби, рака, руйнування печі тощо?

з) крутити граблями/класти граблі зубами догори/наступати на граблі/мочити граблі;

и) ставити під час посухи хрести на перехрестях, вішати на хрести рушники?

к) згадати та перерахувати/полити водою 40 плішивих; 40 людей із одним ім'ям.

2. Чи відбувалися під час посухи або в інший час (коли?) якісь дії біля криниці: кидали в колодязь мак, часник, хліб і т.п., горщики, горщик з борщем, черепки, цеглини; били воду палицями; голосили за утоплеником і т.п.?

3. Чи відомий був звичай під час посухи орати (боронувати) висохле русло річки, дорогу, рити ямки на дорозі; орати село, грабувати колодязь?

4. Чи відомо під час посухи звернення до утоплеників (самогубців), поливання водою могили утопленика, виривання хреста з могили, руйнування могили, кидання трупа у воду?

5. Чи відомий був звичай під час посухи:

а) руйнувати мурашник

б) вбивати вужа, жабу, раку, капустянку і т.д., ховати їх і оплакувати (запишіть подробиці та тексти)?

6. Що заборонялося робити для уникнення посухи: крутити граблями/класти граблі зубами догори/наступати на граблі/мочити граблі; копати, рити землю; ставити паркани, споруди до Благовіщення тощо; пекти хліб на Великдень, Благовіщення тощо; вивішувати білизну на вулицю до Благовіщення тощо?

7. Що роблять, коли починалася гроза, град, щоб зупинити, відігнати хмару: викидають на двір сковороду (порожню чи з чимось?), хлібну лопату, кочергу, пічне помело або інше начиння (що роблять з градинами, які потрапили у сковороду: розкушують, п'ють, коли розтануть – навіщо?); чи кладуть на підвіконня скоринки хліба та/або цибулини, яйця, камінчики; чи роблять хрест із лучинок і встромляють у землю з боку, звідки дме вітер; закривають у будинку блискучі предмети (які); запалюють свічки, вербу; хрестять хмару; оббігають навколо будинку; моляться (Богу, Богородиці, св. Миколі); вимовляють заговори? Запишіть тексти (*«Дай, Господи, тиху росоньку...»*; *«Збережи мій дім... від великої божої милості...»*; *«Пронеси, Господи, порожнім місцем...»*; *«Пресвята матінко Богородиця, спаси і збережи мене і мій дім...»*; *«Миколо-чудотворцю, допоможи цю хмару пройти...»*). Чи помічали, до чого йде град (навесні – до холоду, восени – до тепла)?

8. Чи відомий був звичай під час посухи або в інший час (коли?) прикрашати дівчину гіллям, зеленню (якого дерева?), водити по селу, поливати водою? Як називалися звичаї та дівчина (кущ)? Навіщо це було?

9. Які пісеньки виконували діти, щоб

а) викликати дощ (“Дощ, лий, дощ, лий...”, “Дощ, дощ, поливай, буде хліба коровай”)?

б) зупинити дощ (“Дощик, дощик, перестань ...”)?

в) викликати сонце (“Сонечко, відеречко...”)?

Запишіть текст повністю.

10. Що робили під час першого весняного грому (почувши перший весняний грім):

а) терлися спиною об дуб, дубовий стовп, об стіну будинку чи сараю, об грубку, об паркан, обіймали дуб, гризли дубове поліно;

б) били палицею по спині, хапалися за спину; затикали за спину (за пояс) гілочки

в) пролазили через дерево, корінь дерева, через паркан;

г) падали на землю і каталися по землі (траві, житньому полю), пригиналися до землі, терлися спиною об землю, перекидалися (по кімнаті назад, щоб гроші водилися);

д) встромляли в землю гілочку осики, дуба, верби тощо;

е) перекидали через себе камінь, били каменем по голові (себе, інших) – що говорили при цьому (“Моя залізна голова не боїться грому”)?

ж) піднімали чи рухали щось важке: віз, колеса, піч тощо;

з) вмивалися водою (біля річки, з колодязя, дощовою) і втиралися чимось червоним, обливалися водою, мочили волосся, набирали воду в хлібну квашню, кухоль;

и) ставили у передній кут будинку гілки рослин – яких (верба, береза, верес)?

к) хрестилися чи хрестили хмару;

л) вимовляли заклинання (які? – перерахувати всіх рідних) тощо?

Прикмети з першим громом: Чи відомі прикмети, що

м) Грім застав худобу в полі або заgrimів, коли першого листя ще немає, – на хороший рік, у дворі або коли лист вже з'явився – на поганий?

н) Під час першого грому треба виходити з дому та брати із собою гроші. Навіщо?

п) Грім гримить, а лід ще не зійшов (*грім по льоду*) – рік важким буде?

р) Чи говорили, що *три грози минуло – можна купатися?*

11. Що робили, щоб не боятися грому (щоб діти не боялися грому): підпалювали волосся на голові; малювали хрест димом від свічки; гризли хліб, що пристав до ножа, їли запліснявілий або з'їдений мишами хліб, розламували два спеклі буханці над головою дитини, давали їй цілувати хлібну лопату; їли квітки жита, бруньки верби, яйця тощо?

12. Пожежа.

а) Як гасили пожежу, що виникла від блискавки: сироваткою, кислим молоком, молоком від чорної корови, кидали великодні яйця тощо?

б) Як і чим раніше гасили пожежу: обходили будинок з іконою (якою? як її тримали (зображенням до себе чи від себе? в який бік? скільки разів?), з горщиком вугілля, голим, у різному взутті, з помелом; об'їжджали верхи на помелі, читали молитву (яку?); кидали яйце; і т.д.? Що треба робити, щоб не спалахнув сусідній будинок (обходити голим, з іконою; розвести вогонь у печі - вогонь на вогонь не йде; дзвонити в церковний дзвін)?

в) Пожежа від підпалу. Як гасили, як визначали палія (його можна бачити у вогні; дим від пожежі йде у бік палія)?

13. Дерево, що постраждало від блискавки, бурі.

а) Як називали дерево, в яке вдарила блискавка (*громове, громне, громобійця, богобій, побите дерево, забите, вугілля, брухт* тощо)? Чи можна було брати його дрова на будівництво? Якщо ні, то чому: будинок згорить від блискавки, люди помиратимуть, будинок буде холодний, будуть нещастя, сварки, шкодитиме нечиста сила тощо?

б) Як називали дерево, повалене бурею (*бурелом, виворіт, бурове дерево* тощо)? Чи можна було його брати на дрова, на будівництво? Якщо ні, то чому?

14. Чи вважалася людина вбита блискавкою праведником чи грішником? Як можна врятувати людину, в яку вдарила блискавка

(присипати землею, залишивши на поверхні голову; відпоювати молоком)?

15. Чи відомий звичай під час граду розкушувати перші градини (скільки?) або ковтати, кидати їх через голову, кидати їх у вогонь, у піч? Хто це робив і навіщо (щоб бути гарними)?

16. Чому відбуваються грім і блискавка? Як називаються різні види блискавки? Чи вважається, що перед кінцем світу будуть блискавки без грому?

17. Де і як можна/не можна ховатися від грози (ховаються під вересовим кущем/лягти на землю і тримати над головою/за вухом вересову/вербову гілочку; у темних місцях; не ховаються під осиною, під будь-яким високим деревом, у стогу, під ялиною)? Чи можна бути біля води/на воді, у лазні під час грози, ховатися в сіні, чухати волосся в грозу, жінці виходити на вулицю простоволосою, сидіти на хустці? Чи закривають ікони, блискучі предмети? Чого не можна чіпати під час грози? Як захищалися від грози (зачиняли вікна, двері, труби, блискучі предмети, вішали на вікна гілки берези)?

18. Як називається веселка? Що в неї на кінцях? Які прикмети пов'язані з веселкою? Які заговори адресовані веселці (просили її дощу, сонця, викликали її?) Запишіть тексти.

19. Перший сніг. Чи відомі обряди та прикмети, пов'язані з першим снігом (заносити на лопаті (хлібний?) у хлів/в будинок із заговором, щоб улітку не було мух/комарів, у будинок від тарганів; мазали першим снігом коросту)? Чи вважається, що від першого снігу до теперішнього 2 тижні? Що якщо сніг на камінні тане, значить до справжнього снігу ще розтане?

20. Танення снігу. Чи вмивалися водою з талого снігу, водою з першої калюжі? Коли й навіщо?

XX. ВІРУВАННЯ І ЗАБОБОНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ЛЮДИНОЮ, ЇЇ ДІЯЛЬНІСТЮ ТА ЗАНЯТТЯМИ

1. Чи можна свистіти у хаті? Чого не можна (не буде грошей, накличеш нечисту силу)?

2. Якщо свербить долоня, що це означає (будуть несподівані гроші чи щось інше)? Чи не залежить це від того, долоня якої руки свербить – лівої чи правої?

3. Чи можна давати щось через поріг? Чому ні (сам проситимеш, посваришся з цією людиною)? Чи можна вітатися через поріг? Чи не вважається, що такий спосіб вітання призведе до сварки?

4. Якщо спіткнешся, вирушаючи на якусь справу, чи означає це, що в ній не поталанить? Чому так вважають? Чи залежить це від того, на яку ногу спіткнешся?

5. Чи треба, коли кажеш, бажаєш комусь щось добре і хочеш, щоб так і було, тричі стукнути пальцями по чомусь дерев'яному?

6. Як у дитини випаде зуб, то чи має вона закинути його на горище? Чого так треба зробити? Які слова при цьому слід казати?

7. Що слід робити зі своїм обстриженим, вичесаним, випалим волоссям (спалювати, кидати в річку)? Чого так треба робити? Якщо потоптати по такому волоссю, то чи не буде від того боліти голова?

8. Чи можна повертатися, вирушаючи в дорогу, коли щось забув удома? Чому небажано цього робити? Якщо все ж таки довелося повернутися, чи слід подивитися при цьому в дзеркало? Навіщо це потрібно зробити?

9. Чи можна обмітати людину, вимітати сміття із-під її ніг? Чого не можна цього робити?

10. Які роботи не можна виконувати після заходу сонця (замітати хату й виносити сміття, прати, виливати помиї, вішати випрану білизну тощо)? Чим пояснюється така заборона? Що буде, якщо не дотримуватися таких правил?

11. У яких надзвичайних ситуаціях не можна було виконувати якихось робіт (замітати – у день від'їзду когось із родини, відразу після сватання, коли в хаті покійник; прати, білити в хаті – певний час після поховання тощо)?

12. Як вибирали місце для закладання хати (залишати на цьому місці хліб на ніч і перевіряли його збереження тощо)? На якому місці не можна будувати хату і чому? Як називається процес будови хати, гуртового будівництва й завершення роботи?

13. Що чинили, щоб випадковий свідок не зурочив роботу (показували дві дулі, плювали через плече, вимовляли магичні словесні формули на зразок: „Сіль тобі в очі” тощо)? Як називається поняття „зурочення” та його результат?

14. Яких заборон дотримувалися жінки протягом місячних (не можна було виконувати певні види господарських і хатніх робіт – сіяти і саджати, збирати плоди, поливати город; в'язати, прясти, топити піч, пекти хліб, брати воду з колодязя; брати участь в обрядах – відвідувати породіллю, бути кумою на хрестинах, бути дружкою нареченої на весіллі, ходити на похорон або бути присутнім при вкладанні небіжчика в труну; ходити до церкви, на цвинтар; переступати через істоту; залазити на дерево, доторкатися до плодового дерева? Чим мотивовані такі заборони?

15. Чи вважають у селі, що якщо свербить брова, то будеш плакати? Чим мотивована така думка?

16. Чи існують у вашому селі застереження, забобони щодо одягання чогось навиворіт і які його наслідки для людини (відвернуться люди, битий будеш та ін.)? Чого так уважають?

17. Чи можна переступати малих дітей? Чого ні (не виростуть чи що ще)?

18. Чи є у вашому селі заборона позичати ввечері гроші? Чого не можна цього робити?

19. Чи вважають, що, йдучи на полювання чи риболовлю, треба виходити так, щоб ніхто не помітив? Чого так гадають?

20. Які ще обов'язкові рекомендації, заборони, забобони, повір'я, пов'язані з людиною та її діяльністю, поширені у вашому селі? Чим вони мотивовані?

XXI. ВІРУВАННЯ І ЗАБОБОНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПРЕДМЕТАМИ ПОБУТУ

1. Чи вважають у селі, що ключі на стіл не годиться класти? Чому так не можна робити (станеш забудькуватим чи через іншу причину)?

2. Чи вважають у селі, що якщо їстимеш у головному уборі, то теща глуха буде? Чого так думають?

3. Чи можна переступати через віник? Якщо ні, то чого не можна цього робити? Чи можна викидати старий віник?

4. Чи вважають у селі, що якщо тарабанити ложками, то в хаті буде сварка? Чого так гадають?

5. Чи можна залишати ножа на столі на ніч? Якщо ні, то чого не можна цього робити (вся сім'я пересвариться чи через якусь іншу причину)?

6. Чи вважають у селі, що якщо облизувати товкача, ложку, то можна стати через це лисим? Чого так гадають?

7. Чи можна зашивати на собі голкою одяг, не знімаючи його? Чи обов'язково для цього треба взяти нитку в зуби, бо інакше розум пропаде чи трапиться щось погане? Чого так уважають?

8. Чи вважають у селі, що дітей не можна бити ганчіркою? Чого так гадають (як виростуть, житимуть у злиднях, з іншої причини)?

9. Чи вважають сільські мисливці, що якщо зарядити рушницю на свято, то вона зіпсується? Чого так гадають?

10. Чи вірять у селі, що якщо випити що-небудь із кимсь з одного й того ж посуду, то знатимеш думки цієї людини? Чого так гадають?

11. Чи вважають у селі, що якщо людина поїла зі сковороди що-небудь, то вона буде у той день дуже сердитою? Чого так гадають?

12. Які повір'я, пов'язані з різними знаряддями праці, є у місцевій культурній традиції? Чи можна позичати лопату, серпа, косу, ножа, віника й ін.? Чи поширюється заборона позичати знаряддя на якусь пору доби (після заходу сонця)? Чи, може, позичаючи, потрібно виконати якісь дії-обереги? Опишіть детально.

13. Чи відомі в місцевій культурній традиції забобони, пов'язані з незакінченою роботою і залишеними знаряддями праці? Чого не можна було у певні дні тижня чи свята залишати на очах веретено, прядиво, інші речі?

14. Чому не можна переходити комусь дорогу з порожніми відрами? Чим це погано для того, кому перейдуть дорогу? Чого так уважають?

15. Чого не можна залишати недоїденого хліба? До яких наслідків це може призвести?

16. Що буде в тому разі, коли на підлогу впаде ложка, виделка, ніж (прийдуть гості; чи залежить це від того, що впаде, наприклад, якщо ніж, то слід чекати чоловіка, а якщо ложка, виделка – жінку)?

17. Які ще обов'язкові рекомендації, заборони, забобони, повір'я, пов'язані з предметами побуту, традиційними промислами тощо, поширені у вашому селі (не можна класти хліб „навпаки” — підошвою догори; не можна рубати що-небудь до порога; не можна через поріг виливати помий; не можна перекидати сіль)? Чим вони мотивовані?

РОЗДІЛ 5. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Термінологічні словники та енциклопедії

1. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ, 1985.
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : «Довіра», 2006. 703 с.
3. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, В. В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський, 2015. 912 с.
4. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Р. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. Київ, 2001.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава : Довкілля. 2008. 712 с.
6. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 2000. 752 с.

Діалектологія

1. Аркушин Г. Л. Західнополіська діалектологія : навчальний посібник з регіональної діалектології. Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2012. 256 с.
2. Аркушин Г. Л. Народна лексика Західного Полісся: монографія. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2014. 236 с.
3. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ, 1980. 246 с.
4. Бідношия Ю. До питання української діалектної текстології. *Українська мова*. 2005. № 5. С. 107–114.
5. Глібчук Н., Костів О. Українська діалектологія. Львів : ЛА «ПРАМІДА», 2023. 552 с.
6. Гороф'янюк І. Зі спостережень над фольклорними текстами як джерелом вивчення діалектного мовлення подолян. *Волинь* 142

філологічна: текст і контекст. 2013. Вип. 15. С. 66–74. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vftk_2013_15_10.

7. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнословобожанських говірок: монографія. Луганськ : Альма-матер, 2005. 364 с.

8. Гримашевич Г. Сучасна діалектологічна термінологія. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/15100/1/%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%875.pdf> – назва з екрану

9. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ : Наукова думка, 1990. 272 с.

10. Гриценко П. Ю. Дослідження лексики українських говорів. *Мовознавство*. 1984. № 5. С. 22–30.

11. Гриценко П. Ю. Інформаційний простір діалектного тексту. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*: зб. наук. праць. Київ, 2015. С. 100–118.

12. Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики. Київ : Наук. думка, 1984.

13. Гриценко П. Ю. Українська діалектна лексика: реальність і опис (деякі аспекти). *Діалектна лексика: лексикологічний, лексикографічний та лінгвогеографічний аспекти*. Матеріали доповідей Міжнародної наукової конференції. Глухів : РВВ ГДПУ, 2005. С. 5–23.

14. Громик Ю., Яворський А. Поліські діалекти в сучасній художній літературі : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 304 с.

15. Гуйванюк Н., Руснак Н. Діалектний текст як лінгвокогнітивна одиниця. *Українська мова*. 2003. № 2. С. 102–110.

16. Денисенко Л. П. Фонетичні і словотвірні варіанти слова в говірках нижньої Наддніпрянщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.02. Запоріжжя, 1994. 28 с.

17. Дзензелівський Й. О. Проблеми лінгвогеографічного дослідження лексики української мови. *Studia z polskiej i slowiańskiej*. Warszawa, 1988. Т. 25. S. 128–138.

18. Дзендзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного Атласу української мови. Київ : Наукова думка, 1987. 300 с.
19. Дяченко Н. М. Вторинна номінація крізь призму діалектологічних студій. *Вісник ЖДУ ім. І. Франка*. 2006. Вип. 28. С. 240–242. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2029/1/5.pdf>
20. Іваненко К. Проблема теорії номінації у лінгвістиці. *Studia methodologica* : наук. альманах / за ред. І. Папуша. Тернопіль : Вид. центр ТПУ, 2014. Вип 36. С. 121–127. URL: <http://surl.li/gskql>
21. Коваленко Б. Фольклорні записи як джерело діалектологічних досліджень. *Волинь – Житомищина*. 2013. №24. С. 32–40. URL : <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/3414/Kovalenko-B.-Folklorni-zapysy-yak-dzherelo-dialektolohichnykh-doslidzhen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
22. Коваленко Н. Фразеологія в українському діалектному мовленні: монографія. Кам'янець-Подільський, 2021. 404 с.
23. Кобирилка Г., Рябець Л. Українська діалектологія: витоки та перспективи. *Українська мова*. 2018. № 4. С. 92–99.
24. Колесников А. О. Морфологія українських південнобесарабських говірок: генеза і динаміка: монографія. Ізмаїл : СМССЛ, 2015. 676 с.
25. Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору. Нью-Йорк; Львів, 2002. 268 с.
26. Лизанець П. Діалектологія як наука сучасного модерного мовознавства. *Діалектологічні студії. 3. Збірник пам'яті Ярослави Закревської*. Львів, 2003. С. 247–256.
27. Мартинова Г. Діалектний словник як репрезентант явищ матеріальної та духовної культури народу. *Gwary Dziś*. 2018. Vol. 10. С. 127–133.
28. Мойсієнко В. Історична діалектологія української мови. Київ : Академія, 2016. 284 с.
29. Павел В. К. Лексическая номінація (На матеріалі молдавських народних говорів). Кишинев : Штиинца, 1983. 231 с.

30. Пономаренко Н. М. Номінативний аспект аналізу мовних одиниць. *Гуманітарний вісник НУК* : зб. наук. праць. Миколаїв : Ілліон, 2021. Вип. 13. С.30–33. URL: <http://surl.li/gsrno>
31. Приблуда Л. М. Первинна та вторинна номінація: лінгвістичний статус. *Академічні студії. Сер. Гуманітарні науки*. 2022. Вип. 1. С. 68–73. URL: <http://academstudies.volyn.ua/index.php/humanities/article/view/251/239>
32. Сердега Р., Сагаровський А. Українська діалектологія: навчальний посібник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 156 с.
33. Рябець Л. Український діалектний словник сьогодні: особливості побудови і проблеми укладання. *Українська мова*. 2019. № 1. С. 71–83.
34. Ханикіна Н. В. Співвідношення поняття «номінація» і «мотивація» в сучасній лінгвістиці. *Вісник КНЛУ. Серія: «Філологія»* : зб. наук. праць / гол. ред. М.П. Баган. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2015. Т. 18. № 2. С. 195–202. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/Current-apprehension-of-the-concepts-of-nomination-and-motivation-in-linguistics-Khanykina-N.V..pdf>
35. Хібеба Н. Бойківське весілля в текстах: обряд і слово. Львів, 2021. 712 с.
36. Хобзей Н. Наукові студії: діалектологія, етнолінгвістика, лексикографія. Львів, 2019. 832 с.
37. Шеремета Н. П. Вивчення лексики подільських говірок : [метод. рекомендації]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський держ. ун-т. інф.-видав. відділ, 2005. 46 с.
38. Шутак Л. Вторинна номінація як проблема сучасного теоретичного мовознавства. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Сер. : Філологія (мовознавство)*. 2014. Вип. 20. С. 68–74. URL: <http://surl.li/gstug>
39. Gorofyanyuk I., Zavalnyuk I. Dialectal vocabulary as a system URL : https://www.academia.edu/44743101/Dialectal_vocabulary_as_a_system

Етнолінгвістика

1. Барилова К. Г., Глуховцева К. Д. Українська етнолінгвістика: навч. посб. для студ. вищ. навч. закл. / Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 228 с.

2. Бігусяк М.В. Лексика традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 1997. 24 с.

3. Гороф'янюк І. В. Акціональний і номінативний аспекти традиційного весільного обряду Центрального Поділля. «*Studia Slawistyczne. Etnolingwistyka i komunikacja międzykulturowa*». 4. Lublin : Wydawnictwo KUL, 2017. С. 21–38. URL: https://www.academia.edu/35905477/Акціональний_і_номінативний_аспекти_традиційного_весільного_обряду_Центрального_Поділля_pdf

4. Гороф'янюк І. Архаїчні народні обряди і вірування українців Поділля як джерело реконструкції давньої культури слов'ян. *Revista de Etnologie și Culturologie*. 2020. Vol. XXVIII. С. 48–56. URL: https://www.academia.edu/77074033/Архаические_народные_обряды_и_верования_украинцев_Подолья_как_источник_реконструкции_древней_культуры_славян

5. Гороф'янюк І., Волинець В. Вода в магічних віруваннях подолян: етнолінгвістичні спостереження. *Філологічний вісник*. Умань. 2020. Вип. 15 (1). С. 31-37. DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2020.204086>

6. Гороф'янюк І. В. Поховальний обряд Центрального Поділля: етнолінгвістичні студії. *Вісник Донецького національного університету. Сер. Б: Гуманітарні науки*. 2015. № 1/2. С. 63–71.

7. Гримашевич Г. І. Діалектний текст як лінгвокультурний феномен. URL: http://eprints.zu.edu.ua/21329/1/Hrymashevych_stattya.pdf.

8. Гримашевич Г. Етнолінгвістичний аспект дослідження номінації одягу та взуття у говірках Середнього Полісся. *Етнолінгвістичні студії. 1*. Житомир : Полісся, 2007. С. 77–90.

9. Гримашевич Г. Родильний обряд Житомирщини: структура, номінація, функціонування. *Наукові записки Вінницького педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*: зб. наук. праць. Вінниця, 2012. Вип. 16. С. 283–290.

10. Гриценко П. Ю. Етнолінгвістика. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ, 2000. С.178–179.

11. Гриценко П., Руснак Н., Руснак Ю., Струк І. Етнолінгвістика: українська мова: навчальний посібник. Чернівці, 2022. 432 с.

12. Грозовська Н. А. Термінологія весільного обряду середньонадніпряньського регіону (Київська, Полтавська, Черкаська області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Запоріжжя, 1998. 17 с.

13. Даниленко Л. І. Лінгвістика ХХ – початку ХХІ ст. у пошуках цілісної теорії взаємозв'язку мови, культури і мислення. *Мовознавство*. 2009. № 5. С. 3–11.

14. Дроботенко В. Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Донецьк, 2001. 23 с.

15. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень. *Мовознавство*. 2001. № 5. С. 48–63.

16. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика. Нариси Київ : Довіра, 2007. 262 с.

17. Жвава О. А. Лексика родинних обрядів подільсько-буковинсько-наддністрянського суміжжя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2010. 24 с.

18. Конобродська В. Етнолінгвістичний аспект дослідження традиційної культури. *Волинь – Житомирщина: історико-*

філологічний збірник з регіональних проблем. Вип. 6. Житомир, 2001. С.118–133.

19. Конобродська В. Поліський поховальний і поминальний обряди: монографія. Т.1. Етнолінгвістичні студії. Житомир : Полісся, 2007. 356 с.

20. Конобродська В. Українська етнолінгвістика: на шляху до пошуку. *Етнолінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Житомир, 2007. Т.1. С. 7–19.

21. Кононенко В. І. Мова і народна культура. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 62–69.

22. Магрицька І. Весільна лексика українських східно-слобожанських говірок: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2000. 20 с.

23. Русанівський В. М. Єдиний мовно-образний простір української ментальності. *Мовознавство*. 1993. № 6. С. 3–13.

24. Руснак Н. О. Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок. Чернівці, 2009. 448 с.

25. Сердега Р. Повір'я та забобони в говірках Центральної Слобожанщини. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2007. Вип. 52. С. 129–132.

26. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі. Ред. : М. П. Кочерган ; Київ. держ. лінгв. ун-т. Київ, 2000. 236 с.

27. Тищенко Т. Східноподільський родильний обряд: лексикографічний і текстовий описи. Умань, 2014.

28. Тищенко Т. Східноподільський родильний обряд через призму слова. *Мовознавчі студії*. 2 : Фразеологізм і слово у тексті і словнику (за матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75- річчя від дня народження професора Мар'яна Демського). Дрогобич : Посвіт, 2010. С. 405–407.

29. Хомчак Л. М. Лексика родинної обрядовості надсянських говірок: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Львів, 2012. 20 с.

30. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика : навчальний посібник для студентів факультету української філології / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.

31. Юдін О. В. Етнолінгвістичне вивчення народної культури і проблема диференціювання. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Вип. 52. С. 12–24.

32. Юдін О. В. Слов'янська етнолінгвістика URL: <http://www.rastko.rs/rastko/delo/11696>.

33. Słownik stereotypów i symboli ludowych / pod red. J. Bartmińskiego. T. 1. Zeszyt 1. Lublin, 1996; T. 1. Zeszyt 2. Lublin, 1998.

ДОДАТКИ

Додаток А Зразок титульної сторінки, змісту А. 1

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО
Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Кафедра української мови

КУРСОВА РОБОТА

на тему: Польські говірки на Поділлі: досвід вивчення польських
мовознавців.

Студентки 3-го курсу групи УФ

Освітньої програми: Філологія

Українська мова і література,
польська мова

Спеціальності 035.01 Філологія

(Українська мова і література)

Галузі знань 03 Гуманітарні науки

Ступеня вищої освіти бакалавра

Ковальчук Катерини Миколаївни

Науковий керівник: доц. Гороф'янюк І.В.

Розширена шкала _____

Кількість балів ____ Оцінка ECTS ____

Голова Екзаменаційної комісії _____

(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени Екзаменаційної комісії _____

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

(підпис) (ініціали, прізвище)

Вінниця – 2023

А. 2

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ СЛОВ'ЯН:	
ІСТОРІЯ ТА ЗДОБУТКИ.....	10
1.1. Етнолінгвістика як галузь знань.....	10
1.2. Школи етнолінгвістики в славистиці.....	15
1.2.1. Українська школа етнолінгвістики.....	16
1.2.2. Польська школа етнолінгвістики.....	18
1.3. Зв'язок етнолінгвістики з діалектологією.....	20
1.4. Етнолінгвістика та діалектологія у вивченні шкільного курсу української мови.....	24
1.5. Історія вивчення народного календаря слов'янськими дослідниками.....	33
Висновки до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2. КАЛЕНДАРНА ОБРЯДОВІСТЬ ПОДОЛЯН ЯК ОБ'ЄКТ ЕТНОЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЙ.....	41
2.1. Зимова календарна обрядовість крізь призму етнолінгвістики.....	41
2.1.1. Номінація свят зимового циклу.....	41
2.1.2. Номінація обрядодій свят зимового циклу.....	44
2.1.3. Назви учасників обрядодій свят зимового циклу.....	46
2.1.4. Номінація атрибутів свят зимового циклу.....	47
2.2. Весняна календарна обрядовість крізь призму етнолінгвістики.....	50
2.2.1. Номінація свят весняного циклу.....	50
2.2.2. Номінація атрибутів свят весняного циклу та їхня символіка.....	53
2.2.3. Номінація обрядодій свят весняного циклу.....	56
2.2.4. Народні прикмети та повір'я, пов'язані зі святами весняного циклу.....	59
2.3. Літня календарна обрядовість крізь призму етнолінгвістики.....	61

2.3.1. Номінація свят літнього циклу.....	61
2.3.2. Номінація обрядодій свят літнього циклу.....	63
2.3.3. Номінація атрибутів свят літнього циклу.....	65
2.3.4. Прикмети та повір'я, пов'язані з літнім календарним циклом.....	68
2.4. Осіння календарна обрядовість крізь призму етнолінгвістики.....	69
2.4.1. Номінація свят осіннього цикл.....	69
2.4.2. Звичай, прикмети та повір'я, пов'язані зі святами осіннього циклу.....	71
2.5. Вода як об'єкт, суб'єкт дії та атрибут календарної обрядовості подолян	73
Висновки до розділу 2.....	80
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	89
ДОДАТКИ	98
Додаток А. «Діалектологічна матриця тематичної групи лексики «Народний календар подолян».....	98

Додаток Б

Правила укладання бібліографічного опису для Списку використаних джерел у дисертаціях з урахуванням нормативних положень ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання

Загальні правила та основні вимоги до укладання бібліографічного опису за ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання:

- ✓ опис здійснюється мовою оригіналу;
- ✓ вказівки тому, частини, випуску, номеру, а також на рік видання подаються арабськими цифрами;
- ✓ назва місця видання подається повністю;
- ✓ опис документу здійснюється за титульною сторінкою. Відсутні відомості позичають з інших місць документу: обкладинки, зворотного боку титульної сторінки, передмови, змісту, вихідних даних тощо;
- ✓ подання інформації не з титульної сторінки дозволено без квадратних дужок;
- ✓ дозволено укладати в скороченій формі, обмежуючись необхідною для ідентифікації інформацією;
- ✓ заголовок – від одного до трьох авторів або назва;
- ✓ повторення відомостей про автора/ів за навскісною рисою не обов'язково;
- ✓ подання чотирьох і більше авторів перед назвою – не обов'язково, тільки за необхідності. Дозволено подати за навскісною рисою одного автора та словосполучення «та ін.»;
- ✓ подання позначення матеріалу не обов'язково;
- ✓ подання назви видавництва або прізвища видавника не обов'язково;
- ✓ подання відомостей про серію та Міжнародний стандартний номер не обов'язково;

✓ дозволено в аналітичному описі розділовий знак «дві навскісні» замінювати крапкою, а назву документу виділяти шрифтом. Назву дозволено скорочувати;

✓ дозволено словосполучення «Режим доступу» або еквівалент іншою мовою замінити «URL»;

✓ рекомендується застосовувати DOI замість електронної адреси.

Приклади бібліографічних описів для списку використаних джерел

Бібліографічний опис з одним автором

Мухін М. І. Педагогічні погляди і освітня діяльність
Х. Д. Алчевської. Київ, 1979. 184 с.

Бібліографічний опис з двома авторами

Бантишев О. Ф., Селюк А. В. Пастка для еліти. Київ, 2004. 290 с.

Бібліографічний опис з трьома авторами

Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодер О. Г. Українська мова.
Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ, 2001.
224 с.

Бібліографічний опис з чотирма та більше авторами

Віхи розвитку і становлення Харківської станції швидкої медичної
допомоги / А. Є. Зайцев та ін. Харків, 2000. 56 с.

або

Віхи розвитку і становлення Харківської станції швидкої медичної
допомоги. Харків, 2000. 56 с.

або

Зайцев А. Є., Москаленко В. Ф., Пилипчук М. Д., Яворський В. С.,
Довбий Н. П. Віхи розвитку і становлення Харківської станції
швидкої медичної допомоги. Харків, 2000. 56 с.

Бібліографічний опис документу, що перекладений з іншої мови
Ницше Ф. Весела наука : пер. з нім. Київ, 1999. 576 с.

Бібліографічний опис документа з організацією як автором

Україна в цифрах. 2007: стат. зб. / Держ. ком. статистики України.
Київ : Консультант, 2008. 350 с.

Бібліографічний опис збірника

Культурна спадщина Слобожанщини : зб. наук.-попул. ст. Харків, 2010. Вип. 23. 228 с.

або

Культурна спадщина Слобожанщини. Харків, 2010. Вип. 23. 228 с.

Бібліографічний опис словника

Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, 2005. 1728 с.

Бібліографічний опис багатотомного видання (скорочена форма)

Енциклопедія історії України : в 10 т. / редкол. : В. А. Смолій та ін. Київ, 2003–2013. Т. 1–10.

Бібліографічний опис серіального документу

Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології : вибр. твори. Київ : Рад. шк., 1983. Т. 1. 480 с.

Бібліографічний опис окремого тому

Багалець Д. І., Миллер Д. П. История города Харькова за 250 лет его существования (1655–1905). в 2 т. Т. 1. Харьков, 2004. 569 с.

Бібліографічний опис частини документу

Франко І. Украдене щастя // І. Франко. Твори. Київ, 1966. С. 322–419.

Бібліографічний опис документу on-line

Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Загальне документознавство. URL : <https://textbook.com.ua/dokumentoznavstvo/1473445811> (дата звернення: 26.09.2017).

Бібліографічний опис офіційного документу

Земельний кодекс України : офіц. видання : текст прийнятий ВР України 25 жовт. 2001 р. Київ, 2013. 171 с.

або

Земельний кодекс України. Київ, 2013. 171 с.

Цивільний кодекс України : чинне законодавство України зі змінами та доп. станом на 11 жовтня 2012 р. Київ, 2012. 272 с.

або

Цивільний кодекс України. Київ, 2012. 272 с.

Бібліографічний опис рецензії на книгу

Боянович В. М. Мужність // Прапор. 1964. № 3. С. 94–95. Рец. на кн.: Тютюнник Г. М. Журавлині ключі : поезії. Львів : Львів. кн.-журн. вид-во, 1963. 100 с.

або

Боянович В. М. Мужність : [рецензія]. *Прапор*. 1964. № 3. С. 94–95. Рец. на кн.: Тютюнник Г. М. Журавлині ключі : поезії. Львів, 1963. 100 с.

Бібліографічний опис патенту

Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей : пат. 76509 Україна. № 2004042416 ; заявл. 01.04.2004 ; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.

Бібліографічний опис нормативного документу

ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. Київ, 2010. 16 с.

Бібліографічний опис дисертації

Петров П. П. Активність молодих зірок сонячної маси: дис. ... доктора фіз.-мат. наук : 01.03.02. Київ, 2005. 276 с.

або

Петров П. П. Активність молодих зірок сонячної маси: дис. ... доктора фіз.-мат. наук. Київ, 2005. 276 с.

Бібліографічний опис автореферату дисертації

Петров П. П. Активність молодих зірок сонячної маси : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора фіз.-мат. наук : спец. 01.03.02 «Прикладна математика та інформатика». Київ, 2005. 22 с.

або

Петров П. П. Активність молодих зірок сонячної маси : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора фіз.-мат. наук. Київ, 2005. 22 с.

Бібліографічний опис архівного документу

Діяльність історичної секції при ВУАН та зв'язаних з нею історичних установ Академії в 1929–1930 рр. // Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. Х (Всеукраїнська Академія Наук). Спр. 1686. 30 арк.

Аналітичний опис статті з продовжуваного видання

Шинкаренко Д. А. Особливості транспортного комплексу великого міста // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. 2013. № 1084. Вип. 39. С. 196–200.

або

Шинкаренко Д. А. Особливості транспортного комплексу великого міста. *Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна*. 2013. № 1084. Вип. 39. С. 196–200.

Аналітичний опис статті зі збірника

Кочерган М.П. Про системність у лексиці та семантиці // Українська мова і література в школі. 1976. № 4. С. 38–45.

або

Кочерган М.П. Про системність у лексиці та семантиці. *Українська мова і література в школі*. 1976. № 4. С. 38–45.

Аналітичний опис статті зі збірника on-line

Іващенко В. Л. Когнітивне термінознавство: перспективи розвитку // Термінол. вісн. 2011. Вип. 1. С. 47–54. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2011_1_7 (дата звернення: 26.09.2017).

або

Іващенко В. Л. Когнітивне термінознавство: перспективи розвитку. *Термінологічний вісник*. 2011. Вип. 1. С. 47–54. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/terv_2011_1_7 (дата звернення: 26.09.2017).

Аналітичний опис статті з друкованого журналу

Вуколова К. В. Вплив соціальних категорій на характер мовлення та мовну поведінку осіб // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. 2016, № 2(12). С. 205–211.

або

Вуколова К.В. Вплив соціальних категорій на характер мовлення та мовну поведінку осіб. *Вісн. Дніпропетр. ун-ту імені Альфреда Нобеля*. 2016, № 2(12). С. 205–211.

Аналітичний опис статті з журналу on-line

Мар'їна О. Контент-стратегія бібліотек у цифровому середовищі // Бібл. вісн. 2016. № 4. С. 8–12. URL :

http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2016_4_4 (дата звернення: 26.09.2017).

або

Мар'їна О. Контент-стратегія бібліотек у цифровому середовищі *Бібліотечний вісник* 2016. № 4. С. 8–12. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2016_4_4 (дата звернення: 26.09.2017).

Аналітичний опис статті з друкованої газети

Мнішек І. Село зі «звірячою» назвою та славетним минулим // Слобідський край. 2014. 16 жовт. (№ 124). С. 12.

або

Мнішек І. Село зі «звірячою» назвою та славетним минулим. *Слобідський край*. 2014. 16 жовт.

Аналітичний опис статті з газети on-line

Кобець В. Різдвяні свята з Василем Стусом // Літературна Україна. 2012. 2 лют. (№ 5). URL : <http://litukraina.kiev.ua/r-zdvyan-svyata-z-vasilem-stusom> (дата звернення 15.09.2017).

або

Кобець В. Різдвяні свята з Василем Стусом. *Літературна Україна*. 2012. 2 лют. (№ 5). URL : <http://litukraina.kiev.ua/r-zdvyan-svyata-z-vasilem-stusom> (дата звернення 15.09.2017).

Додаток В

Зразок оформлення діалектологічної матриці

Діалектологічна матриця тематичної групи лексики

«Одяг та взуття»

Мережа обстеження

1. с. Писарівка, Калинівський р-н, Вінницька обл.
2. с. Іванівська Слобідка, Калинівський р-н, Вінницька обл.
3. с. Росоша, Липовецький р-н, Вінницька обл.
4. с. Лука-Мелешківська, Вінницький р-н, Вінницька обл.
5. с. Сербинівці, Жмеринський р-н, Вінницька обл.
6. с. Щурівці, Гайсинський р-н, Вінницька обл.
7. с. Довжок, Шаргородський р-н, Вінницька обл.
8. с. Чечелівка, Гайсинський р-н, Вінницька обл.
9. с. Степанівка, Теплицький р-н, Вінницька обл.
10. с. Сугаки, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл.
11. с. М'якохід, Бершадський р-н, Вінницька обл.

1. Назви одягу (заг. назва для одягу взагалі): *ўбра¹н':а* (1); *ўд'а¹ган':а* (8); *ўд'а¹гачка* (2); *о¹дежа* (2-3, 6); *го¹дежа* (2, 11); *'лахи* (2-5, 7-8); *лах¹мот':а* (2); *ла¹м'іт':а* (8); *ш¹мат':а* (4-5, 7-10); *ш¹мотки* (2, 6, 8); *д¹рант'а* (2, 7); *'в'ешч'і* (2).

2. Білизна, натільний одяг: *с¹п'ід'н'е* (2-3, 5); *с¹п'ідн'е біл'йо* (2, 9); *с¹підн'е ш¹мат':а* (11); *ш¹мат':а* (4, 7, 9-10); *'нижн'е б'іл'йо* (2); *б'іл'йо* (8); *'сп'ідн'е б'іл'йо* (9); *б'ілизна* (2, 11); *'од'аг* (6); *'л'іўчики* (2); *тру¹си* (2); *т¹рус'іки* (2); *панта¹лони* (2); *но¹ч'нушка* (2); *но¹ч'нушечка* (2); *'майки* (2); назва не відома (1).

3. Жіноче плаття: *п¹лат':а* (1-11); *п¹лат':ачко* (2); *ха¹лат* (2); *су¹кенка* (2); *'сукн'а* (5).

4. Сорочка: *со¹рочка* (1, 2, 9); *со¹рочечка* (2); *соро¹чина* (11); *роз^спа¹шоночка* (2); *роспа¹шонка* (3, 8); *распа¹шонка* (5); *розпа¹шонка* (10); *'л'ол'а* (2, 4, 7-8); *'лола* (6).

5. Весільний головний убір молодої: *'вел'он* (1, 3-5); *'вел'ін* (2-3, 11); *'вел'ан* (7, 10); *фа¹та* (2-10); *в'і'нок* (2, 6, 9, 11); *бар¹л'ент* (8).

Додаток Г

Зразок оформлення тематичної текстотеки

Діалектологічна тематична текстотека
«Народний календар подолян»

Традиційні зимові календарні обряди

1. Як у місцевій говірці називається свято Андрія? Коли його святкують?

1. *Так і називають: а Анд'р'їя // св'ат'куйут' три'нац'атого г'рудн'а // (с. Великі Пузирки Ізяславського р-ну Хмельницької обл.)*

2. *О / Анд'р'їя (с. Губник Гайсинського р-ну Вінницької обл.)*

3. *Ага / Анд'рейя (с. Заможне Барського р-ну Вінницької обл.)*

4. *Анд'рейя // три'надц'атого / грудн'а // (с. Кацмазів Жмеринського р-ну Вінницької обл.)*

5. *Анд'р'їя / Ганд'рейя / Анд'рейя // це три'нац'атого г'рудн'а // (с. Корделівка Козятинського р-ну Вінницької обл.)*

6. *Ну / с'ят'куйут д'ї'чата / і об'ше в'ідм'ї'чайут це Ганд'рейя // молод'ож зби'райец'а / нос'ат воду / нав'їт' / як'шо йе не замерзла р'їчка / то нада при'їти / як йе замерзла тод'ї // то би'рут з кри'ниц'ї / з трох кирни'ц'ї'ї'ї з'ати во'ди ї зам'ї'сити ба'лабушку // і тод'ї во'ни то'жи св'ат'куйут со'б'ї / веч'їр спра'їл'айут // ўже поро'били ба'лабушки / х'лопц'ї при'ход'ат / при'нос'ат ви'но / чи го'р'їлку // це та'ке / а д'ї'чата шос' то'жи // це та'ке було ї йе во'но з'ара // ну / при'вели со'баку / теї со'бака хва'тайе ц'ї // то розку'си'ї / по'кину'ї / а то з'ї'ї б'ї'гом / о / кажут' / там д'ї'ча те вийде з'амуж // ну / ўже з'ї'ї со'бака // о'це та'ке с'вато було // (с. Малинівка Літинський р-ну Вінницької обл.)*

7. *Первоз'ваного Анд'р'їя / три'наци'етого г'руд'н'а с'в'ат'куйут' // (с. Пеньківка Шаргородського р-ну Вінницької обл.)*

8. *Анд'р'їя як називайут с'вато / так і йе три'нац'атого числа Анд'р'їя // (с. Рахни-Лісові Тульчинського району Вінницької обл.)*

9. Ну просто Гандрейа // (с. Шевченка Літинського р-ну Вінницької обл.)

10. Андрейа тринац'ятого зруд'н'а // (с. Широка Гребля Хмельницького р-ну Вінницької обл.)

2. Чи ворожать дівчата в ніч перед святом Андрія з метою дізнатися про свою долю? Якими способами?

1. Во'рожат' / бо хот'ат' узнати сво'їу суд'бу / йа'киї жи'н'їх їм попа'де / йак в'ін 'буде 'зватис'а // во'рожат' на 'восков'ї // п'їдпал'уйут' 'св'їчку і так / шоб в'їск з 'св'їчки 'капаў на 'воду // 'пишут' іме'на 'хлопц'їў / кла'дуть п'їд по'душку на 'н'їч і 'кажут' / хто при'сниц':а / то то ї 'буде жин'їхом // (с. Великі Пузирки Ізяславського р-ну Хмельницької обл.)

2. Це було йак'раз йа ўчилас' ў Хуту'рах ў ш'кол'ї / ше там н'ї 'мами / н'ї 'тата / шо 'хочу те 'робл'у // і от / з 'дому ми туд'ї / а ми хо'дили на 'тиждин' / б'рали хар'ч'ї на 'тиждин' // з'нач'їт та ха'з'аїка нам дозво'л'ала / шо ми були на 'квар'т'їр'ї / дозво'л'ала пик'ти балабуш'ки // і от ми / з 'дому ми при'несли му'ки / 'кожна там с'к'їки там 'вузлик 'тойї му'ки / і т'реба ў 'миску 'лили / ў 'миску наси'пали му'ки / а во'ди т'реба при'нести 'ротом // а ў 'тойї ха'зайки йа'кис' буў / йа'кас' 'копанка / чос' кир'ниц'ї ў 'нейї не 'було / була йа'кас' 'копанка / і там б'рали 'воду п'рати ш'мат'а і 'в'їт:и б'рали / так туд'ї було // з'нач'їт шо ми ? // їдем до 'того ста'вочка / а с:та'вочка наб'рала во'ди / наб'рала ў рот і їдем // ну то їдеши то їди 'моўчки / а це ж там нас чо'тири чи п'ят' і одна до 'одной // йак рос:м'ї'їес'а / або 'вил'ала / або ўкоўт'нула // вир'тайїс'а на'зад / вир'нула / зноў наб'рала // ну йак'шо не'ма н'ї'коо / то до'несла / а йак'шо 'хтос' 'їе / а йак'шо ше хлопц'ї з'найут / шо це ше там 'їе д'їўчата / обоўйаз'ково дес' 'в'їдкис' с'вишче / кри'чит // ну факт той шо йак там би ни 'було / во'ди нано'сили / зам'ї'сили / зам'ї'сили ті балабуш'ки / ха'з'аїка нам їїх попик'ла ў п'їч'ї / поскла'дали ра'дочком тако'го / пок'лали с'тілчики ма'лен'к'ї / 'к'їл'ка с'тілчикїў і пок'лали ті балабуш'ки // у ха'з'аїки було три доч'ки / 'б'їша / 'менча і

ше_менча / і_нас шос' п'йати́ро // це_тих балабуш'ок понаскла'дали і_п'ішли // та'кий чор'нен'кий со'бачка буў ма'лен'кий / в'ін ўже ни_ма'лен'кий / ну_ростом буў ма'лен'кий // ў'вели 'того со'бачку / і_тої со'бачка 'н'ухаў ті 'наш'і балабуш'ки / 'н'ухаў / 'н'ухаў / і_ни_ўз'аў н'і_од'нойі // і_'так'і / 'так'і_ми / ну_шо йак_ми школ'аp'і / а_ті ше ў_ха'заїки ма'лі 'д'іти / 'так'і в'ін і_ни_з'іў н'і_од'нойі 'тойі ба'лабушки // ми ка'н'ешно рост'ройілис' / в'і'д:али йо'му ті ўс'і балабуш'ки // йаг'бе в'ін ч'і'ўс' ўхо'ниў і_зйіў / з'нач'іт та 'д'іўчина 'виїде 'зам'іж / а_нам ни_'пахло / бо_н'і_од'нойі ни_ўз'аў і_ни_з'іў // (с. Губник Гайсинського р-ну Вінницької обл.)

3. Воро'жили / шчи'тали ц'і'во / ко'ли // чи'кай йак то шчи'тали / ўдо'вец' / моло'дец' // ко'му припа'де ўдо'вец' то виїде 'зам'іж за ўд'іў'ца // а йак'шо моло'дец' / то виїде зам'іж за молод'ца / п'сали ім'я на бума'жках і 'клали п'ід по'душку // і_шо ти 'вит'агнеш то за 'того 'зам'іж 'виїдеш // (с. Заможне Барського р-ну Вінницької обл.)

4. Воро'жат // кла'дуть 'ш'іст' та'р'ілок / п'ід йі'дну кла'дуть 'хл'ібец' / п'ід йі'дну / греб'і'нец' / п'ід йі'дну / 'чарку / п'ід йі'дну / кв'і'тки / п'ід йі'дну / л'енту // в'ідкри'вайут тар'ілки // ко'му попа'даєт'с'а 'кв'ітка чи л'ента / бу'деш 'доўго д'іву'вати / 'д'ругому / 'чарка / бу'де чоло'в'ік 'п'яниц'а / 'т'ретому / греб'і'нец' / 'виїдеш 'скоро 'зам'іж / бу'деш 'косу че'сати / ко'му хл'іб / бу'деш бо'гачка // хто 'першиї в'ідкри'є греб'і'нец' / то 'буде 'заміж ви'ходитьи 'першиї // йа 'перша в'ідкрила і 'перша 'замуж 'вишла / шче 'ўзут:'а берут на дв'ір і ки'дають в йі'дну 'сторону 'чоб'іт і ў 'д'ругу / ў йа'кій сторо'н'і со'бака за'гаўкає / ў т'ій же'н'іх приї'де // і'дуть 'поп'ід ха'ти / кра'дуть 'дрова // 'дрова ко'лис' бу'ли то'нен'ко на'рубан'і // хто 'к'іл'ко 'ўсп'іє 'ўкрасти / бо 'дуже 'люди 'гон'ат / бо 'знайут / шо 'приїдуть / при'несиш дроў / то'д'і 'пара й не 'пара / 'пара й не 'пара // без 'пари / ўс'о / не в'ід:а'сиш'а // (с. Кацмазів Жмеринського р-ну Вінницької обл.)

5. Воро'жили в осноў'ному д'іў'чата // во'ни с'ходилис' ў 'когос' до 'хати / ну і га'дали // од'не з воро'ж'ін' 'було / 'це / з'начит' / 'кожна 'д'іўчина б'рала ка'лач і 'клала на 'лаўц'і ў 'хат'і // за'водили со'баку і 'чий ка'лач со'бака 'першиї з'йіст' / з'начит' та 'д'іўчина 'виїде 'зам'іш

*першою // були р'ізн'і у нас ворож'ін':а // дейак'і діучата брали
чоб'іт і кидали за хату // от куди унаде / у йаку сторону чоб'іт /
значит' і туди д'іучина виїде зам'іш / з в'іт:и буде й'її чолов'ік //
оце по носу чобота дивилис'а / в йаку сторону лежить //
(с. Корделівка, Козятинського р-ну, Вінницької обл.)*

*6. А во'ни ворожат // ворожат / кан'ешно // йа'кос' там
за'лаз'ат' п'ід с'т'іл / бс'таул'ат йа'кес' зеркало / но йа ц'о'го не
робила / і бумагу // і во'на там крутиц'а і шос' там йім вистаул'айе
// не знайу того // (с. Малинівка Літинський р-ну Вінницької обл.)*

*7. Печут та'к'і пала'нички / за'вод'ат пса до'хати // це тво'йа
пала'ничка / а це тво'йа // пес при'б'іг до'хати / у кот'рої уперед
ухопе пала'ниц'у / то та скор'іше в'ід:ас'ц'а // вишн'у на город'і
трусилі / потрусилі і б'ігом л'агає на с'н'іг / де пес за'гайкає /
туда і в'ід:ас'ц'а // (с. Пенківка Шаргородського р-ну Вінницької
обл.)*

*8. Але на Андр'їя / це у цей ден' ну ворожили / кидали чоб'іт
через хату / д'івчата ворожили клали складочку на тар'ілочку /
воду клали хто не'ре'водиу то то була суд'ба то було у'с'о // ну
Андр'їя дуже ба'гато в'с'аких / ну в'с'аких / не'ре'путували вулиц'у
нит'ками шоб' хто йде першиї / ну у'с'о у'с' вс' / то йа то'б'і так
розказуйу // (с. Рахни-Лісові Тульчинського р-ну Вінницької обл.)*

*9. Ну ко'лис' ворожили д'іучата / на Га'ндрейа пикли
пампуш'ки / це наби'райут воду ... / наби'райут це ко ко'лис' ста
ста'р'і ба'би ка'зали так шо / йак хош знати коли виїде'ш замуш і
йак виїде'ш замуш / і куди виїде'ш замуш то / наби'райеш їдеш до
кирниц'і у губу во'ди / би'реш му'ки трошки і с'цейу ву'дойу шо шо
у'теби' у'губ'і йе / ко'лотии за-а-а робиш та'ку пампушку / о і / і
кла'деш на ст'іл'чик там с'іки д'іучат три шитири п'ят' с'іки
там д'іучат йе / то кажна сво'ю кла'де пампуши'чку і знайут /
де тво'йа пампушка / і за'вод'іт собаку до'хати / і йаку*

пам'пушку со'бака 'в'із'ме чи'йу 'ни'ршу чи_мо'йу чи_тво'йу там /
чи'йойі 'в'із'ме 'першойі / то_та 'вийде 'перша 'замуш / о і так ше йак
йе шо'воз'ме / е-е тво'йу пам'пушку до'пуст'ім ўз'аў / і_з'іў а_мо'йу
пам'пушку 'тожи'е ўз'аў там_д'ругу чи_'першу там / і ни'е_з'іў а_
зако'паў ў_'земл'у то_'значит' тв'ї ч'оло'в'їк по'мре / ти 'буде"ш
'перша ўдо'виц'а / і_так во'но це 'правда / це во'но так с-с _це'го // (с.
Шевченка Літинського р-ну Вінницької обл.)

10. Ў цей ден' моло'д'ї д'їў'чата га'дають' / шоб уз'нати хто
'перша з них 'замуж 'вийде // ну 'помн'у йа / йак ми ба'лабушками
га'дали / 'булочками та'кими // оце'го збе'ремос'а ми з д'їў'чатами /
та й пе'чемо ба'лабушки // по'том ў 'хат'ї с'таavimo на пол і со'баку
пус'кайм / от ч'їу 'першу ба'лабушку со'бака з'їїст' / та і 'перша
'замуж п'ї'де // та ше ба'гато га'дан' цих йе // ба'гато // (с. Широка
Гребля Хмільницького р-ну Вінницької обл.).

Додаток Д

Зразок оформлення тематичного словника

Словник назв страв з картоплі в говірках Вінниччини

Б

'бабка 'картопляна бабка' (12-13); С кар'топл'і ро'били 'бабку / це нати'рали кар'тошку о / а ту'ди добаў'л'али так 'само вс'о'го йе 'м'асо йе не^uма не^uма / от 'шкварками там і йі'йї ўсу'вали в п'іч і йі'йї ви'т'агували с ка'занчика 'р'ізали ту 'бабку картоп'л'ану була 'дуже смач'на // (13).

'бабка картоп'л'ана 'картопляна бабка'; Ну а 'бабка не^uклас'а / 'терлас'а кар'топл'а та йа'ка на де'р'уни / т'рошки при^uжарувалас'а ци'бул'ка / м'і'шалас'а і ӯ каза'нок / і ӯ п'і ч / чи ӯ 'риноч'ку / 'риноч'ки то'д'і та'к'і були / ӯ 'риночку і ӯ п'іч / і полу'чайец'а ӯ не^uч' і / і полу'чайец'а ӯ не^uч'і запи е'клас'а / нази'вали картоп'л'ана бабка // (12).

бара'болники 'картопляники' (5-6, 13-14, 16); З кар'топл'і ми 'роби'ем бара'болни'єки / йа йіх тру на 'терточку ма'лен'ку 'терточку м'і'лен'ку / 'пот'ім добаў'л'айу до них часни'єч'ку / добаў'л'айу ци'бул'ки до них / 'сол'у 'перчу / і на ча'рицц'і ви'єп'і'кайу / так 'ложкойу кла'ду на ча'ричку / і та'к'і не^uве^uличк'і / во'ни полу'чайуц':а // (16).

бара'болники з м'н'асом 'картопляники з м'ясом'; Нати'рали на 'тертку / і так 'жарили і во'ни спокон'в'іку бара'болники є бара'болники ... а ше йа'кшо 'хочиш то це гоб'жарили а ту'д'і ӯ п'іч ўстаў'л'айец':а ше з м'н'асом // з м'н'асом про'тушували гота'к'і були бара'болники // (6).

бара'бол'ка 'картопля як страва' (6).

бара'бол'ка ў лушпай'ках 'картопля, приготовлена в лушпайках' (12).

бара'бол'ка ў п'іч'і 'запечена картопля' (6).

Навчальне видання

Інна Валентинівна Гороф'янюк

**Курсова та кваліфікаційна роботи
з проблем лінгвістичного краєзнавства:**

навчальний посібник для здобувачів закладів вищої освіти

Друкується за авторською редакцією
Комп'ютерна верстка *І. В. Гороф'янюк*
На обкладинці – фото роботи Тетяни Романової

Підписано до друку 19.03.2024
Формат 64x90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк.10,25. Обл.-вид. арк. 9,52.
Наклад 50 прим. Зам.№2000.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ТОВ «ТВОРИ»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62а.
Тел.: +38 (096) 973-09-34, +38 (093) 891 38 52.
E-mail: info@tvoru.com.ua, <http://www.tvoru.com.ua>